ZVON

6 • 2017

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Tone Kregar: **Pismo iz soseske**

SMER LITERATURA • **Ifigenija Simonović** • **Marjan Strojan** • **France Pibernik**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • **Smisel življenja in Hoja za človekom pred pol stoletja**

POGOVOR • **Janez Bogataj**

PORTRET • **150 let od rojstva Frana Milčinskega**

IN MEMORIAM • **Saša Vuga – pisatelj, ki živi v jeziku**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • **December v slovenski ljudski dediščini**

ESEJ • **Ignacij Voje** • **Marco Manin, Andrej Rahten** • **Mathias Rambaud**

PREDBRANJE • **Don Camillo in Peppone 6** • **Višji klic**

UVODNI ESEJ

3 Dr. Tone Kregar: **Pismo iz soseske**

SMER LITERATURA

7 Ifigenija Simonović: **Pesmi**

11 Marjan Strojan: **Pet zimskih pesmi**

16 France Pibernik: **Kritični čas pesnika Ivana Hribovška**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

25 Matija Remše: **Smisel življenja in Hoja za človekom pred pol stoletja**

POGOVOR

31 Dr. Janez Bogataj: **»Samo obnavljanje zgodovinskega spomina je premalo«**

PORTRET

39 Dr. Goran Schmidt: **150 let od rojstva Frana Milčinskega (1867–1932)**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

41 Dušica Kunaver: **December v slovenski ljudski dediščini**

IN MEMORIAM

43 Dr. Milček Komelj: **Saša Vuga – pisatelj, ki živi v jeziku**

ESEJ

46 Dr. Ignacij Voje: **Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike**

52 Marco Manin, dr. Andrej Rahten: **Tržaški spomin na Ivana Schwegla**

56 Dr. Mathias Rambaud: **Krščanski obred v sodobnem francoskem romanu**

PREDBRANJE

59 Giovannino Guareschi: **Don Camillo in Peppone 6**

63 Adam Makos in Larry Alexander: **Višji klic**

KNJIŽNE OCENE

67 Dr. Edvard Kovač / Miha Pintarič: **Dvojni presledek**

68 Jože Faganel / Alenka Puhar: **Izidor Cankar**

70 F. H. / Lev Detela: **Obljubljena dežela**

JUBILEJ

71 Alenka Veber: **Izza odra: ob sedemdesetletnici prof. Jožeta Faganela**

73 Cvetka Rezar: **Ddr. Anton Stres: ob petinsedemdesetletnici življenja**

KULTURNI ODMEVI

74 Ifigenija Simonović: **Risba izstopi iz slike, slika razodene stvarjenje**

76 Jerneja Planinšek Žlof: **Čim enotnejši, tem močnejši!**

78 Irena Švab Kavčič: **»Naj žariš«**

79 **Celoletno kazalo 2017**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2017, številka 6, letnik XX

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
700 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Iz razstave *Čim enotnejši, tem močnejši: 90 let od prihoda Mohorjeve družbe v Celje*, foto: arhiv MNZC

ISSN 1408-645X

Dr. Tanja Ozvatič,
ravnateljica in odgovorna urednica
Celjske Mohorjeve družbe

Zadnja letošnja številka *Zvona* je pravzaprav eno samo praznovanje. Poslavljajoče se leto je obeležilo kar nekaj jubilejev. 90 let od selitve najstarejše slovenske založbe s Prevalj v Celje je v imenitni razstavi ujel Muzej novejše zgodovine Celje, o njej piše Jerneja Planinšek Žlof; direktor muzeja dr. Tone Kregar nas v uvodniku spomni tudi na pomen dobrih sosedskih odnosov. Praznovala pa sta tudi Jože Faganel (piše Alenka Veber) in etnolog dr. Janez Bogataj, z njim se je pogovarjal Jože Kurinčič.

Praznovala je v teh tednih tudi knjiga, seveda na knjižnih sejmih. Bomo znali knjigo postaviti na piedestal tudi v svojih prazničnih obdarovanjih? Naredimo knjigo spet najlepše darilo in z njo otroke naučimo, da je knjiga velika vrednota! Obnašanje mladostnikov je namreč ogledalo staršev, je že na začetku 20. stoletja razglašal »oče« Butalcev Fran Milčinski, kot nam v portretu ob 150-letnici njegovega rojstva oriše dr. Goran Schmidt.

V teh dneh zrak že diši po snegu in po snegu dišijo tudi doživetja v objavljenih pesmih Marjana Strojana; *Smer literatura* v tokratnem *Zvonu* prinaša še pesmi Ifigenije Simonović (avtorica zapiše tudi odmev na razstavo Reinholda Pratschnerja) in literarnozgodovinsko pripoved Franceta Pibernika, ki obudi spomin na *Dunajske Domače vaje*, na Ivana Hribovška in Janeza Remica ter njune sodobnike. Praznični december skozi ljudsko dediščino obravnava tudi Dušica Kunaver: ne pozabite na barbarino odlomiti vejice, na lucijino posejati pšenice; in dodobra izkoristite vzgojne moči sv. Miklavža!

Na božični dan pred letom dni se je poslovil pisatelj akad. Saša Vuga, ki se ga spominjamo v zapisu dr. Milčka Komelja. Krščanski pogreb ostaja eden od pomembnih obredov, ki ga kljub upadanju verske prakse ne more nadomestiti noben laični ritual, piše in francoski roman raziskuje dr. Mathias Rambaud, njegova spoznanja pa je prevedel dr. Edvard Kovač, ki v knjižno oceno vzame letošnjega Rožančevega nagrajenca; v branje vam ponujamo še recenzijo monografije Alenke Puhar o Izidorju Cankarju (J. Faganel) in o *Obljubljeni deželi* Leva Detele ter kulturni odmev na mogočen glas Luka Debevca Mayerja, ki je gostoval tudi v Celju.

Vse leto je Matija Remše odstiral tančice prahu z mohorskih polic in pomembnih knjižnih izdaj, ki so oblikovale intelektualni in duhovni svet bralcev preteklih desetletij; iskrivih spominov polna malha je ostala tudi za prihodnje leto. Tokrat prikliče zelo aktualna, čeprav časovno odmaknjena lika dr. Trstenjaka in dr. Janžekoviča in ju spretno oriše z osebnimi spomini. Spretni pa so bili tudi Dubrovničani – predvsem kot diplomati; sago njihove uspešne miniaturne države v 17. stoletju spremljamo v novem zapisu dr. Ignacija Vojeta. Zgodovinski tržaški spomin na slovenskega diplomata Ivana Schwegla pa v intervjuju s Paolom Simčičem obujata in razsvetljujeta dr. Andrej Rahten in Marco Manin.

Celoletno vsebinsko kazalo na zadnjih straneh priča o bogatem letniku *Zvona*. Z mislijo, ki jo je dr. Bogataju v spominsko knjigo zapisal njegov stric, dolgoletni urednik Mohorjeve družbe Fran Saleški Finžgar, pa našemu uredništvu za vodilo in bralcem *Zvona* kot vabilo k branju tudi v novem letu kličem: »Pogumno v svet nameri svoj korak, toda glej, da res pošten bo vsak!«

Dr. Tone Kregar

Pismo iz soseske

Čeprav zahvale, še posebej, kadar so osebne, praviloma spadajo na konec, mi dovolite, spoštovane bralke in bralci, da z njo tokrat kar začnem. Ko sem pred več kot desetletjem pripravljal svojo doktorsko disertacijo, namenjeno raziskovanju primerjav narodnega razvoja Slovencev in Slovakov ter njihovim medsebojnim stikom in povezavam, sem se ob prebiranju slovenskega tiska druge polovice 19. stoletja prvič neposredno srečal z Ljubljanskim zvonom. Ob listanju njegovih vezanih letnikov sem prvenstveno iskal konkretne, za mojo nalogo uporabne prispevke in informacije in jih nekaj, predvsem izpod peresa Antona Aškerca, tudi našel. A obenem se nisem ne hotel ne zmogel upreti prebiranju, včasih pa celo poglobljenemu branju tako strokovnih kot literarnih zapisov, ki s področjem moje raziskave niso imeli neposredne zveze. Ko sem občudoval tako širino kot globino kulturnih obzorij, ki jih je bralcu skozi mesece in leta prinašal ta, desetletja osrednji slovenski literarni mesečnik, si nisem drznil niti pomisliti, da mi bo kadar koli dana možnost sodelovati z naslednikom in dostojnim ohranjevalcem tradicije najstarejše slovenske revije za literaturo, kulturo in družbo. Hvala torej urednicama za povabilo k pisanju teh vrstic, pri čemer moja osebna izkušnja seveda ni razlog za ta privilegij.

Zasluge zanj gredo razstavi *Čim enotnejši, tem močnejši: 90 let od prihoda Mohorjeve družbe v Celje*, ki smo jo v prostorih Muzeja novejše zgodovine Celje odprli letos oktobra. V njih bo na ogled do konca leta, nato bo v nekoliko prirejeni podobi nadaljevala svojo pot ne le po domovini, temveč tudi zunaj njenih ožjih meja ter končno dobila svoj stalni dom čisto blizu nas – v prostorih Mohorjeve družbe v Celju. Razstava, ki jo je vestno in poglobljeno pripravila kolegica dr. Marija Počivavšek ob oblikovalski roki in estetskem čutu mag. Jožeta Domjana, je bila postavljena z jasnim namenom in sporočilom – prikazati, izpostaviti in poudariti tako pomen kot razgibano pot naše najstarejše založbe, zlasti zadnjih 90 let njenega celjskega domovanja.

Gre torej za zgodovino, a ne le zanjo, saj zgodba o Mohorjevi ni končana in se vsak dan znova nadaljuje. Čeravno se je začela daleč nazaj, sredi 19. stoletja, ko je bila slovenska družba, če si jo predstavljamo po sodobnih kriterijih in standardih, šele v povojih. Ob skoraj popolni odsotnosti lastnega narodnoosveščenega plemstva oz. višjih slojev, ki bi sodelovali vsaj pri lokalni, če že ne centralni oblasti, so v nerazviti in nerazčlenjeni socialni strukturi močno prevladovali kmetje, ki jih je bolj od narodnih vprašanj zanimalo, kako se znebiti fevdalnih okov, nezanemarljiva pa je bila tudi njihova regionalna oz. deželna pripadnost. Posledično narodna zavest v predmarčnem obdobju še ni bila

močneje razširjena, začetki narodnega gibanja pa so ostajali omejeni na ozek krog inteligence, zlasti duhovnikov in meščanstva. Z marčno revolucijo leta 1848, med t. i. pomladjo narodov, se je narodno gibanje iz kulturne sfere prvič preneslo tudi na politično polje ter si z idejo Zedinjene Slovenije zastavilo konkreten narodno-politični cilj, bolje rečeno ideal. S porazom revolucije in z uvedbo neoabsolutizma so bila prizadevanja za slovensko narodno-politično emancipacijo sicer za nekaj časa zatrta, kar pa ne velja za kontinuiteto kulturnega razvoja in aktivnega narodnega opredeljevanja, katerega predpogoj je bil splošni dvig kulture in omike najširšega kroga prebivalstva. Slednjega so se narodni buditelji oz. takratna narodnoosveščena elita zelo dobro zavedali ter s pridom izkoristili možnosti, ki jih je na kulturno-jezikovnem področju, na rovaš političnih svoboščin, dopuščala oz. omogočala oblast. In prav v takšnih razmerah in s takšnim namenom je lavantinski škof Anton Martin Slomšek ob pomoči sotrudnikov leta 1851 v Celovcu ustanovil Družbo sv. Mohorja. Sledila so desetletja uspešnega delovanja, tisoči knjižnih naslovov, kmalu tiskanih tudi v lastni tiskarni in, kar je najpomembneje, deset tisoči naročnikov in bralcev s celotnega slovenskega etničnega ozemlja in izseljenske diaspore.

Mohorjeva družba je generacije Slovencev pomagala naučiti brati, pisati, govoriti in razmišljati slovensko. In to je ta neprecenljivi prispevek, ki ga ni mogoče obiti ali relativizirati, kadar govorimo o oblikovanju slovenske narodne zavesti v desetletjih takšnih in drugačnih mednacionalnih in medsebojnih spopadov za duše, srca in možgane tukajšnjih ljudi.

Delovanje in politiko Mohorjeve družbe so nedvomno določala tudi njena svetovnonazorska izhodišča, a se ji je kljub temu v precejšnji meri uspelo izogniti izčrpavajočemu kulturnemu boju ter ostati zvest in predan poslanstvu, ki je presegalo vsakodnevne politične in ideološke strasti, ki so drobile in hromile slovenski narodnoemancipacijski potencial.

Kaj je pomenila Mohorjeva v življenju in rasti naroda, se je jasno in obenem trpko izkazalo po razpadu Habsburške monarhije, ko se je bila kot najprominentnejša slovenska kulturno-prosvetna ustanova na Koroškem pred nemškim pritiskom oz. maščevanjem prisiljena umakniti iz Celovca in se zateči v novonastalo jugoslovansko državo. Sprva tik za mejo, v Prevalje, nato pa v drugo največje mesto na slovenskem Štajerskem, ki je sámo dobro pomnilo, kaj pomeni bojevanje za narodno stvar, in v katerem so končno dobili besedo tisti, ki so si desetletja prizadevali za slovensko Celje. Pa vendarle takratni politični voditelji v mestu ob Savinji Mohorjeve niso pričakali z odprtimi rokami. Razlogi za to so bili, vsaj navzven, ekonomske narave, natančneje v bojazni pred tiskarsko konkurenco, a v kontekstu takratnih liberalno-klerikalnih delitev in političnega boja je v ozadju tičala bojazen in posledično odpor celjskih liberalcev do gospodarsko in družbeno vplivne organizacije s transparentnim katoliško-konservativnim predznakom.

Kljub temu se je za Mohorjevo, dolgoročno pa tudi za Celje, dobro izteklo in od leta 1927 je Mohorjeva družba eden od temeljnih stebrov bogatega kulturnega življenja mesta in njegovih prebivalcev. Čeprav je bilo tudi zadnjih devet desetletij vse prej kot rožnatih. Komaj se je Mohorjeva v Celju dobro udomačila, že je znova podoživela čase strahu in bega, le da v še skrajnejši obliki. Velikonemški, protislovenski šovinizem je v svoji najbrutalnejši, nacistični različici prišel za njo, le da se tokrat ni bilo mogoče več nikamor umakniti. Med drugo svetovno vojno je Mohorjeva, kot nikoli prej in ne pozneje tako neposredno in odločilno, na robu življenja in smrti delila usodo svojega naroda. In skupaj z njim trpela ter preživela. Čeravno tudi ob narodni osvoboditvi izpod okupacijskega škornja ni zadihala s polnimi pljuči. Pod soncem družbene ureditve, ki je stare dogme pobijala z novimi in ki je eno vero hotela čez noč nadomestiti z drugo, ni bilo ravno veliko prostora za institucijo, ki je izhajala iz drugih časov in drugačnega vrednostnega sistema ter že s samim svojim obstojem predstavljala njegovo kontinuiteto. A obenem tudi kontinuiteto svojega poslanstva, čigar pomen in tradicija sta ob pomoči vplivnih glasov razuma končno pretehtala nad ideološkimi predsodki in nestrpnostjo.

In ta kontinuiteta traja vse do danes, čeravno v spremenjeni obliki in manj izpostavljeni vlogi kot v preteklosti.

> V začetku 21. stoletja, znotraj sodobne slovenske družbe in njene nacionalne države, Mohorjevi ni več naloženo historično »breme« varuha slovenstva in njegovega jezika, a je njen prispevek k ohranjanju, negovanju in nadgrajevanju slovenske kulture in omike, ali vsaj njunega pomembnega segmenta, še vedno izredno dragocen.

Le malo je namreč institucij, ki bi bile tako tesno vpete v sámo kulturno in identitetno jedro celotnega slovenskega kulturnega prostora, ki se ne ustavlja na državnih mejah. In ki bi obenem s svojo izkušnjo neuklonljivosti, vitalizma, vztrajnosti, tudi praktične prilagodljivosti in iznajdljivosti služile kot vzor in vzgled številnim ustanovam s primerljivim poslanstvom. Ustanovam, katerih korenine res segajo v različne čase in družbeno-politične kontekste in imajo zato tudi različno preteklost, a obenem služijo istim namenom in ciljem in si delijo skrb za ohranjanje slovenske kulture, dediščine in identitete v različnih pojavnih oblikah.

Med njimi je tudi ta, iz katere prihajam sam. Zgodovina Muzeja novejše zgodovine je, kljub dejstvu, da smo v častitljivi stavbi nekdanjega celjskega magistrata, na isti, Prešernovi ulici, le nekaj metrov vstran od Mohorjeve družbe, precej mlajša in dosti manj burna od tiste naših sosedov. A tudi naša preteklost povedno priča o političnih razmerah v drugi polovici 20. stoletja in o družbenih spremembah na prehodu v novo tisočletje. V množici t. i. rdečih muzejev, ki so po drugi svetovni vojni nastajali po Jugoslaviji, je leta 1963 tudi Celje dobilo svoj Muzej revolucije, katerega osnovni namen je bil raziskovanje in predstavljanje zgodovine delavskega gibanja, protifašističnega boja in socialistične

revolucije ter ohranjanje njihovih izročil, s čimer je muzej krepil kolektivni spomin na pomembno zgodovinsko obdobje, posredno pa služil političnim in ideološkim potrebam vladajočega režima. Z vsebinsko in metodološko širitvijo svojega dela in pristopa je začel že pred spremembo političnega sistema, se leta 1991 tudi formalno preimenoval v Muzej novejše zgodovine Celje ter v devetdesetih letih 20. stoletja uspešno končal zahtevno pot preoblikovanja v sodoben, ideološko neobremenjen in avtonomen muzej, ki v skladu s pravili in cilji muzejske stroke zbira, ohranja, raziskuje, predstavlja in popularizira premično kulturno dediščino od začetka 20. stoletja dalje. Pod našo streho že več kot dvajset let deluje Hermanov brlog, edini otroški muzej v Sloveniji, ponosni smo na originalni stekleni fotografski (Pelikanov) atelje iz konca 19. stoletja, ki predstavlja biser kulturno-tehniške dediščine ne le v domačem, temveč tudi v širšem evropskem prostoru, slovenskim rodoljubom, žrtvam nacističnega nasilja pa se poklanjamo v spominskem prostoru celjskih zaporov, zloglasnem Starem piskru. Najcelovitejši pregled našega raziskovalnega in muzeološkega dela pa nedvomno predstavlja stalna zgodovinska razstava Živeti v Celju, ki utrip mesta v 20. stoletju prikazuje skozi razmišljanja treh generacij njegovih prebivalcev in ki obiskovalca vabi na prijeten sprehod po ulici obrtnikov, glavnem trgu in delavskem Celju. To razstavo ves čas dopolnjujemo in osvežujemo, medtem ko podrobnejšemu vpogledu v izbrane vsebine namenjamo občasne razstave ter številne spremljevalne prireditve, pedagoške programe in tematske večere. Dober obisk in ugled tako v strokovni kot najširši javnosti sta gotovo spodbudni merili naših prizadevanj, v veliko zadovoljstvo pa so nam tudi številne pobude o sodelovanju in skupnih projektih, ki prihajajo tako s strani institucij kot civilne družbe oz. posameznikov in ki jim na stežaj odpiramo vrata. Še posebej in s toliko večjim veseljem, kadar se pri nas oglasijo sosedje.

Kot sem poudaril že v nagovoru ob odprtju razstave, se je, kadar beseda nanese na sosedske odnose, tako na individualni kot institucionalni ravni, težko znebiti občutka, da naše bivanje prepogosto poteka drugo mimo drugega in da iz različnih razlogov ne zmoremo preseči lastne samozadostnosti in prestopiti meja lastnih dvorišč. Pri čemer ne gre le za pregovorno slovensko značajsko lastnost, temveč tudi posledico preobilja informacij in dogajanja, ki mu je že kar nemogoče slediti. Pa vendar se je prav v takšnem svetu toliko pomembneje ozreti naokrog, se srečati, si prisluhniti in stopiti skupaj, pretekle razlike in aktualne specifike pa namesto v ločevanje in delitve usmeriti v zbliževanje in medsebojno bogatenje.

Takšno dobronamerno in spoštljivo sodelovanje je namreč pravilo ma nagrajeno z uspešnimi rezultati in prijetnimi občutki. Takšni nas prevevajo tudi ob razstavi, katere naslov ni bil izbran naključno, saj je misel Frana Saleškega Finžgarja, zapisana davnega leta 1924 v Mohorjev koledar, z njo le še poglobila svojo sporočilnost in pomen.

Ifigenija Simonović

Črno izza nohtov

Bolečina se namesti
nekam, od koder je ni mogoče izbezati,
razboleva te,
da hodiš po svetu kot obupana levinja.
Lačna si, a črede veselih gazel ni od nikoder.
Črno izza nohtov sesaš.

Včasih se ti približa zamaskirana postava.
Gazela je, ki ti prikriva veselost.
Iz sočutja.

Gospod v prvi vrsti

1.

V izposojenem fraku sem ji obljubil, da ji bom zvest.
Bila je lepa, lepa kot rosa na konjevem hrbtu.
Potem otroci. In taborili smo.
Potem križarjenje. Ostala sva v preveliki hiši.

Bila je srce mize. In miza srce družine.
Bili smo družina, ko sva že dolgo spala brez dotika.
O lepotah nisva veliko govorila.
Bilo je pač, da je bilo vse drugo bolj pereče.

2.

Prihajam redno. Upam, da še voha.
Ne umivam se, da me prepozna.
Govorim ji o dežju in suši. Da zalivam rože.
Redno. Tudi o lepotah, ki sem jih spregledal.
Iz tresljajev glasu polzijo očitki. Ona molči.
Usta so spodvita v vozel pod masko.

Cevke ji žulijo vrat. Uho ima vneto.
Kak hip pomislim, da hodi vase.
Vrača se z nabreklo solzo. Veka zatrepeta.
Potem spet prosojnost in hlad ponikanja.
Stojim na prstih, zadržujem dih.
Planem nadnjo. Ljubosumnost pljuskne vame.
Nad rjuhami se znesem. Poljubim lase. Ne dotaknem se je.
Zmrazi me. Z robcem obrišem poslednjo solzo.

3.
Zdaj begam, užaljeni bik.
Zaletavam se v stole. Brcam v rob pločnika.
Poslušam, ne slišim. Gol in prazen.
Ne prepoznam starega znanca.

Spet se umivam. Ne jem za mizo.
Robec je še moker. Čutim jo v vlagi.

Grenka pot prijateljstva

Koloradske hrošče so zavezniki stresali z letal
med drugo svetovno vojno.
In še kasneje. Tako pravi.
Saj smo jih poznali že v 19. stoletju. Ugovarjam.

Kar iz vreč? Vsako pomlad? Na njive krompirja?
Niti eden ni padel na mesto? Niti eden na klobuk,
med lase, nikomur v krožnik, slučajno vsaj?

Vohuni so padali z letal. In se razmnoževali.
Če je moški nosil kravato, je bil kapitalist.
Če je nosil čiste čevlje, je bil homoseksualec.
Ne, teh takrat ni bilo. To so bili lepi časi.

Dobiva se bodisi pri meni ali pri njej.
Ne dajeva več cele potice na mizo.
Bolje je, da se po prvem koščku posloviva.

Marjan Strojan

Pet zimskih pesmi

1.

Spomnil sem se, da bi napisal pet zimskih pesmi … Za začetek sem sklenil tvegati z zimo v New Yorku. Nikdar nisem bil v New Yorku, a imel sem občutek, da tam z zimo ne moreš zgrešiti. Npr., zagotovo se spomnite novoletnega prizora na terasi Radio Cityja, preden zapade sneg. *Zakrinkani Maščevalec* s člani radijske tolpe pred ogromnim neonskim cilindrom (»Koliko luči, kakšno mesto!«) govori o minljivosti slave in vsega drugega. V dvorani odštejejo polnoč, nastane hrušč, orkester zaigra, in *Maščevalec* reče:

»Pazite se zlikovci, kjerkoli že ste,« ko začne snežiti. Snežink je bolj malo in še tiste redke se zdijo kakor topola, ki jo je tja zaneslo iz Amarcorda … Ne bom se spuščal v primerjave, zadošča podrobnost, da nam filma na pričakovanem vrhuncu dogajanj namesto pravih plovil pokažeta vsak svojo kuliso omenjenih pričakovanj, podobno kakor svetniki kažejo makete svojih cerkva. Seveda je Joejeva nemška podmornica zmazek v primerjavi s čezoceanko Rex, ki so jo že nekaj mesecev po praznovanju na strehi Radio Cityja

potopili pred Koprom (septembra 44), a tako pač je. Svet je totaliteta dejstev, ne stvari. Dodajam, da Mia Farrow, ki govori oktavo višje kot običajno, v filmu izreče repliko kariere (»Kdo je sploh Pearl Harbour?«), da Weillova Jesenska pesem in druge melodije tistih let ne dosegajo harmonikarske partiture Nina Rote in da je Rexovo sidro vso mojo gimnazijo stalo v parku čez cesto in sem se na poti v šolo vsak dan spraševal o ladji, ki ga je nosila … Potem je nekega jutra sidro izginilo iz parka in so ga čez čas zamenjali z novim tako kot vse drugo.

2.

Zmenjena sva z nekdanjim dekletom, da se dobiva v baru na Aldwychu. Živi na severu, pride z avtom in se vrača zvečer. Tristo milj v slabem vremenu samo zato, da me vidi … Predlagam, da prenoči pri nas – ampak ne, oba sva poročena, in to je to. Dogovoriva se, da prespi v hotelu in jo pridem zjutraj iskat. Žena je iz sebe, a tega ne pokaže, otroka se veselita obiska. V mestu rosi, vendar se dež v predmestjih spreminja v brozgo, ki sproti zmrzuje. Ustavim pred Tescom, nakupim najnujnejše … Že si oddahnem, ko v metežu skoraj zgrešim svoj odcep.

***

Zjutraj se ob pol desetih še zmeraj prebijam skozi zastoje na obvoznici. Že ko parkiram, vem, da je ne bo. Naročim kavo (grozna kot včeraj), sprašujem osebje, grem k telefonu, zavrtim številko, prekinem … Zagotovo je še na poti in če je, kdo ve, kaj je natvezla doma. Čez par dni pride pošta. Odšla je nenadoma, še isti večer, ker ni več snežilo in ker ponoči ni vajena biti sama v mestu, ki ga ne pozna. Ni klicala, ker se je bala, da dvigne kdo drug. Ne spi, joka … piše zato, da me ne bi skrbelo. (Testno vprašanje: Kaj je poet storil narobe? *a* Nič. *b* Marsikaj. *c* Vse, čisto vse.)

3.

Večerno sneženje nima oblike … Sneg samo pada, povsod malo drugače, a snežinka na trepalnicah ali za vratom je enaka kjer koli, njen dotik ti ostane za zmeraj. Pri nas zvečer v glavnem sneži na grobove, na pobeljene in zapuščene, na umrle in pobite, na svetniške čudeže in zdravniške napake – enako na vse, ki so odhajali siti ali lačni življenja. In pada v gozd, ki se v snegu zdi pometen kakor veža za praznike, in daje vnazaj obliko sneženju.

4.

Gledam ta park v varljivem poletnem zelenju. Vse šumi in brenči in nič še ne kaže na zlato skandinavsko jesen. Šele, ko se pogled potopi od drevja in cvetja v globino, opazim, da je tu Parkin park, kraj dorečenih usod. Zmrazi me, stopim naokrog, prebiram napise in ko sedem, z vrbinih vej priplavajo vame sinočnje besede poslanca o letih med vojno. Ni ponosen nanje, je rekel, čeprav je stotinam družin, ki so jih Norne zavrgle, tu Kloto napredla varen pristan.

Nekatere so ostale; pod javori je zbranih nekaj bolj srečnih med njimi. Malo, je rekel, moralo bi jih biti več – mnogo več imen na grobovih. Že vstanem, da grem, ko veter z morja zaniha osuple krošnje in spomni kamnite postave pod sabo, da jih kmalu prekrije prvi sneg (in drugi in tretji, preden se zima konča). Sneg, pravijo, tu ne zdrži; pušča praznino, ki jo polnijo novi in novi začetki in v srcu in v kamnu ohranjajo nedorečenost snega.

5.

Rad si predstavljam, kako, ne da bi vedela
drug za drugega, hodiva po moskovskih
predmestjih, čakava isti vlak, prestopava
na istih postajah, morda celo oba hkrati.
Ko sem jo slišal prvič, ji je nagrada utrla
pot v Rusijo. Prišla je za kratko in ostala
deset let. Ko sem spet zasledil njeno ime,
je v garderobi v Bruslju strmela v listek
tajnika iz Berlina in v Karajanov podpis …

Tule, ko jo poslušam, še ne ve za bolezen.
Osredotočena je na pojočo zver pod prsti,
na nasmešek, ki se prenaša na stik s črno
živaljo in je zdaj vpisan v knjigo življenja.
Nasmešek ne skriva, da je žival nemirna …
Ob ponovitvah se oglaša z neznano témo,
v kadencah se v njeni notranjosti prebujajo
strani, ki jih še ni bilo in za katere se zdi,
da prihajajo ponoči z bližnjih vrtov. Nekoč

v enem med njimi zadiši po snegu … Sneži
na drobno, a snežinke rastejo in se množijo
kakor celice v njenem telesu ter se s prstov
(čigavih?) v oblakih še nepreigranih pasaž
spuščajo na nebesno jezero njenih oči kakor
jate labodov … Snežite, labodi – spustite se
zanjo v svojo resničnost; kdaj, kje se boste,
če ne tukaj, ne zdaj?

France Pibernik

Kritični čas pesnika Ivana Hribovška

Hribovšek, bruc klasične filologije, je hitel po ulici, kot so ga nesle noge. Bil je že pozen in se je bal, da bo zamudil začetek predavanja. Saj bi se lahko peljal s tramvajem, a se je odločil, da gre peš. Nekaj zato, da se razgleda po vsakdanji poti na univerzo, nekaj, da prihrani kakšen pfenig v plitvem žepu. Minevali so prvi dnevi in vse mu je bilo novo. Ni se prav znašel v tej kolobociji. Če ne bi bilo Remica, ki mu je pomagal na vsakem koraku, bi bilo še veliko težje. Prav ob njegovi pomoči se je še lahko vpisal v poletni semester, ko je tekel že drugi mesec predavanj.

Kar nekam slovesno se mu je kdaj zazdelo, ko je stopal po cesarskem Dunaju, o katerem se mu pred leti še sanjalo ni. Tu so v cesarskih časih stopali mnogi naši možje, tudi Prešeren, Jenko, Cankar, Župančič, Muren, in si vsak na svoj način, veselo študentovsko ali trdo garaško, krojili usodo, merjeno po tem evropskem središču znanosti in umetnosti. Koliko možnosti, koliko zavrženosti!

Ko ne bi bilo prijatelja Janeza Remica, najbrž nikoli ne bi videl Dunaja. Remic se je namreč že jeseni 1941, ko mu je bila zaprta pot na ljubljansko univerzo, odpravil na Dunaj študirat klasične jezike, grščino in latinščino. Ker sta bila s Hribovškom oba Gorenjca, bližnja rojaka, ki sta se poznala še iz Škofovih zavodov in že takrat literarno in študijsko sodelovala, ga je Remic obveščal o razmerah na dunajski univerzi. Pravzaprav še mnogo več: ves čas sta si dopisovala, in kadar se je Remic med počitnicami zadrževal na Bledu, sta se redno srečevala in premlevala razmere, ki so nastale po nemški okupaciji, hkrati pa tudi o literarnih in študijskih težavah. Ker se je Hribovšek med šolanjem na nemški gimnaziji v Beljaku (1942–1943) že odločil za študij klasične filologije, mu je z Dunaja pošiljal dostopno strokovno literaturo.

Tisto majsko jutro je bilo bolj megličasto in Hribovšek je z nejevoljnim obrazom obstal pred mogočnim univerzitetnim poslopjem. Že pot se mu je zdela neprijetna, ker je po ulicah med civilisti srečeval vse preveč vojaštva. Študentarija, prevladovala so dekleta, je postajala po stopnišču in si dajala duška. Nekaterim se je mudilo skozi vhode, da se prerinejo do predavalnic. Malo je pogledoval okrog, da bi kje uzrl Remica, pa je ta pritekel nekje od zadaj in ga poklical: »No, Ivan!« Hribovšek se ga je razveselil in že sta hitela po hodniku do predavalnice. Remic se je pridružil svojim znancem, Hribovšek se je usedel nekam zadaj in pogledoval po kolegih, dokler ni vstopil predavatelj.

Nemščina mu ni delala prevelikih težav, čeprav je šlo za visoko učenost, posebej pa je prisluhnil profesorjevim razlagam posameznih Ajshilovih verzov in izbranih izrazov. Imel je občutek, da je pristal pri viru vsega velikega. Vklenjeni Prometej je pač samo eden na svetu, prof. Johann Mewaldt pa njegov izjemen komentator.

Po predavanjih je Remic kritično presojal posamezne nastope in skušal Hribovška postaviti na realna tla. Ves čas dunajskega študija je sam premleval vso dostopno literaturo in si ustvarjal svoje mnenje. Hribovšku se je kar čudno zdelo, ko je Remic trdil, da glede grških dolžin v verzih, za katere so veljale stalne razlage, tisto ne drži, ker problema ne moremo preverjati neposredno, ker stare grščine pač ne govori nihče več. V njegovi sobi, ki je bila polna grške in rimske literature, sta v skupnih urah nadaljevala pogovore, tako da je bil Hribovšek deležen še dodatnih študijskih ur. Na njegovi mizi je videl obsežno Remičevo razpravo o Platonu, ki jo je pripravil kot seminarsko nalogo in ki mu jo je profesor zelo pohvalil. Remic je bil res vzoren študent in je vse izpite delal z najvišjo oceno. Zato ni čudno, da so ga profesorji vabili v svojo družbo oziroma tudi na svoje domove.

Hribovšek se je počasi vživljal v Remičevo druščino. Že od jeseni 1941 sta bila z njim Jeseničana Anton Čop, ki je študiral ekonomijo oziroma Welthandel, in Anton Klinar, ki je študiral medicino. Počasi so prihajali še drugi, denimo Jože Šmit, študent gozdarstva, Bogo Smolej, slušatelj slavistike, in Branko Štangelj, študent medicine. Pravo razkošje pa je bilo, ko se je družba zbrala pri Gašperšičevih iz Krope, ki so imeli na Dunaju svoje stanovanje. Marija jim je vedno pripravila kakšno malenkost, morda samo prežganko, če pa so bili postreženi s palačinkami, je bilo to pravo slovensko razkošje v primerjavi z bornimi obroki v ljudski kuhinji. Vse je bilo odmerjeno na karte.

Prvi semester je hitro minil. Hribovšek je opravil troje kolokvijev in vse z najvišjo oceno, a to je bilo pravzaprav vse, kar je odnesel uradnega od dunajske univerze, kajti v jeseni se zaradi zaostrenih razmer v rajhu ni mogel več redno vpisati, ampak samo pogojno, tako tudi Remic in še mnogi. Vse študente je med počitnicami čakala enomesečna delovna obveznost pri javnih delih, ker je povsod manjkalo delovne sile. Hribovšek je bil te obveznosti oproščen, ker je bil edina moška delovna sila v družini. Zato je počitnice preživel doma delovno, veliko s košnjo, pomagal je še sosedom in z volom opravljal potrebna kmečka opravila.

Ko se je Remic prikazal na Bledu, sta se redno srečevala, sam pa je vzdrževal pisne stike s sošolci, ki so bili že mobilizirani v nemško vojsko, dopisoval si je z duhovnikom Jožetom Kunstljem, ki je župnikoval na Dolenjskem, in z bogoslovcem Dušanom Okornom, ki sta ga obveščala o razmerah v Ljubljanski pokrajini. Kunstelj je Hribovška, ki je še vedno imel stike z domačimi aktivisti Osvobodilne fronte,

opozarjal na strahote, ki so jih partizanske enote povzročale po Ljubljanski pokrajini. V jeseni, konec septembra, ko je Hribovšek spet mislil na Dunaj, je dobil sporočila o padcu Turjaka in Grčaric. Pogovori z Resmanovo Anico so ga opozarjali na nesporna dejstva, sicer pa je tudi sam lahko doživljal posamezne primere v svoji bližnji okolici. Razmere so postajale iz dneva v dan bolj napete, neizprosne.

V takem negotovem stanju se je oktobra spet odpravil na Dunaj, kjer pa so pri vpisu v naslednji semester nastajale nepremagljive zapreke. Dosegel je komaj pogojni vpis, kar je pomenilo, da je lahko obiskoval predavanja, izpitov pa ni mogel opravljati, Remic pa še tega ne, čeprav so mu profesorji želeli zaradi njegove odličnosti in znanstvene usmerjenosti pomagati.

Študentsko življenje je za silo teklo naprej. Mnogi so si pomagali z inštrukcijami, Remic pa je novembra 1943 našel celo pisarniško delo pri dunajski časopisni agenciji UTA Pressedienst G. M. B. H. (UTA Press service). Zadolžen je bil za spremljanje hrvaškega in srbskega časopisja in bil tako obveščen o dogajanju na Balkanu. Na razpolago je imel tudi pisalni stroj, kar mu je prav prišlo pri novih načrtih.

Takih novic je bil deležen tudi Hribovšek, predvsem zanimivih novic, tudi tistih, ki jih je prinašal Anton Čop. Čop je medtem že končal študij ekonomije, a je ostal na Dunaju in skušal slovensko skupnost nazorsko usmerjati. Imel je stike z različnimi ljudmi, stalno z dr. Joškom Tischlerjem, ki je bil s Koroške pregnan na gimnazijo v Bregenz, in se zelo nagibal k četniškemu gibanju. Kar nenavadno je bilo, da se je v operni kleti srečeval z dr. Francetom Kidričem, ki je na Dunaju preživljal konfinacijo. V tej bližini se je iz Ljubljane pojavil tudi levičar Vlado Habjan. Kdo bi vedel, kaj ga je prineslo sem gor.

Remic je ves čas spremljal Hribovškovo pesniško delo. Že v Škofovih zavodih je cenil njegove pesniške prispevke v rokopisnih *Domačih vajah*. Hribovšek mu je kdaj iz Beljaka poslal kakšno novo pesem, Remic pa je bil pozoren tudi na Hribovškove prevode iz grške in rimske dramatike, zlasti na celoten prevod Sofoklejeve Antigone. Prav pohvalno se mu je v pismu z Dunaja 24. marca 1943 izrazil o drobni pošiljki: »Tvoje pesmi so pa res lepe. Kar navdušil sem se in spet in spet jih prebiram. Tukaj pač ni filoloških in historičnih osnov, nad katerimi bi se mogel spotikati, kakor sem se pri Tvojih prevodih, tukaj je čista poezija! Zelo sem Ti hvaležen za te verze; posebno še, ker je občutje zadnje pesmi tako blizu temu, kar v prvih pomladnih dnevih sam doživljam. Človeka včasih vsega prevzame lepota prebujanja v naravi in potem je ves srečen, ker misli, da ga po večnih naravnih zakonih čaka samo sonce in sreča.«

Za Hribovška so bile Remičeve ocene več kot dobrodošle, saj je bilo to edino, kar je slišal o svojih verzih, ki so ostajali v predalih, ker ni bilo nobenih možnosti za objavo in torej kakršno koli javno preverjanje. S prihodom na Dunaj se je Hribovšku na široko odpr-

la bogata univerzitetna knjižnica s svetovno poezijo. Sčasoma se je osredotočil na dva pesnika, na Friedricha Hölderlina in njegovo himnično poezijo ter na Rainerja Mario Rilkeja in njegovo jezikovno in oblikovno virtuoznost. Če k njima ob našima Jenku in Kocbeku prištejemo še vpliv antične poezije, je pred nami vse, kar je določalo njegovo poezijo, zlasti tisto, ki je nastajala v dunajskem času. Hribovšek je v študijskem letu 1943/1944 ob Remičevih spodbudah dosegel vrh svojega ustvarjanja, v središču njegove izpovedi pa je ostajala neizprosnost krutega vojnega časa, kakor jo je izpovedal v sonetu *Pomladna pesem* (1944): »Prišla bo ura, ko bo treba iti: / nihče ne ve, ne kam in ne zakaj, / pekel nasilja, kletev in izdaj / se bo odprla v podobi grozoviti.«

Drugi, morda še usodnejši problem, ki ga je čutil, je bila tragična usoda njegove generacije, ki je bila žrtvovana nesmislu brezglave zgodovine, ki požira milijone in ki bo pobrala tudi njegovo generacijo v pesmi *Osamelost*: »Razstreljena so pota, ki hodil sem jih, / izropani bregovi, razbite vasi, / tovariši, bogsigavedi, kako / in zakaj izgubljeni.«

Odkar je imel Remic dostop do pisalnega stroja in papirja, ga je obsedla misel, da bi se lotil kakšnega literarnega zbornika, morda v obliki nekdanjih zavodskih *Domačih vaj*. Vsak dan se je srečeval z znanimi literati, ki so zagotovo imeli v svojih mapah kakšno gradivo, pa z njim niso mogli v javnost. Seznanjeni so bili z literarnimi dogodki v Ljubljani, kjer so še kar izhajale zbirke in druga literatura. Šmit je imel s seboj celo pesniško zbirko, za Hribovška je vedel, kaj vse ima v predalu, druge pa bi povabil k sodelovanju, tudi Čopa.

O svoji nameri je že decembra 1943 pisal Tonetu Ermanu: »Ko sva že pri *Domačih vajah*: mislimo pisati dunajske Domače (ali Tuje) vaje, pa bi bil prav vesel, ko bi mi kakšno reč poslal. Saj peresu nisi dal slovo, kakor praviš.« Gradivo se je hitro nabiralo, tako da je bila prva številka *Vaj* (ker ni ohranjena naslovnica, smo publikacijo priložnostno poimenovali *Dunajske Domače vaje*) pripravljena za tisk že v začetku marca 1944. Vsi prispevki so bili podpisani s psevdonimi, razvozlati pa je bilo mogoče naslednje sodelavce: Ivan Hribovšek - Marjan Gostiša, Anton Čop - Črt, Bogo Smolej - Mirko Mejač, Janez Remic - Tine Cvetek, France Filipič - Lojze Potokar, Jože Šmit - Franc Kolar. Nerazrešena sta ostala psevdonima Janez Zaplotnik in Stane Grapar – vsaj za enim bi mogel stati Anton Klinar, za drugim morda Tone Erman. Za Hribovška je bila objava dveh pesmi – *Deževna noč* (1943) in *Pismo* –, čeravno v tako skromni publikaciji, edino, kar je objavil med vojno, in tudi zadnje, kar je objavil v svojem življenju. Naklada je bila nizka, kajti Remic je gradivo razmnoževal zelo preprosto na pisalnem stroju, ko je v enem prepisu lahko dobil največ štiri kopije na navadnem pisarniškem papirju, kakor zunanjo podobo izkazuje edini ohranjeni izvod prve številke.

Dunajske Domače vaje so bile ob vsej skromnosti eden redkih, če ne kar edini poskus med dunajsko slovensko študijsko skupnostjo izdati nekaj ilegalnega v slovenskem jeziku, seveda ob izjemni vlogi Janeza Remica, ob katerem se je pojavil nov imeniten pesnik, komaj dvajsetleten Ivan Hribovšek.

Remic je sicer že zbiral gradivo za drugo številko, toda dogodki, ki so neposredno sledili izidu, so povsem spremenili tek tistih usodnih dni. Na vrata Ribiške hiše na Bledu so 15. marca 1944 po deveti ur zvečer potrkali partizani. Oprla jim je mama. Menda so zahtevali pisalni stroj, oče pa je bil prepričan, da so prišli ponj, ker so partizani malo pred tem likvidirali nekaj ljudi v bohinjskem koncu. Hotel se je rešiti, skočil na teraso, od tam pa s precejšnje višine na tla, pri čemer je tako nesrečno padel, da si je zlomil roko in si hudo poškodoval glavo ter po dveh dneh umrl.

Remic se je takoj odpravil domov in skušal biti v pomoč mami, sestri in dveletnemu bratcu. Posebej ga je obremenila okoliščina, da je bila z očetovo smrtjo, hote ali nehote, povezana skupina domačih partizanov, kar ga je nepričakovano oddaljilo od osvobodilnega gibanja, ki mu je bil doslej naklonjen. Položaj se mu je do konca poslabšal, ker je dobil obvestilo, da je potrjen k prvi rezervi, kar je pomenilo, da ga lahko v kratkem vpokličejo v vojsko. Zavezan nesrečni družini ni imel izbire, če ni želel mami in drugim naprtiti taborišča, sicer pa je bilo njegovo stališče, da ne spada ne v nemško vojsko ne h komunistom. Vrnil se je sicer na Dunaj, a za kratek čas, saj se je moral 30. maja 1944 javiti nemški komandi.

Najbrž je v navezi z Antonom Čopom imel pred seboj rezervno rešitev: šlo je za skrivni načrt, da bi se ilegalno prebil v Ljubljano in se tam pridružil četniški enoti. Neugodne okoliščine so mu načrt preprečile in Remic se je v nemški uniformi znašel v kasarni na Bohinjski Beli, kot je sporočil Hribovšku: »Ko bi se mi posrečil moj lepi načrt, bi bil danes v Ljubljani, pa so ravno tiste dni Amerikanci precej zdesetkali južno progo. Celo naš vojaški transport je rabil od Dunaja preko Salzburga do Bele štiri dni.«

Vse, kar se je zgodilo Remicu, je v veliki meri zadevalo tudi Hribovška. Krog se je ožil tudi zanj. Čeprav je kot vojni obveznik zaradi slabega zdravja ostajal zunaj vpoklica, je vojaška oblast leta 1944 pobrala vse do zadnjega moža. Samo stvar časa je bila, kdaj bo na vrsti. Že dlje časa je razmišljal o tem, da bi pred odhodom uredil svoje pesmi. Prva sled je segala že v december 1943, ko je v pismu Resmanovi, ki ji je redno pošiljal svoje pesmi, omenil: »Ker si tako nehote postala osebna tajnica (oprosti!) in urednica moje literarne zapuščine, Te prosim, da priloženo stvarco spraviš k drugim stvarem in mi s prihodnjo pošto pošlješ tisto nesrečno elegijo, da končno veljavno ugotovim, kaj je narediti z njo. Imam v navadi čez mesec dni jemati stare reči spet v roke.«

V pismu januarja 1944 je bil še bližje svoji nameri: »Mislil sem, da bi Te prosil, naj mi pošlješ pesmi, ker se ukvarjam z urejanjem tega edinega, kar imam svetu povedati. Pa je bolje, da ne, ker sem v tako nejasnem položaju: samo prosil bi Te, da jih hrani, ker nimam prepisov in ker sem si začel domišljati nanje.«

Preseneča Hribovškova izjava, da so pesmi v tem kritičnem času postale njegova osrednja skrb, ker je v razsulu razmer čutil, da je njegova pesniška izpoved nekaj, kar seže čez vso zmedo in negotovost. Do maja je uredil rokopisno zbirko pod naslovom *Pesmi Marjan Gostiše, maja 1944*. V njej je zbral simbolnih štiriinštirideset pesmi, jih razvrstil v tri cikle, rokopis poslal svoji deklici v Radovljico, prepis pa izročil Remicu, ki je poslej njegove pesmi nosil na dnu vojaške opreme. Rokopisna zbirka je ostala brez slehernega odmeva, še Remic mu iz vojaške martre ni zapisal drugega kot: »Tvoje pesmi sem dobil že na Dunaju in jih imam zdaj pri sebi. Z navdušenjem sem prebral Gradnika, po Brezniku še vrtam, včasih mislim na Tvoje dunajske pesmi, ki mi leže nekje v škatli pod gorskimi čevlji.«

Hribovšek je med poletnimi počitnicami s kolesom obiskal Remica na Beli, mu nesel kakšno knjigo, ki si jo je Remic posebej zaželel. Morda sta kaj rekla o zbirki, več pa ne. Posredno je mogoče domnevati, da je Hribovšek v teh počitnicah navezal stike z Ljubljano, najbrž z Dušanom Okornom, ki mu je posredoval tudi različne kulturne novice. Marsikatero novico je v pismu posredoval tudi Remicu, kot lahko povzemamo iz pisma Hribovšku: »Tvoj kulturni obzornik me je zelo zanimal. Jaz dobim iz Ljubljane samo pobožne knjige. Zdaj berem n. pr. življenjepis patra Damijana in v kratkem bom dobil Plestenjakovega Herodota. Po Tvojih knjigah, posebno po Brezniku, bi hlastno planil, samo če jih boš dal iz rok. Pridi kdaj v kasarno (v soboto popoldne ali v nedeljo) in prinesi bukvice s sabo, da jih bom vsaj videl« (Bohinjska Bela, 13. julij 1944).

Hribovšek ga je o novostih obveščal tudi potem, ko so Remica premestili na sever Nemčije, v bližino Bremna, kjer je iz navadnega kanonirja zaradi svojega matematičnega in fizikalnega znanja napredoval v svetovalca pri najnovejšem nemškem orožju in so ga premeščali v različne kasarne po Nemčiji. Remic je bil kar kritičen do novosti v ljubljanskem literarnem življenju: »Za svoj del sem vesel, da sem obvarovan pred moderno slovensko literaturo, kakor mi jo slikaš Ti. Vse moje slovensko branje je Novi zakon in Prešeren, ki bi nam Kranjcem moral biti vsakdanji kruh. Ti mi pa le pridno poročaj, kaj je novega v Ljubljani, saj bodo morebiti tam navsezadnje le kaj pametnega skuhali« (Grunau, 20. november 1944).

Hribovšek je v jeseni 1944 spet odšel na Dunaj, kjer se ni mogel več niti pogojno vpisati v zimski semester. Dunaj mu je bil nekako zatočišče pred vpoklicem. Pravzaprav je begal med Radovljico in Dunajem. Ko je prišel poziv za vpoklic v Radovljico, mu je poštar sporo-

čil, kdaj bo dostavljal pozivnice, zato se je začasno umaknil na Dunaj. Zgodba se je ponovila tudi tam. Seveda to ni moglo trajati dolgo, ker so postale kontrole na vlakih vsak dan natančnejše. Decembra 1944 bi moral v nemško vojsko, a se je temu izognil z odhodom med gorenjske domobrance, in sicer v postojanko na Brezjah. Z mešanimi občutki je vstopal v nove prostore in med druščino, v kateri je bilo veliko njegovih znancev, celo prijateljev. Za začetek je opravljal pisarniške posle. Na Gorenjskem je bilo v tem času že veliko domobranskih postojank, moštva pa so sestavljali tisti, ki niso hoteli v nemško vojsko ali pa so dezertirali iz partizanov.

Domobrancem se je pridružil tudi njegov mlajši brat France, ki pa je kmalu odšel na Brdo, kjer je bil poseben domobranski vadbeni center za vodstvene kadre. Vodil ga je Hribovškov znanec in študent medicine France Rigler, ki so ga tja poslali iz ljubljanskega centra. Hribovšek je tako dobival mnogo novih informacij o dogajanju v Ljubljanski pokrajini in različno literaturo, tudi propagandno.

Hribovškov vstop med domobrance ni bil samoumeven, ampak se je zgodil v hudi stiski, predvsem iz občutka, da v nemško vojsko nikakor ne gre. Znašel se je v vojaški uniformi, ki ga je obvezovala kot slehernega vojaka, seveda pa je imel s seboj velike težave, ker je bil po nazorski pripadnosti krščanski socialist, vojne okoliščine pa so mu v roke potisnile orožje kot vsem drugim. Nekaj o njegovem nelagodnem počutju v vojaški uniformi izvemo iz pisma Resmanovi 7. marca 1943 z Brezij: »Odkar sem pri domobrancih, nimam zunanjih prijateljev in nimam tovarišev, na katere bi mogel dosti dati in kateri bi me pogrešali. Od sošolcev in sošolk zdaj še pošte ne dobim več, kar je pač znamenje božje jeze. Kako naj vem, kaj si Ti predstavljaš o mojem „izdajstvu“? Sicer pa po pravici povedano, tudi nič ne iščem, kaj si kdo o meni misli, naj mu je všeč ali ne, da sem, kjer sem, je moja osebna stvar, ki nazadnje nikogar nič ne briga.«

Zaradi bližine je redno obiskoval doma mamo, ki jo je skrbelo, kaj bo z obema sinovoma. Obdržal je občasne stike z Resmanovo Anico, a z njo predvsem zaradi pesmi, ki ji jih je dal v varstvo. Spet in spet se je vračal k svoji zbirki, čeprav ni vedel, kaj se bo zgodilo z njo. V pismu 16. marca 1945 ji jo je omenjal: »Draga, v prilogi Ti vračam stvari, ki si bila tako dobra, da si mi jih posodila. Najlepše se Ti zahvaljujem za uslugo in prijaznost. Upam, da jih v bodoče ne bom več rabil, zato razpolagaj z njimi po mili volji. Tudi če jih uničiš, ne bo škode, saj spomina itak niso vredne, najmanj pa Ti je treba spomina name.«

Pa ni bilo čisto tako. Ker je iz Ljubljane dobival vedno novo literaturo, tudi obsežen zbornik *Zimske pomoči* (1944) s številnimi imeni znamenitih sodelavcev, zraven bržkone tudi Balantičevo zbirko *V ognju groze plapolam*, ga je vseeno zamikalo, da bi morda le poskusil z natisom zbirke v Ljubljani. Ampak to je bilo že aprila 1945, ko je zadevo omenil svoji Resmanovi: »Kar se mojih stvari tiče, sem Ti vendar

že rekel, da so Tvoje in da je vseeno, kaj se z njimi zgodi. Če bo prav in v redu, bomo že po vojski kaj naredili z njimi, če pa ne, bo pa itak vseeno. Pripravljal sem se bil, da bi jih izdal v Ljubljani, pa je zdaj potovanje skoraj nemogoče in tudi nima pomena, da bi v takih razmerah kaj takega mislil, saj je gotovo važnejših stvari dovolj.«

V tem času so Hribovška z Brezij premestili na postojanko v Kamni Gorici, hkrati sta se v kratkem času zgodili dve stvari. Nepričakovano je konec marca iz Nemčije, domnevno na dopust, prišel Remic in se pridružil gorenjskim četnikom, prevzel ilegalno ime Tone Oblak in na kapi nosil jugoslovansko kokardo, zadrževal pa se je v pravkar osnovani domobranski postojanki v Tržiču. Na skrivaj se je srečal z domačimi, mamo, sestro Pavlo in bratcem Tončkom, pri Hribovškovih v Radovljici, srečal pa se je tudi s Hribovškom, ni pa nobenih podatkov, s kom se je četniško povezoval.

Potem se je zgodilo še drugo. Brat France, ki je vodil postojanko v Tržiču, je pri obhodu izvidnice 15. aprila zašel v partizansko zasedo in je bil ubit. Hribovška je bratova smrt hudo prizadela in ga duševno tako potlačila, da ni videl naprej. Seveda, tega, da je bil tam, kjer je bil, ni mogel več spremeniti. Nastalo zadrego je v pismu zaupal Resmanovi: »Ves teden sem še v negotovem razpoloženju, ne da bi kaj dvomil o pravilnosti svoje poti ali o smislu žrtev in smislu bratove žrtve, le nerazumljiva mi je tragika smrti, ker je pretežka in prenasilna … Zase sem odločen kakor prej: rajši častno umreti, častno pasti kot izdati samo za trenutek pošteno in pravično stvar. Vem in vidim, da bodo povsod ljudje, ki bodo delali na račun naše krvi svoje kupčije, toda te morem samo zaničevati, moje odločnosti pa ne bodo spremenili. Če so na svetu ljudje, ki morejo tako delati ob vsem tem, kar se dogaja, je to njihova stvar, jaz ne morem in nočem z njimi imeti nič opraviti.«

Hribovšek je sam uvideval, kako daleč so šle razmere. Razsulo je bilo pred vrati, začel se je umik vojaških enot proti Avstriji, z njimi mnogi civilisti, tudi cele družine. Njegova enota se je iz Kamne Gorice najprej premaknila nazaj na Brezje. Še zadnjič je obiskal mamo in starejšo sestro Lojzko, ki je ostala pri bolehni materi, medtem ko je mlajša sestra Pavla s sosedovo družino že odšla čez Ljubelj.

Hribovšek se je znašel na Vetrinjskem polju in se vključil v reorganizacijo slovenske narodne vojske v begunstvu, celo več, pritegnili so ga v štab, bil je povišan v poročnika in dodeljen za pribočnika kapetanu Milku Pirihu, poveljniku I. bataljona IV. polka. Delal je v provizorični pisarni in skrbel za sezname in dopise. S pomočjo p. Fortunata Zormana je dobil zvezo s sestro Pavlo. Pisal ji je dvoje pisem, ji sporočal o razmerah v Vetrinju, jo miril in ji naročal, naj ostane skupaj s sosedovimi. Sporočil ji je tudi, da se odpravljajo v Italijo. Ti dve pismi sta zadnje ohranjeno Hribovškovo pismeno sporočilo.

Potem je sledil samo še lažnivi angleški prevoz s kamioni do Pliberka. S Hribovškom je bil odpeljan tudi Remic, toda po sporočilih so

Remica že v Slovenj Gradcu odpeljali s skupino domobranskih oficirjev v bližnjo grapo in ga tam pokončali. Hribovška pa je čakala težka pot do Celja in naprej na Teharje. Od tu dalje pa lahko samo domnevamo, kdaj in kam so ga odpeljali v smrt. Najbrž v Hudo jamo. Bil je junij: ni mu bilo še dvaindvajset let.

Lokalne oblasti so pri Hribovškovih v Radovljici opravile številne preiskave, zastražile hišo, pod pretvezo, češ da se Ivan skriva nekje v okolici. Sestro Lojzko so zaprli, mama je izgubila volilno pravico. Nič ne vemo, kaj so preiskovalci odnesli Hribovškovega, kajti v domači skrinji je ostalo bore malo, v njegovi podstrešni sobi je ostala le njegova knjižnica. Težave pa je imela tudi Anica Resman. Njeni družini so po vojni zaplenili vse, tudi strojarno in trgovino, imeli so stalne preiskave. Anica pa je še posebej pazila, da ne bi našli Hribovškovih pesmi. Skrivala jih je po različnih krajih, tudi v hlevu. Skrbela je zanje še potem, ko se je poročila, le tega ni vedela, kam z njimi, saj se je nad vsem, kar je zadevalo domobranstvo, zgrnil zlovešči molk. Ko je leta 1964 zbolela, se je odločila, da vse Hribovškove pesmi pretipka in jih pošlje Hribovškovi sestri Pavli, ki je bila v Buenos Airesu poročena z dr. Markom Kremžarjem. Pesmi je pokazala Tinetu Debeljaku, ki se je nad njimi navdušil, vendar je želel zadevo preveriti z rokopisnim gradivom. Rokopis Hribovškove zbirke *Pesmi Marjana Gostiše* je v Argentino osebno odnesel Dinko Bertoncelj, ki je kot odličen športnik potoval po Evropi, in se je oglasil tudi pri Hribovškovih in Resmanovih. Debeljak je vse dostopne Hribovškove pesmi zbral pod naslovom *Pesem naj zapojem*, ki so izšle z njegovo spremno besedo v založništvu Slovenske kulturne akcije leta 1965. Tako je rešil Hribovškove pesmi pred uničenjem, pesnika Hribovška pa pred pozabo. Nekaj izvodov je po raznih poteh prispelo tudi v domovino, tako da je bil dostopen ožjemu krogu literarnih raziskovalcev.

Prvi ga je v domovini omenjal Jože Cjuha v potopisni knjigi *Pogovori s tišino*, v kateri je popisal srečanje z Debeljakom v Buenos Airesu in tamkajšnje odkritje Hribovška, izmed literarnih zgodovinarjev pa ga je prvi omenjal Lino Legiša leta 1969 v *Zgodovini slovenskega slovstva* pod poglavjem V ekspresionizem in novi realizem, a samo kot sodelavca Kocbekove revije *Dejanje*, v kateri je leta 1940 objavil dve pesmi. Prve pesmi v domovini pa so bile natisnjene leta 1970 v antologiji *Živi Orfej*, in sicer pesmi *Himna večeru* in *Večernica*, ter v antologiji *57 pesmi od Murna do Hanžka*, in sicer pesmi *Jabolko na mizi* in *Poldan*. Hribovšek se je začel vračati v domovino, da ga končno prepoznajo kot enega izmed osrednjih izpovedovalcev tiste generacije, ki je šla skozi vojne grozote. Cankarjeva založba je leta 1990 natisnila Hribovškovo zbirko iz leta 1944, leta 2010 pa je založba ZRC SAZU natisnila zbrano delo v elitni zbirki *Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, kar je pomenilo, da je zaradi svoje izvirne lirike uvrščen med slovenske klasike.

Matija Remše

Smisel življenja in *Hoja za človekom* pred pol stoletja

Gre za naslova dveh Mohorjevih knjig, prve iz leta 1966 in druge, ki je izšla dve leti pozneje, leta 1968, obe torej pred pol stoletja, ki ju ob pregledovanju mohorskega arhiva jemljem v roke s posebnimi spomini.

Leta 1966 sem končal tretji in začel četrti letnik gimnazije na Šubičevi cesti v Ljubljani. Takrat se še ni imenovala Plečnikova, ampak II. državna ali kratko Šubička. Mnoge okoliščine tistega časa so izpuhtele, nekatere pa so ostale v živem spominu, kakor smo ugotavljali zbrani sošolci in sošolke na petdesetletnici mature v začetku letošnjega poletja pri znamenitem Čadu pod Rožnikom. Vseh ni bilo med nami, nekateri so že pod rušo, drugi so razsejani tako daleč po svetu, da smo razumeli njihovo odsotnost. So pa seveda pozdravili zbrane s svojimi SMS sporočili – možnost, o kateri je bilo, podobno kot o skajpu, videotelefoniji, moč pred pol stoletja le slutiti v kakšnem od znanstvenofantastičnih romanov ali filmov.

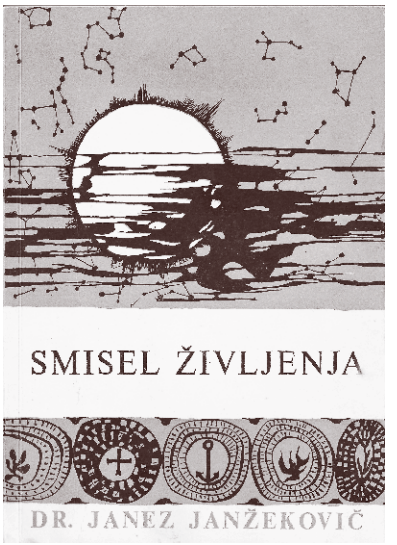
Seveda je tekla beseda tudi o profesorjih in nanesla na akademskega slikarja in doktorja estetike Igorja Pleška. Poleg umetnostne zgodovine je v zadnjem letniku (navadno enkrat tedensko v stopničasti predavalnici vrhnjega nadstropja) po dve združeni paralelki poučeval še psihologijo in filozofijo.

Z nekaj potezami krede je znal v svoji maniri na tablo pričarati katero od znamenitih predzgodovinskih materinsko okroglih ali antičnih žensko zapeljivih Vener, pa dinamiko altamirskih divjih govedi. Ob njem so nam postala domača imena iz zgodovine grške filozofije. Tudi psihologije sem odnesel toliko, da sem menda prvi kolokvij pri dr. Trstenjaku na faksu opravil s pretežno tistim znanjem. Pri dvojnem številu učencev je gospod slikar (poleg sončno barvitih rož, ki jih je najraje slikal, je znan tudi njegov pretresljivi album črno-belih podob prizorov iz po potresu porušenega Skopja) posebej prilagodil spraševanje za ocene enkrat na semester: nekateri vprašanci in vprašanke so v klopeh samo vstali, drugi so prišli do sredine poti h katedru in tretji morda celo v profesorjevo bližino in kaj povedali. Ocene so padale v skoraj pravilni sinusoidi od tri preko štiri do pet in tako naprej. Morda nam je na ta način dal vedeti, naj se ne učimo za oceno, temveč za življenje. Vem še, da je meni zastavil vprašanje o razliki in podobnosti med človekom in primatom. Takrat sem že prebral knjigo dr. Janeza Janžekoviča *Smisel življenja* (MD, Celje 1966, 296 str.)

in mu iz tistega znanja odgovoril, da žival sicer ve, ima predstave in jih veže, človek pa hkrati tudi ve, da je on tisti, ki ve in ve, kaj ve. Človek pojmuje in se zato tudi pogovarja, medtem ko si živali zgolj sporočajo. Človek ima »samosvest«, se zaveda sebe. Je »razumna žival«. Od takrat sva se s profesorjem dobro razumela in se tudi še pozneje, ko sem bil že urednik pri Mohorjevi, ob naključnih srečanjih kar na cesti kaj kratkega pomenila o bistvenih vprašanjih življenja, pri čemer je on kot slikar bolj stavil na zunanji, površinski vtis. Napisal je celo prispevek za Mohorjev koledar.

Janžekovičeva knjiga mi ni kar tako prišla v roke.

Ena mojih »zunajšolskih dejavnosti« je bilo tudi ministriranje pri frančiškanih na Tromostovju v Ljubljani. Tam z bratoma nismo bili le ob nedeljah, ampak večkrat tudi med tednom, pač po dolžnosti in potrebah mašne strežbe. Tako nam je okolje, ki ga oklepa frančiškanski kompleks med Čopovo in Nazorjevo pa cerkvijo in Mestnim gledališčem, postalo domače. Velik vrt je bil v tistih časih namenjen pridelovanju vrtnin za samostansko kuhinjo in gojenju rož za krašenje cerkve, zdaj pa je bolj parkovno urejen. V vogalu, ki ga danes oklepajo prostori knjigarne, uredništva in tehnike Celjske Mohorjeve, stoji klopca in nad njo betonski kip blaženega Janeza Dunsa Skota, doktorja subtilis, frančiškanskega srednjeveškega filozofa. Na tej klopci smo ob popoldnevih redno videvali sedeti dr. Janžekoviča, profesorja filozofije na Ljubljanski teološki fakulteti, in skladatelja ter organista in zborovodjo Alojzija Mava zatopljena nad šahovsko desko.

Janez Janžekovič, *Smisel življenja*, 1966

Profesor Janžekovič je bil višje, bolj sloke, športne postave, navadno temno oblečen in s kolarjem, postrižen na krtačko in z značilnim svetlo zvedavim prodornim pogledom, Alojzij Mav pa manjši, v sivem civilu. Najzgodnejša maša pri frančiškanih je bila Janžekovičeva. Pridigal ni nikoli, je pa sem in tja prebral sestavek o kakšni pereči temi, npr. o problematiki splava. Vsak dan je športno prehodil vsaj deset kilometrov. Ker sem ga na videz torej poznal in ker me je v gimnazijskih letih zanimalo marsikaj, sem se seveda z veseljem počasi prebijal skozi miselno zgoščenost njegove knjige. Še posebej tudi zato, ker sem bil v svojem razredu edini veren in so me radovedni sošolci spraševali zdaj o tem zdaj o onem v zvezi s Cerkvijo in verovanjem, sam pa sem odgovarjal strpno in po svojih najboljših spoznanjih.

Vsak človek ima nekakšen odnos do vprašanja smisla in smiselnosti.

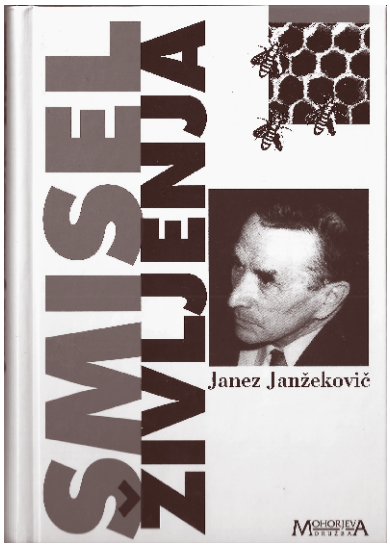
Pred leti me je sin malo čudno pogledal, ko sem brundal, godrnjal in bentil sam vase ob hitu neke slovenske glasbene skupine, ki gre nekako

takole: »Smisel življenja je ležanje na plaži, z možgani na off in čivavo na straži ...,« potem pa dodaja še besede o leni in debeli biti, ki so jo našli.

Naj ob tem navedem nekaj misli iz avtorjevega uvoda, ki je hkrati že dispozicija knjige in tako njena najboljša kratka predstavitev:

Vprašanje, čemu sem na svetu, je najosnovnejše, najvažnejše in najodločilnejše od vseh, kar si jih more in mora zastaviti človek. Resni ljudje si odgovarjajo nanj zavestno in izrečno, površni, lahkomiselni in topi pa vsaj z načinom, kako žive; povsem izogniti se mu ne more nihče.

Na to vprašanje si je torej vsak izmed nas že doslej nekako odgovarjal. Ta odgovor bomo skušali natančno preveriti. Zato se hočemo, preden se bomo ponovno vprašali, čemu živimo, na to vprašanje pripraviti in pretresti prej sledeča vprašanja: Ali se morem zanesti na svojo pamet? Ali ne odgovarja izkustvena znanost na vsa naša vprašanja? Kaj je pravzaprav človek in kakšno je njegovo mesto v vesoljskem razvoju? Ali je splošno človeško prepričanje, da je Bog, utemeljeno? Opirajoč se na odgovore, ki jih bomo dobili, se bomo lotili glavnega vprašanja, vprašanja, kaj je smisel našega življenja, potem pa presodili, ali vodi od odgovorov, ki nam jih je dala zdrava pamet, kakšna pot do odgovorov, ki nam jih daje vera.

Janez Janžekovič, *Smisel življenja*, 2001

Za klesanje in brušenje kamnov, ki so bili uporabljeni pri zgradbi te knjige, je bila potrebna doba enega človeškega življenja. /.../ Ta knjiga je dozorevala v času, ko se je z velikim delovnim poletom obnavljala domovina in ko smo gradili toliko velikih stvari po vsej državi. Tudi te strani bi rade pomagale graditi; graditi pameten nazor o smislu življenja in vsega, kar človek gradi. Obdelale bi rade nekaj najosnovnejših naravnih resnic, ki so hkrati temeljni kamen krščanske vere. /.../ Res je, vse ne bo za vsakogar. /.../ Marsikaj pa je vendarle dostopnega vsakomur, če je le vajen brati tudi kaj drugega kakor povesti. Kar poglejte malo vsebino, preberite naslove in podnaslove, polistajte malo po knjigi, pa boste verjetno našli marsikaj, kar vas bo zanimalo. Poskusite recimo z odlomkom »Molitev očenaša, ogledalo dobrega človeka«. Povest je treba prebrati od začetka do konca. Pri knjigah, kakor je ta, pa to ni nujno potrebno. Poglavja so sicer zgrajena eno na drugem, vendar so kljub temu dovolj samostojna, da je mogoče začeti s katerimkoli. Vsako izmed njih poskuša izoblikovati dobrega človeka.

Preseglo bi namen tega prispevka pa tudi načrtovan obseg, če bi tu nadrobno predstavili še vsaj kazalo, kaj šele obširneje navajali mikavna mesta. Morda le nekaj tematsko še aktualnega, kljub časovnemu odmiku knjige: Resnica je dostopna, Območje razvidnosti, Mayersonova zavrnitev scientizma, Odnos med znanostjo in svetovnimi nazori, Tvar in duh, Zavest – izhodišče za osnovno vprašanje, Čutiti in razumeti, Pamet in možgani, Porazmestitve v možganih zahtevajo skupno netvarno središče, Človeško telo in razvoj vesolja, Smotrnost v živi naravi in pomisleki o dokazu iz smotrnosti, Kaj je vključeno v ugotovitvi, da je Bog bit sama, Božja previdnost in zlo v svetu, Dober človek, Dolžnost biti dober vključuje resnico, da sem svoboden, Ateizem, Most od naravnih do verskih resnic.

»Načelno in dejansko je mogoče biti dober človek, a ne biti kristjan, ne more pa biti dober kristjan, kdor ni dober človek. Bodimo dobri ljudje, pa bo naša zdrava pamet vedno našla most, ki vodi od naravnih do verskih resnic, če ga bo le iskala.«

Anton Trstenjak, *Hoja za človekom*, 1968

Z dr. Antonom Trstenjakom sem se prvič srečal iz oči v oči v stari veliki predavalnici Teološke fakultete v Ljubljani na Poljanski 4, ki se je hkrati s staro stavbo nekoliko krivila v desno od prvega vhoda proti katedru. Ob podpisovanju inskripcij si je ogledal fotografijo študenta in hkrati z njo kratko pokomentiral njegov priimek. Ob mojem je asociiral morebitne daljne francoske korenine. Nizka dolga sobana je bila ob njegovih predavanjih vedno polna, pa saj nas je tudi bilo le v našem letniku okrog osemdeset. Potem ko je odložil klobuk in plašč, je na pamet z vsemi letnicami in podatki predaval vsaj uro ali več.

V spominu imam dva neznačilna in po svoje zabavna dogodka, ki razodevata njegov premočrtno samozavestni, humorni in vedri značaj. Nekoč mu je po desetih minutah nastopa iz spomina izpadla neka nepomembna letnica angleškega prevoda enega izmed nemških filozofskih del. Par trenutkov je brskal po spominu, ko pa je le ni mogel priklicati, je pograbil klobuk in plašč in nam pred odhodom pojasnil: »Profesor, ki ne ve, kaj naj predava, ni vreden, da predava.« Nekateri so, mislim, da neupravičeno, menili: »Mudi se mu domov, pisati oris sodobne psihologije.« Včasih je med podajanjem snovi sedel na stolu za mizo in se po ameriški navadi sproščeno zibal na zadnjih dveh nogah stola. Zgodilo se je nenadoma: tresk, bum in izginil nam je izpred oči. Čez trenutek se je že dvignil izza mize in sedel na stolu, s svojima nogama in štirimi stolovimi trdno na tleh, pa še z obema rokama na mizi. Nekaj pogledov po onemeli preda-

valnici in potem njegov gromki krohot pa pogrkujoča šala: »Ho, ho, ho … Navadno so študentje padali za tem katedrom, ne pa profesorji.«

Tudi vprašanju, kaj je človek, se ne izognemo zlahka.

Za ilustracijo: Pred leti je moja takrat dve in pol stara vnukinja vozila tricikel po dnevni sobi, gledala nazaj in se zaletela v vrata. Rekel sem ji: »Tinkara, ko človek vozi, mora gledati naprej in ne nazaj.« Ona pa mi je odvrnila z vprašanjem: »Nono, kaj je človek?« Ni šlo za filozofijo, a v osnovi vendar za vprašanje o pojmu, za začetek razumevanja.

Kaj je človek, pravi Trstenjak sam v uvodu k svojemu »osnutku filozofske antropologije« *Hoja za človekom* (MD, Celje, 1968, 168 str.; nekoliko popravljena ponatisa sta izšla še leta 1984 in 1994), je eno najtežjih vprašanj sploh, čeprav nam je najbližje. Že naslov sam hoče vsaj nakazati tudi odgovor na to vprašanje – nakazati zato, ker je povsem zadovoljivo in prepričljivo objasniti, kaj je človek, žal nemogoče.

»V zadnjih desetletjih smo /…/ človeka razkrojili v posamezne panoge: anatomijo, fiziologijo, histologijo, antropologijo, psihologijo, filozofijo itd.; celote človeka, njegove osebnosti in smisla njegovega življenja pa nikjer nismo iskali, kaj šele odkrili.«

Hoja za človekom je torej v prvi vrsti hoja za človekovim spoznanjem ali bolje za spoznanjem človeka.

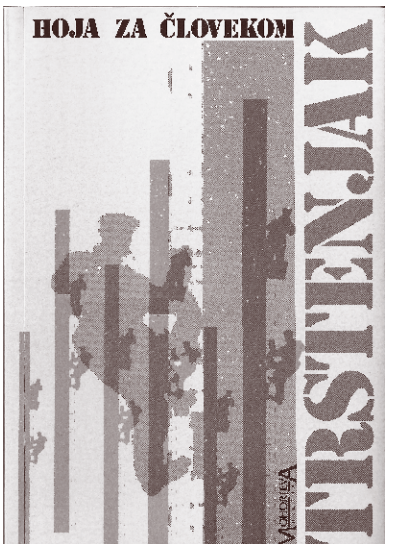

Anton Trstenjak, *Hoja za človekom*, 1984

Objektivna psihologija v Ameriki za proučevanje človeka pretežno (nekateri pa kar izključno) uporablja poskuse na živalih. Tako je potem neizogibno, da pri študiju spomina, učenja, logičnega mišljenja, nagibov ravnanja (motivacije) in nadarjenosti ali inteligence pridejo do – zanje samo po sebi umevnega – sklepa, da je človek samo višje razvit živalski organizem; kajti taki poskusi morejo res samo to pokazati, kar je človeku z živaljo skupnega, nikoli pa nobene bistvene vrstne razlike, s katero bi se človek bistveno dvigal preko zgolj živalskih sposobnosti. Kako smešno je in človeka čudno prizadene, če bistvo logičnega mišljenja izvajajo iz poskusa z opicami ali celo samo z belimi mišmi, namesto da bi jim bil tu za preizkus (test) npr. kak vrhunski matematik. Saj so se že davno v šoli učili, da tudi za oceno umetniške višine kakega pesnika ne smemo upoštevati njegovih najslabših pesnitev, marveč najboljše, kajti slabe lahko naredi tudi nepesnik. Odlične umetnine pa lahko spesni samo resnični pesnik. Kaj zmore človeški duh in kako visoko se je povzpel, lahko doženemo le s testom na njem samem, na njegovih dosežkih skozi stoletja, ob primerjavi z dosežki v živalskem

svetu, ki česar podobnega nikoli ni zmogel in še danes ne zmore, kljub spodbudam, ki jih načrtno dobiva od človeka.

Še bolj čudno je, če ameriški objektivni psihologi pojme, kakor so zavest, samozavest in vest že kar vnaprej označijo kot sumljive, ki da so filozofske konstrukcije, s katerimi psiholog ne ve kaj početi. To je res hud amerikanizem. In zopet povsem razumljivo, če mu je glavni, »zanesljivi«, to je objektivni vir spoznanja poskus s podgano ali kvečjemu še s šimpanzom, kajti tu bomo res kaj težko trčili na pojav, ki bi bil količkaj podoben samozavesti ali celo vesti, v kateri bi se organizem zavedal sam sebe in odgovornosti za svoja dejanja. Ob takem amerikanizmu ni čudno, če smo ob tehničnem napredku docela otopeli in zaostali v nravnem življenju ter razvoju moralnih sil v človeški družbi.

Anton Trstenjak, *Hoja za človekom*, 1994

Nasprotno takšni miselnosti pa Trstenjak v tej svoji knjigi v prvem večjem poglavju predstavlja človeka celovito kot umsko bitje v svoji zavesti, od sledov do znamenj (hotenih in sporočilnih sledov), v hoji za toploto in svetlobo z uporabo ognja; od orodja do ustvarjalnosti. V pogovornosti, ki jo sestavljajo bistvogledje (pojmovanje), spoznavanje odvisnosti, pogojnosti, zanikanja in dvoma. Od sanj do preroštva v radovednosti in predvidevnosti, načrtovanja prihodnosti. Drugo večje poglavje oriše človekovo osebno bivanje v samozavesti, skozi spoznavanje sebe in drugih, v upu in obupu, temelječega v preteklosti, nihajočega v sedanjosti in s težiščem v prihodnosti; v veri in neveri, v češčenju in zaničevanju, v sreči in nesreči. Tretje večje poglavje pa zajema človekovo nravnost v vesti. Človek je svobodno in etično bitje, odgovorno v vesti, zaslužno in skesano bitje, v odpuščanju, pritrgovanju in dopolnjevanju pa prikrajšano in dopolnjeno bitje.

Naslova obeh knjig moje mladosti se ujemata in dopolnjujeta v enotno misel, da je smisel življenja v hoji za človekom (v iskanju človekove vrstne in osebne človečnosti, izpopolnjenosti). Še danes si rečem zanju: »Vzemi v roke in beri!«

Človek je osrediščena, osebnostna, duhovna podstat. In če je s svojo telesno naravo popolnoma v snovnem svetu, sega po svoji duhovni naravi tudi popolnoma čez telesno. Še bolj kot za svobodo telesa si naj prizadeva za svobodo duha.

Se sodobnemu medmrežnemu človeku elektronske dobe ta resnica izmika ali se mu prav tu, poleg vsega sprevrženega, čemur smo že priče, odpirajo še nove in neslutene možnosti biti dober?

Dr. Janez Bogataj

»Samo obnavljanje zgodovinskega spomina je premalo«

Foto: osebni arhiv

Ob sedemdesetletnici dr. Janeza Bogataja se je z njim pogovarjal Jože Kurinčič

Zaslužni prof. dr. Janez Bogataj se je v svojem raziskovalnem in pedagoškem delu posvetil slovenski ljudski kulturi – vsakodnevnemu življenju, delu, ustvarjanju, verovanju, šegam in navadam Slovencev skozi zgodovino. Opravil je številne raziskave s področij rokodelstva, kulinarike in gastronomije, kulturne dediščine, turizma, šeg in navad. Svoje znanje je posredoval študentom kot profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF Univerze v Ljubljani, bil je tudi predstojnik tega oddelka in član številnih komisij in odborov. Njegova bibliografija šteje več kot 2500 enot, od teh je več kot 70 knjig, pri katerih je avtor ali soavtor.

Za svoje delo je prejel več tujih in nekaj domačih priznanj in nagrad. Leta 2015 je prejel državno odlikovanje Red za zasluge za prispevek k prepoznavnosti in visokemu vrednotenju slovenske etnološke dediščine.

Širši javnosti je znan kot raziskovalec kulinarike in gastronomije pa tudi kot nekdanji predsednik UO Prešernovega sklada.

Gospod Bogataj, junija letos ste imeli »okrogli« jubilej, sedemdesetletnico življenja. Je imelo vaše strokovno poznavanje šeg in navad kaj vpliva na praznovanje tega vašega osebnega praznika? Ali še drugače: ali ima etnološka stroka tudi sicer kaj vpliva na življenje ali gre samo za raziskovanje pojavnih oblik življenja?

Seveda tudi nekaj, saj poskušam ob praznovanju vedno poiskati nekaj izvirnega, drugačnega, kar pa pogosto izhaja iz interpretacij preteklih in sodobnih oblik. Poleg tega sta moj god in rojstni dan dovolj blizu, da upravičeno razumem življenjski preskok pravzaprav kot god ali, če uporabim etimologijo, da sem postal spet za eno leto bolj goden.

Rojeni ste bili v Ljubljani pred sedemdesetimi leti, 11. junija 1947, kmalu po vojni. Kako je vaša družina prebredla ta turbulentni čas uveljavljanja revolucije, utrjevanja enopartijskega režima, obračunavanja z drugače mislečimi: najprej s katoliškim krogom, potem z liberalno politično opozicijo in slednjič še z nezaželenimi sopotniki in tovariši v sami KPS? Kako živi ta čas najzgodnejše mladosti v vaši zavesti – ali ste imeli srečo, da je bila vaša mladost zavarovana pred krutostjo časa in razmer, in je vse to šlo mimo vas? Kako ste kot otrok doživljali Ljubljano, njeno preobrazbo iz srednjeevropskega mesta v prestolnico Ljudske republike, kako njene prebivalce, ki so iz gospodov postali tovariši?

Če najprej komentiram zadnji del vprašanja, potem bi moral omeniti ne le doživljanje preobrazbe gospodov v tovariše in potem še tovarišev nazaj v gospode. Slednje ponuja veliko širšo paleto pojavov, ki nimajo le ekonomsko finančnih, ampak predvsem tudi psihološke, celo psihiatrične razsežnosti! Če pa gledam na ta pojav ožje strokovno, bi rekel, da je šlo pri obeh preobrazbah za podobne pojave, upoštevati je treba le časovni in družbeni kontekst. Sicer se vračam na začetek tega vprašanja. O obdobju mojega življenja in življenja moje družine v prejšnji družbeni ureditvi bi seveda lahko napisal knjigo. No, morda jo tudi bom, saj npr. od prvega dne redne zaposlitve še vedno pišem dnevnik. V tolikih desetletjih se je kar nekaj nabralo. Nabrano ima seveda lahko pozitivne in negativne predznake, kar je značilno tudi za čas, ki ga sedaj živimo. Do mojega 15. leta starosti sem živel v hiši s pisateljem F. S. Finžgarjem, ki je bil stric moje mame. Njegov vpliv v tem obdobju je bil gotovo zelo pomemben in predvsem vzgojen, čeprav je temelj vzgoje prihajal od mame in očeta. Naša družina s sorodstvom po materini in očetovi strani je imela zelo zanimive povezave in predvsem tudi izkušnje. Danes s časovno razdaljo spoznavam, kako modro so krmarili mojo vzgojo v tistem času.

Izbrali ste študij umetnostne zgodovine in etnologije. Kaže, da je pri izboru popolnoma prevladalo veselje in navdušenje srca, lepota … in ne preračunljivi razum, saj študij niti prve niti druge vede ni obetal prav debelo rezanega kruha …

Najprej sem se odločal za slikarstvo ali arhitekturo, kjer bi bil zagotovo lahko tudi uspešen. Za etnologijo seveda nisem nič vedel vse do gimnazije, ko mi je moja profesorica geografije povedala, da lahko kaj takega študiraš tudi na ljubljanski univerzi. K etnologiji sem dodal še umetnostno zgodovino, saj je to takrat veljalo za primerno študijsko kombinacijo. Glede rezine kruha je treba priznati, da je bilo v času mojega diplomiranja še kar nekaj služb. Če primerjam z današnjim časom, bi rekel, da danes služb sicer ni, dela pa je zelo veliko, če ga vidiš ali hočeš videti. S tega zornega kota so pogoji danes boljši, kot so bili takrat, saj je paleta veliko večja. Seveda pa je treba »računalnik« najprej napolniti s podatki, z gradivom, kajti za mojo vedo je gradiva na medmrežju malo, povrhu vsega pa je tudi nepreverjeno.

Gotovo je »prvotno besedilo življenja« pomembno za človekov nadaljnji razvoj, rast. Kako je dejstvo, da prihajate iz Ljubljane, iz mesta, vplivalo najprej na izbiro študija in pozneje na smer vaših etnoloških raziskav?

Vedno se razjezim, ko slišim npr. Mariborčane ali prebivalce drugih predelov Slovenije, ko začnejo lajnati tisto o prestolnici, žabarjih, Ljubljančanih. To je seveda posledica nizke ravni državljanske vzgoje. Osebno se počutim kot prebivalec Slovenije ali katerega koli njenega dela, pokrajine. Nikoli nisem imel težav s tem in v moji družini nismo teh stvari nikoli tako postavljali. Take oznake so seveda pograbili politični blebetači, ki zelo slabo poznajo, še manj pa razumejo lastno deželo in državo, tudi svoja primarna kulturna okolja in vse tisto bogastvo, ki jim leži pred domačim pragom. To je postal nekakšen avtomatizem in prav pred nekaj dnevi sem na dogodku, ki je bil na Ljubljanskem gradu, spet poslušal take slaboumnosti. Sicer sem že v zgodnji mladosti veliko odkrival Slovenijo, saj sem bil tabornik, pa z ožjo družbo prijateljev smo veliko kolesarili in si tako pridobivali znanje o lastni deželi. Poleg tega sem imel tudi razvejano sorodstvo: po materini strani na Gorenjskem, kjer sem pogosto preživljal poletne in zimske počitnice. Spominjam se, kako sva z mojim gorenjskim bratrancem organizirala na skednju starih staršev lutkovne predstave, ki so jih obiskovali tudi starejši vaščani in ne le otroci. Sicer naj bo dovolj, saj bi lahko kot odgovor na to vaše vprašanje napisal celo zgodbo …

Po kratkem službovanju v muzeju v Novem mestu ste se vrnili na univerzo. V politično občutljivih časih sedemdesetih in osemdesetih let ste bili na oddelku za etnologijo na FF kar dvanajst let asistent. Tedaj sta bila na oddelku prof. dr. V. Novak in prof. dr. S. Kremenšek. Kremenšek je o sodelovanju med njima izjavil: »S profesorjem Novakom sva bila različnih ideoloških in do dobršne mere tudi metodoloških nazorov. Kljub nekaterim začetnim težavam v medsebojnih odnosih sva si kaj kmalu in brez težav izoblikovala povsem ustrezen *modus vivendi*.« Kako ste ta *modus vivendi* doživljali kot mlad asistent?

Moja generacija, ki je bila maloštevilna, je imela veliko srečo prav zaradi »ustreznega« *modusa vivendi* obeh profesorjev. Profesor Novak nam je z vso svojo nepredvidljivo strogostjo dal odličen temelj tiste etnologije, ki se je razvila iz nekdanjih slavističnih okvirov; profesor Kremenšek pa je oral ledino na področju urbane etnologije in predvsem raziskovanja vseh družbenih skupin in ne le t. i. kmečke kulture. Ko sva se z eno od kolegic udeleževala mednarodnih seminarjev za mlade etnologe na Slovaškem, so profesorji iz nekdanjega Zahoda in Vzhoda kar strmeli ob najinem poznavanju stroke. Tudi sicer je bil naš oddelek v okvirih nekdanje države najsodobnejše usmerjen in spominjam se reakcije nekega srbskega profe-

sorja, ki je po uspešni predstavitvi referatov mladih slovenskih etnologov šokirano in hkrati škodoželjno dejal našemu profesorju: »Pa ovi tvoji se drogiraju!«

Po slovenski osamosvojitvi ste postali profesor in potem več mandatov vodja katedre za etnologijo na FF. Živijo ti časi v vašem spominu bolj kot časi garanja ali kot časi vznesenosti?

Redni profesor sem postal že po takratnem novem habilitacijskem sistemu, ki je bil povezan s točkovanjem; seveda ne takim, kakršno je današnje. Vodja katedre za etnologijo Slovenije sem bil vse do upokojitve. Predaval sem, kot smo rekli, *Slovence*, poleg tega tudi metode in tehnike raziskovalnega dela in zgodovino naše vede. Zlasti slednje je za vsako vedo zelo pomembno. Seveda ne zaradi podatkov, ampak predvsem zato, ker je zgodovinski razvoj pomemben za pravilno razumevanje stroke in navsezadnje tudi za številne inovacije, ki lahko iz njega izhajajo.

Kako se je univerzitetna etnologija »razumela« oz. sodelovala z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU, s Cevcem, Kuretom; kako z emigracijo, npr. z Rajkom Ložarjem?

Ne najbolje! Krivda za to je bila na obeh straneh! Seveda so bila predvsem metodološka razhajanja in iz tega izvirajoči strahovi. Delo Rajka Ložarja, ki je živel v ZDA, je bilo treba poznati, čeprav je bil njegov strokovni pogled takrat že nekoliko zastarel. Njegova dela pa so bila prav tako predmet predavanj. Tudi Cevčeve raziskave so morali študentje poznati, čeprav je bila njegova metodološka usmeritev zelo drugačna in se je navezovala na arheologijo in razna hipotetična sklepanja. A kljub temu se lahko prav njemu zahvalimo, da nam je temeljito obdelal in ohranil pričevanja o življenju na planinah v Kamniških Alpah.

Prva dva predstojnika katedre za etnologijo, prof. dr. Niko Zupanič in prof. dr. Vilko Novak, sta bila doma iz obrobnih slovenskih pokrajin, prvi iz Bele Krajine, drugi iz Prekmurja. Mogoče je bila etnologija tudi zaradi tega precej osredotočena na »ljudsko kulturo« oz. na kulturo kmečkega podeželja in njegove »starožitnosti«. V razvoju etnološke vede pa je potem prišlo do velikih sprememb, začelo se je bolj raziskovati »življenjski slog«. Prav tako se je bolj začelo raziskovati tudi mestni način življenja … Pojem etnologije se je v zadnjih desetletjih zelo razširil in tudi oddelek na FF se imenuje drugače – *za etnologijo in kulturno antropologijo*. Kako je prišlo do tega?

Menim, da pripadnost prof. Zupaniča in prof. Novaka ni imela prav nobenega vpliva na osredotočenje vede na t. i. ljudsko kulturo. O Zupaničevem delovanju, ki je bilo razmeroma kratko in vsebinsko manj pomembno, ne bi izgubljal besed. Popolnoma nekaj drugega je bil Novakov pozitivni delež, saj je uvedel raziskovalno delo in predvsem razvil regionalno etnologijo. Pri vsem tem je seveda najpomembneje, kaj je v posameznih obdobjih razvoja vede pomenil pojem ljudske kulture in kaj je označeval. Glede tega je veda naredila velike korake zlasti od druge polovice šestdesetih in sedemdesetih let prejšnjega stoletja. V zadnjih letih so oddelku dodali še *kulturno antropologijo*. V primerjavi z drugimi bolj ali manj sorodnimi družbenimi in zgodovinskimi vedami je naša vedno bolehala na preimenovanjih, namesto da bi poimenovanje ostalo, spreminjale pa bi se vsebine, metodologija, predmetne opredelitve idr. Tudi zgodovina se je npr. v veliki meri antropologizirala, a je ostala samo *zgodovina*. Pogosto se govori o spreminjanju stroke in strok, a pri tem je zelo pomembno zavedanje, da stroke spreminjajo konkretni ljudje.

Za koga se imate vi: za etnologa, etnografa ali kulturnega antropologa?

Študiral sem etnologijo, diplomiral, magistriral in doktoriral iz etnologije, zato se ne morem kar preimenovati v nekaj drugega.

Kaj to pomeni? Katere Slovence bi lahko poimenovali s posameznimi naštetimi izrazi?

O tem bo sodila zgodovina. A od kulturnih antropologov oz. antropologinj cenim prof. dr. Vesno Godino.

Zdi se, da so tudi v etnologiji – kot tudi sicer v sodobnem svetu – kolektiv, narod, družba, družina stopili v ozadje, v ospredje pa individuum, posamezni človek … Namesto *ethnos* – narod *anthropos* – človek … Zato antropologija?

To je razlaga tega spreminjanja. Slabi poznavalci zgodovinskega razvoja etnologije nas zato pogosto označujejo kot nacionaliste, čeprav je tudi v naših raziskavah človek v ospredju, in to kjer koli na tem svetu.

Menim, da je ena od pomembnih nalog moje vede tudi ta, da ljudem določene pojave v življenju in dediščini razlagamo, pojasnjujemo, hkrati pa tudi povemo, kaj v izumljenih tradicijah lahko postavlja trdne temelje za razvoj, kaj pa vodi v poneumljanje, banalnosti, uničevanje bogastva in različnosti lokalnih ter regionalnih kultur.

Morda je najbolj tipična knjiga klasične slovenske etnologije Kuretovo *Praznično leto Slovencev* (1965–1970), ki predstavlja dokaj zaokrožen svet slovenske katoliške podeželske kulture. Močno je poudarjena duhovnost in »starožitnosti«. Nekakšna sodobna vzporednica tej knjigi je vaša *Slovenija praznuje* (2011). Kaj vas je vodilo pri pisanju te slovenske prazniške »enciklopedije«?

Tudi v naši stroki so nekateri kritiki Kuretovega *Prazničnega leta Slovencev* pogosto kritizirali njegov pristop in zasnovo. Pri tem so pozabili prebrati podnaslov, ki zelo jasno pove, do približno katerega obdobja zgodovinskega razvoja je napisal to temeljno delo. Pri pisanju knjige *Slovenija praznuje* sem izhajal iz sodobne Slovenije in iz koledarskega zaporedja. Torej od prvega januarja do zadnjega decembra in ne po solarnem ciklusu, ki je tako odločilno zaznamoval vsakoletni ritem vsakdanjikov in praznikov naših bolj »davnih« prednikov.

Vaša knjiga preseneča s širino. Ne predstavljate le »tipičnih« slovenskih praznikov, ampak poskušate zajeti vsa praznovanja, denimo tudi muslimanski ramazanski bajram ali noč čarovnic, koline ali furež … ob tem pa v svoji knjigi posredujete tudi zanimive recepte za kulinarične specialitete. Vaša knjiga hoče biti, kolikor se le da, uporabna in tudi poučna. Ob opisih raznih praznikov in navad tudi nevsiljivo poveste svoje (kritično) mnenje. Kaj vas v zvezi s slovenskimi prazniki in praznovanjem vedno znova navdušuje, kaj razjezi?

Prav zaradi enega od kritičnih mnenj me je neki kritik označil za nacionalista, skupaj še z dr. Kuretom in kolegom Damjanom Ovscem. Moram priznati, da sem na to družbo kar ponosen. Menim, da je ena od pomembnih nalog moje vede tudi ta, da ljudem določene pojave v življenju in dediščini razlagamo, pojasnjujemo, hkrati pa tudi povemo, kaj v izumljenih tradicijah lahko postavlja trdne temelje za razvoj, kaj pa vodi v poneumljanje, banalnosti, uničevanje bogastva in različnosti lokalnih ter regionalnih kultur.

Vtis imam, da so imeli prazniki v preteklosti več neke globlje mitične, religiozne, tudi narodnoprebudniške vsebine, da pa so danes bolj porabniško usmerjeni. Da je veliko zunanjosti, da se veliko dogaja le zaradi turizma, zaslužka, manj pa iz neke notranje

potrebe po izvzetju časa iz posvetne rabe in posvetitve duhovno-kulturnim potrebam. V preteklosti so imeli sejme ob žegnanjih, danes pa je žegnanje zelo v ozadju, sejem pa je stopil v ospredje. Še več: včasih so ljudje za praznovanje potrebovali neki duhovni »izgovor«, danes je dovolj že zaslužkarsko-potrošniški motiv. Veliko šeg in navad – od jurjevanja, kurentovanja do praznovanja valentinovega ima razlog v potrošniško-turistično-trgovski želji. Je ta kontrast med preteklostjo in sedanjostjo le navidezen in se vedno zdi tisto, kar je časovno blizu, bolj banalno, dogodki iz davnine pa dobijo patino vzvišenega, plemenitega?

Vsak pojav in vsako kulturno obliko moramo ali vsaj poskušamo razumeti v kontekstu časa in družbenega okolja, v katerem je nastala, živela in celo propadla ali pa se popolnoma spremenila. Tudi sodobna potrošniška družba je eno od takih časovnih obdobij, ki ima svoje posebne strukture, oblike, sloge. Če znamo sodobnemu človeku pokazati vse najbolj nemogoče neumnosti, ki jih največ sprejema preko TV-ekrana in potrošniških reklam, bi mu morali v enaki meri pokazati tudi alternativne možnosti. Ljudem je pač danes treba vse ponuditi in prav od načina ter vsebine ponudbe je marsikaj odvisno.

Nekateri pravijo, da je slovenski izraz »praznik« ponesrečen, da izraža predvsem to, da je prazen vsakdanjih opravil, dela; da je npr. italijanski izraz *festa* ali pa angleški *holiday* bolj posrečen, ker ob njem asociiramo veselje, slovesnost … Se morda v našem izrazu skriva slovenski zadržani značaj ali je morda ta izraz kar dober, saj govori o tem, da je ta dan izpraznjen vsega navadnega in posvečen slovesnemu, veselju, celo svetemu. Kaj menite?

Slovenski izraz označuje dan ali obdobje, ko naj ne bi delali. Torej naj bi bili prazni dela! Kadar pa ne delaš, je lahko le še *festa* ali pa *holiday*, in seveda še ena možnost: da gledamo v zrak! Na mojih javnih predavanjih o praznikih in njihovem razumevanju v sodobnosti vedno navedem to etimološko razlago. Zanimivo je, da moji poslušalci pravijo, da tega do takrat nihče ni niti pomislil. Potem pa se jim kar naenkrat odpre svet duhovnih razsežnosti in pomenov, ki jih je sodobna potrošniška banalnost že močno prekrila, prerasla.

Najslabše praznujemo državne praznike, ki nam pomenijo le proste dneve. Verski prazniki so šele po osamosvojitvi dobili poudarjeno potrošniško vsebino, saj so bili v večini pred tem na javni ravni prepovedani in so se razvijali le v intimi družinskih okolij. Največ pozornosti namenjamo osebnim praznikom.

Angleški pesnik T. S. Eliot je izjavil, da je ves čas neodrešljiv. Zato ga delimo na obdobja: pred in po Kristusu, na leta in mesece, na praznične in delovne dni … Imamo različne praznike, da se izognemo temu, da bi nas »neusmiljeno trpinčil Čas« (Beaudelaire). Preučevali ste sodobno slovensko praznovanje. Katere praznike znamo najbolje praznovati: verske, državne, osebne …? Zakaj? Zdi se, da so bili včasih prazniki bolj vezani na kolektiv (Cerkev, državo, mesto, vas …), danes pa se bolj pristno in zares praznuje le osebne praznike, predvsem rojstni dan, manj god.

Najslabše praznujemo državne praznike, ki nam pomenijo le proste dneve. Verski prazniki so šele po osamosvojitvi dobili poudarjeno potrošniško vsebino, saj so bili v večini pred tem na javni ravni prepovedani in so se razvijali le v intimi družinskih okolij. Največ pozornosti namenjamo osebnim praznikom. Še posebej so poudarjene okrogle obletnice. Poglejte, kaj

vse danes postavljajo pred hiše, kjer praznujejo abrahamovci in abrahamovke, pa razni drugi jubilanti. To je postala prava množična ustvarjalnost, pogosto na zelo vprašljivi estetski ravni, ki jo v negativnem smislu presegajo le še umotvori naših občin s krožišči! Zelo se je tudi zmanjšalo praznovanje godov, ki predstavlja eno najstarejših praznovanj, in sicer v pomenu rojstnega dne oz. godnem postaranju za eno leto.

Poleg praznovanja ste preučevali tudi tiste dejavnosti, ki so Slovencem dajale kruh. Npr. obrt oz. rokodelstvo. O njih ste napisali bogato knjigo *Domače obrti na Slovenskem*. Ob knjigi bralca nehote prevzame spoštovanje do človeškega dela oz. do različnih poklicev. To je toliko pomembneje v času, ko se zdi, da so pomembni le tisti poklici, ki so povezani s številkami in evri. In kaj je tista dediščina, ki smo je mi danes deležni, čeprav so mnoge obrti šle že v zgodovino?

Temu ustvarjalnemu področju in zakladnici človeškega znanja tudi svetovna in evropska skupnost namenja veliko pozornosti in predvsem finančnih sredstev. Slovenija je na tem področju na samem repu! Nekatera rokodelska in obrtna znanja in tehnologije so zares že pozabljene. Za nekatera nismo poskrbeli niti z dokumentiranjem. Vendar pa imamo za kar lepo število še žive zadnje poznavalce, mojstre, ki bi vse to znanje lahko prenesli na mlade. V prejšnji družbeni ureditvi so dejali: *Uči se, da se boš zaposlil v tovarni. Če se ne boš učil, boš doma očetu pomagal plesti košare!* Danes bi morali govoriti drugače: *Uporabi sodobno znanje, tudi računalnik in še kaj, da boš lahko odprl sodobno podjetje, ki bo pletlo košare!* Samo obnavljanje zgodovinskega spomina je premalo. Je samo podaljšana roka propada. Stanje v Sloveniji je, milo rečeno, alarmantno. Še pred nekaj leti smo imeli nekaj čez petsto samostojnih podjetnikov z rokodelskih področij. Danes jih je le še nekaj deset. Prav zato se zdaj pripravlja, sicer že nekoliko predolgo, zaščitni zakon za rokodelce in rokodelska znanja. Me prav zanima, kako se bo zakon pletel med klopmi Državnega zbora.

Samo obnavljanje zgodovinskega spomina je premalo. Je samo podaljšana roka propada.

Kulinarika oz. gastronomija zavzema v slovenski etnologiji kar pomembno mesto. Profesor dr. Vilko Novak je že leta 1947 doktoriral z disertacijo *Ljudska prehrana v Prekmurju*. Tudi vi se posebno v zadnjem času veliko ukvarjate s tem področjem. Gre zgolj za slučajno ljubiteljstvo ali spoznanje, kako pomembno je, kaj in kako »dajemo vase«?

Stara misel pravi: *Jemo zato, da živimo, ne živimo zato, da bi jedli*. Živila, jedi, jedilni obroki, navade pri jedi opredeljujejo posameznike, družine, skupine, prebivalce regij idr. Tudi žlica juhe ti lahko veliko pove o vsakdanjem življenju in praznikih, o oblikah gospodarskega prizadevanja, družbenih razmerjih in duhovnosti. V svetu se danes poleg iskanja novih prehranskih posebnosti veliko ukvarjajo

Živila, jedi, jedilni obroki, navade pri jedi opredeljujejo posameznike, družine, skupine, prebivalce regij idr. Tudi žlica juhe ti lahko veliko pove o vsakdanjem življenju in praznikih, o oblikah gospodarskega prizadevanja, družbenih razmerjih in duhovnosti.

tudi s študijem prehranske kulturne dediščine in na teh spoznanjih ustvarjajo inovativne rešitve. Slovenija prav na prehranskem področju predstavlja veliko posebnost tudi v mednarodnem pogledu, saj imamo 24 gastronomskih regij s 316 značilnimi lokalnimi in regionalnimi jedmi in pijačami. Od leta 2003 se v svetu pospešeno razvija t. i. kulinarična ali gastro diplomacija, ki ima za posamezne države tudi velike promocijske in tudi ekonomske učinke. To je še eno področje, kjer Slovenija nima ustrezne strategije in predvsem ni sprejela odločitve, kako bo na tem področju delovala v mednarodnem prostoru.

Finžgar, ki sem ga klical stric Jur, mi je v spominsko knjigo leta 1960 zapisal: »Pogumno v svet nameri svoj korak, toda glej, da res pošten bo vsak!«

G. Bogataj, v prejšnjem mandatu ste bili do leta 2016 predsednik Upravnega odbora Prešernovega sklada, ki podeljuje najbolj prestižne nagrade v RS. To delo je gotovo težko, saj je znano, kako so umetniki »naporni« in željni slave. Je to breme razdeljevanja slave težko? Kako ocenjujete dejstvo, da imamo Slovenci kot ena redkih nacij državni praznik kulture, in to, da so Prešernove nagrade med Slovenci najbolj znane in cenjene?

Iz mojih izkušenj v teh štirih letih lahko zatrdim, da so umetniki še najmanj naporni in niso nadpovprečno željni slave. Morda kakšen posameznik, ampak veliko bolj naporni so vsi tisti »ob umetnikih« in tisti, ki poskušajo še ta žlahtni praznik izrabiti za razna politikantska in druga nečedna delovanja. Tudi pri tem prazniku se nehote spet pokaže naša državljanska zavest, ki je na tako nizki stopnji, da nimamo potrebe npr. niti po izobešanju državnih zastav. Vendar je to le en vidik. Državna proslava ob kulturnem prazniku je verjetno najbolj gledana proslava katerega koli državnega praznika.

Kako vrednotite duhovno oz. kulturno kondicijo Slovencev? Ste pesimist ali optimist? Zakaj ste veseli, da ste Slovenec, zakaj žalostni?

Po naravi sem sicer optimist, ki pa ga zadnja leta vedno bolj napada tudi pesimizem. Ne zaradi kakih občutkov, ampak na temelju konkretnih primerov in vedno bolj »pametnega« državnega birokratskega aparata. Vedno manj je spoštovanja strokovnega pogleda in strokovnih odločitev, za Slovenijo postaja vedno bolj značilno »všečkanje«!

Ste izredno delavni. Kaj imate v računalniku, pripravljeno za objavo? In načrti za prihodnost?

Pravkar so natisnili dve knjigi o kolinah. Ena ima bolj značilnost strokovnega eseja. Ta je izšla v slovenskem in angleškem jeziku, kar me še posebej veseli. Druga pa je značilna strokovna monografija s številnim slikovnim gradivom. Tako za prvo kot drugo sem zbiral gradivo vse od študentskih let.

Kaj je bilo vodilo vašega življenja? Kaj vas je v teh sedemdesetih letih življenja razveseljevalo, kaj žalostilo?

Finžgar, ki sem ga klical stric Jur, mi je v spominsko knjigo leta 1960 zapisal: »Pogumno v svet nameri svoj korak, toda glej, da res pošten bo vsak!« To je eno od vodil, ki me je spremljalo in me spremlja. Če sem se držal tega vodila, sem bil po navadi vedno tudi vesel. Žalost pa je spremljala morebitna odstopanja, ki jih je bilo tudi nekaj, a ne prav veliko.

***Zvon* vam ob »okroglem« jubileju vošči, da bi bil vaš priimek predvsem glede duhovnih dobrin – NOMEN – OMEN v vašem nadaljnjem življenju! In da bi nas vse skupaj to vaše bogastvo še naprej bogatilo!**

Dr. Goran Schmidt

150 let od rojstva Frana Milčinskega (1867–1932)

Fran Milčinski je za Slovence pomemben zaradi svojega medsebojno prepletenega vzgojnega in literarnega dela in kot kronist prve svetovne vojne, gledane z očmi razgledanega in človeško prizadetega Ljubljančana.

Fran Milčinski (1867–1932); vir: Zbirka upodobitev znanih Slovencev

Rečeno v grobih potezah: edino, kar je kot splošno priznani humorist – čeprav je njegov smeh smeh obupanca nad bedastočo sveta in topostjo človeka – jemal resno, so bili otroci. Najprej je postal prvi sodnik v Avstro-Ogrski, zadolžen posebej za mladinske prestopnike, žal le za štiri leta, od 1909 do 1913. Na tem položaju je upošteval prosvetljensko spoznanje, da je mladostnikovo prestopniško obnašanje predvsem ogledalo staršev in splošnega družbenega podnebja, ne pa njegove zle narave. Leta 1911 je za otroke priredil slovenske ljudske pripovedke, saj do takrat v knjigarnah ni bilo mogoče dobiti slovenskih pravljic, temveč le nekaj prevedenih. Šolniki so jih sprejeli z navdušenjem, v slogovno stiliziranem ljudskem pripovednem jeziku so ponarodele, avtorjevo ime pa je, kar je bistvo ponarodelosti, izginilo. Potem se je odločil, da bo z opisom otrok, prepuščenih samim sebi, vzgajal še starše in »ptički brez gnezda« so ponarodeli kot izraz za zapuščene otroke, brez zavetja doma, ki ga vsak otrok potrebuje, da se razvije v normalno osebnost. Naklade Mohorjeve družbe, pri kateri so *Ptički brez gnezda* leta 1917 izšli, so dosegale osemdeset tisoč izvodov. Zdajle, novembra 2017, berem na spletu oglas za to knjigo, češ da je ni nikjer dobiti, in hkrati mile prošnje treh dijakov, ki takoj, »še danes«, potrebujejo kratko šolsko obnovo. V imenu otrok je Milčinski na zatožno klop posadil družbo, za otroke je po pravljice segel v zakladnico ljudskega izročila, za njih je vzgajal njihove starše.

Bedastočo je literarno in filozofsko opisoval v *Butalcih*; kot občni pojem za »zelo neumnega človeka« je *butalec* tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, spet brez navedbe avtorja, ponarodel. V zgodbah o prebivalcih te izmišljene vasi prekipeva satira na človeško in še posebej slovensko naravo. Njegove tako imenovane humoreske, več kot dvesto jih je, so variaci-

je butalskosti, z likom Fridolina Žolne niso le humorne, ampak globoko melanholične, so *melanholeske*, v njih se razkriva posebne vrste razumska otožnost. Že pisatelj Miran Jarc je leta 1924 zapisal: »Milčinski se smeje, a za tem smehom ždi bolest, veje groza.« Šele leta 1949 so bile zgodbe o Butalcih zbrane v knjigo.

Bil je vsestranski in je zelo hitro doumel in sprejel nov medij, radio, ki je leta 1928 začel oddajati v Ljubljani. Iz teh živih nastopov se je tudi šele postumno izoblikovala knjiga *Skavt Peter*. V času oddaj je bil narisani reklami za najnovejši radioaparat, na katerega je bilo mogoče priključiti kar štiri pare slušalk in se vsi štirje poslušalci režijo na vsa usta, dodan slogan: »Gotovo poslušajo Milčinskega!« Nedvomno je torej imel igralski dar. Predvsem na ljudskih odrih so živela njegova gledališka dela, tudi z javnimi branji pa njegovi strokovni, pravniško-vzgojni članki.

Po srečanju z abrahamom je v njegovih melanholeskah čedalje pogostejša misel na smrt in njegovo vztrajno samospraševanje in hkrati čudenje, kako človek bega in drvi skozi življenje, ne da bi se zavedal preprostih resnic in vrednot, ki so tako samoumevne, da iz njih sploh ni treba delati filozofije: ljubezen, varnost, delo. Milčinskemu se te vrednote zlivajo v preprost pojem zdrave pameti. In pisatelj je vse življenje strmel in se čudil, kako redka da je ta zdrava pamet.

Po zaslugi svojega dela in svoje drže je bil Milčinski vedno in povsod dobrodošel, kar je v slovenskem ideološko usodno razklanem političnem prostoru in v prevrtljivih časih dano le redkim. Politično so nad njim po letu 1918 kmalu obupali – še bolj pa je sam obupal nad politiko – in za Slovence nepričakovano modro ugotovili, da lahko, če ni nikogaršnji, v njegovem delu uživajo vsi. Milčinski je bil in ostaja brez ideološkega predznaka.

Leta 2000 je Slovenska matica izdala njegov *Dnevnik* iz let med 1914 in 1920, ki sem ga smiselno okrajšal, nekomentirane omembe krajev, ljudi in dogodkov – saj zapisovanje ni bilo namenjeno objavi – pa dopolnil s skoraj tisoč petsto opombami in fotografijami, izbranimi iz približno petintrideset tisočih, tako da je nastalo razumljivo, berljivo in nazorno zgodovinsko pričevanje. To ni samo freska vojnih dni, opazovanih iz zaledja s stališča avstro-ogrskega meščana, ki je novico o desettisoč mrtvih v enem napadu sprejel kot novinarsko raco, saj »za toliko trupel vendarle sploh ni prostora« – pri čemer je bilo dejansko število desetkrat večje – ampak je tudi katalog značajev, ki se pač vedno ostreje izrišejo v mejnih položajih in časih. Je zgroženost, do želje po smrti doživeta zgroženost nad naravo človeka in njegovih sposobnosti delanja nesmiselnega zla in povzročanja nepotrebnega trpljenja, in spoznanje o neločljivi povezanosti neumnosti in zločina. V bistvu, pogledano s humorjem – vsi visoki akterji vélike vojne se izkažejo za Butalce.

Med Slovenci je Milčinskega več, kot se zavedamo, njegovi sledovi so globlji in trajnejši, saj je s svojimi vsebinsko utemeljenimi besednimi izumi vraščen v našo bit.

Dušica Kunaver

December v slovenski ljudski dediščini

Temni, mrzli december je ves poln svetlih praznikov. Že 4. decembra na barbarino bomo odlomili vejico sadnega drevja, da bo v topli sobi do božiča vzbrstela, zacvetela, krasila božično praznično mizo, odganjala zimo in klicala pomlad.

Dva dni za Barbaro goduje sveti Miklavž. Njegovega praznika se nadvse veselijo otroci. O sv. Nikolaju legeda trdi, je menda trem hčeram nekega siromaka ponoči naskrivaj vrgel skozi okno tri kepe zlata. Vedel je, da deklice potrebujejo doto. V tistih dneh je dekle brez dote težko našlo ženina. Z Miklavževimi zlatimi kepami pa so tri deklice postale srečne neveste.

Dobri, stari sveti Miklavž še danes prinaša darila otrokom naskrivaj, ponoči. Otroci mu nastavljajo krožnike, pladnje ali nogavičke, da jih dobri svetnik napolni z orehi, krhlji in drugimi dobrotami. V dneh pred njegovim godom mu otroci pišejo pisma in mu jih nastavljajo na okno v svoji sobi. To naredijo zvečer, a zjutraj pisma gotovo ni več na oknu, ker je Miklavž ponoči prišel ponj. Sveti Miklavž pa ima menda veliko knjigo, v katero zapisuje zlate zvezdice otrokom, kadar so pridni, in črne pike, kadar so poredni. Tako je dobri svetnik še danes pomočnik staršem pri vzgoji otrok.

Dne 13. decembra goduje sveta Lucija. Lucijino je zadnja priložnost za setev pšeničnih zrn v plitvo glinasto posodico, saj samo še dvanajst dni manjka do božiča. V teh dneh bodo posejana zrnca zrasla v slovito mlado žito, ki naj na božični mizi pričara dobro letino v prihodnjem letu. Mlado žito je ena od prastarih šeg, ki so še danes žive. Družini, zbrani ob božični mizi, mlado žito veselo sporoča: četudi je zunaj bela zima, jaz sem že zeleno! Rastem v novi kruh v prihodnjem letu!

Dnevi pred božičem so v starosvetni slovenski vasi minevali v znamenju priprav na božič. Gospodar se je v vseh dvanajstih dneh od goda svete Lucije do božičnega dne skrbno oziral v nebo, da si je zapomnil vreme za prihodnje leto, saj *dnevi od Lucije do božičnega dne, vreme vseh mesecev napove*. Otroci so v dneh pred božičem nabirali mah za jaslice in drevesno smolo za kadilo. Gospodinja se je pripravljala na peko božične potice in poskrbela je za blagoslovljeno vodo – domačija mora biti v božičnem času trikrat blagoslovljena z blagoslovljenima kadilom in vodo. Blagosloviti je treba hišo, hlev, kaščo in čebelnjak na vse tri božiče – na sveti večer, na silvestrovo in na večer pred praznikom Svetih treh kraljev. Ob vseh teh treh božičih se je ponavljal isti družinski obred –

blagoslov domačije in rezanje božičnega kruha. Božična miza je bila nekdaj nekak hišni oltar. Bila je polna starodavnih čarov. Na njej so bili božični kruh, voda, mleko, rožni venec, semensko žito … – vse za zdravje in srečo v novem letu.

Božična smrekica je v naše kraje prišla iz Evrope šele po prvi svetovni vojni, do tedaj je naša vas poznala le okrašen Bogkov kot. Nad njim je z vrhom navzdol visela smrekova vejica, okrašena s pozlačenimi orehi in drugim, doma narejenim okrasjem. *V zelenju mora kotek biti, vsa se hiša veseliti.* Pod Bogkovim kotom so bile doma narejene jaslice.

V božičnem času – od božiča do svetih treh kraljev – so vaški fantje koledovali. Hodili so z muzikantom od hiše do hiše, dobivali darila s praznične mize in želeli, da bi *rodilo žitno polje in vinske trte …*

Štefanovo – 26. december – je praznik konj. Sveti Štefan je v vlogi zavetnika živine zamenjal slovanskega boga Velesa. Starodavna obredja so se tako v obliki raznih šeg ohranila prav do danes, to so: ježa v cerkev na okrašenih konjih, blagoslov konj pred cerkvijo, trosenje blagoslovljene soli po polju. Na Štefanji dan blagoslovljeno sol dobi tudi živina – za zdravje. Svetoštefansko žegnano vodo pa so kmečke gospodinje nekdaj spravljale, da je bila vse leto pri roki, ko je bilo treba odvrniti neurje ali pozdraviti bolno živino.

Na tepežni dan (28. december) so bili otroci že zelo zgodaj na nogah. Težko so dočakali, kdaj bodo lahko vzeli v roke šibe in šli tepežkat po vasi. Najprej sta jo s šibo dobila oče in mati med hrupom, ki so ga po hiši delali domači in sosedovi otroci. Otroci so veselo tepežkali odrasle s šibo in čebljali pesmi tepežnice. Ena med njimi se glasi: *Reš'te se, reš'te, zdravi veseli, dolgi debeli, / da bi dočakali sivo brado in leto mlado.* V zahvalo, ker so bili tepeni, so odrasli polnili otroške malhe z orehi, poticami in deseticami. Prvina te stare šege je v udarcu s palico – čarodejni dotik s svežo zeleno vejo naj prinese pomladitev in življenjsko moč.

Novoletni večer je nekdaj ponavljal šege svetega večera – z blagoslovom domačije, praznično večerjo, molitvijo in pesmijo.

Tretji božič je večer pred praznikom Svetih treh kraljev. Gorenjci so še nedavno v tem večeru praznovali *pernahte* – praznik *pehtre babe* – tisočletja stare starke Zime. Fantje in otroci v Podkorenu so še leta 1989 *pehtro babo jagali* – po prastari šegi so preganjali zimo. V istem večeru, 5. januarja, so bile naše vasi polne trikraljevskih kolednikov. Peli so trikraljevske koledniške pesmi in obiskali vse hiše v vasi. Povsod so želeli zdravje, srečo in dobro letino. Pri vsaki hiši je nanje čakalo darilo s praznične mize. Sveti trije kralji so prvi znanilci pomladi in obenem so tudi priprošnjiki dekletom, da bi dobila ženina.

Dolgi januarski večeri so se ob sklepu božičnih praznikov nadaljevali v večere ob preji, tkanju, vezenju, ličkanju koruze, čiščenju fižola, ribanju repe in drugih takih opravilih, ki so družila vas v skupnem delu, pesmi in poslušanju ter pripovedovanju zgodb. Tako se je v našem narodu ohranilo tisoče ljudskih pripovedi, ki so poleg šeg in pesmi dragocena dediščina naše dežele.

Dr. Milček Komelj

Saša Vuga – pisatelj, ki živi v jeziku

Na letošnji božični dan se spominjamo prve obletnice, odkar se je v 87. letu življenja nenadoma poslovil pisatelj akademik Saša Vuga, rojen leta 1930 na smrtni dan velikega Franceta Prešerna, čigar pesmi je prebiral vsako noč pred jutrom, preden je zaspal.

Kot zvest pisateljski pričevalec svoje rodne Tolminske in docela svojevrsten jezikovni stilist je vselej zanosno oznanjal veličino slovenskega jezika in postal velik borec za njegovo uveljavitev in ohranitev. Zato je bil pri tolminskem Sv. Mavru, o katerem je večkrat pisal, veličastno pokopan z najvišjimi državniškimi častmi in pospremljen z domoljubnimi pesmimi, pred prvo obletnico njegovega odhoda pa so v režiji Slavka Hrena v umetnikovo počastitev o pisatelju pripravili dokumentarni televizijski film, ki je bil 24. novembra prvič predvajan v njegovem rodnem Mostu na Soči.

Iz vsega Vugovega javnega delovanja in zasebnega pripovedovanja je bilo več kot jasno, da je v njegovi zavesti vseskozi dominirala zaprisežena zavezanost slovenski besedi in slovenstvu, čemur se je umetnik posvetil že kar manifestativno. Slovenski jezik je imenoval »biblijski vodnjak, jezik za najmanj 150 milijonov duš«, in se spričo našega vse bolj nemarnega odnosa do njega spraševal, če se »Bog zares od hitrice ni zmotil, ko je z njim oblagodaril dva milijona nehvaležnih, vseenostnih, vnémarnih ljudi«. Nedavni predlog o uvajanju angleščine na slovensko univerzo pa je komentiral kot nezaslišan in bil skupaj s primorskim rojakom Cirilom Zlobcem neizprosno prepričan, da Slovenci o čem takem sploh ne bi smeli razpravljati, ker »smo proti lastnemu samomoru«.

Kot primorski pisatelj, ki je lahko hodil le v italijanske šole, je rad pripovedoval, da je slovenski jezik knjižno obvladal pozneje kot italijanščino in se je zato njegovega bogastva toliko bolj in toliko hvaležneje zavedal. Zato ga je vse življenje svetopisemsko množil ter nam ga na vse načine in za vse čase vznesено oznanjal, nezmotljivo prepričan, da je slovenski jezik trpinski in junaški, v svoji veličini enakovreden vsem največjim svetovnim jezikom, in da je v njem zajeta tudi vsa naša preteklost, ki jo je kot pisateljski arheolog in inventor hkrati strahospoštljivo slovesno prerajal v današnji čas in si ustvarjalno prizadeval za njegovo večno življenje. Zato je ravnal z besedo kot z največjo dragotino in jo skušal s pisanjem izbrusiti do najsijajnejšega leska, napeti njen zvok in videz do potenciranega pomena brez ohlapnega preostanka. Kot s sončničnim semenom, iz katerega lušči sinica (poleg bolj mrkih vran pogost poetičen gost Vugove literature) njegovo jedro kot svoj eksistenčni biser, se je pisatelj spoprijemal

z besedo, ki jo je obdeloval s čeljustmi in peresom, kot govorec in pisec. Dojemal jo je kot živo nosilko vsega zgodovinskega izročila in pri pisanju se je počutil predvsem kot iskalec še neznanega, kot stvaritelj še nezapisanih in presenetljivih estetskih učinkov, slogovnih bravuroznosti in domiselnosti, ki so bile pri Vugi zares vselej presenetljive – a hkrati od znamenitega deklariranega stilista, »velemojstra groteske«, kot ga je označil Matjaž Kmecl, tudi vselej pričakovane.

Ustvarjalno in osebnostno podobo Saše Vuge bi zlahka ponazorili kar s stavki iz njegove literature. A ne, ker bi bila ta kakor koli avtobiografska, marveč zato, ker v njej mrgoli vsakršnih slikovitih izjav o ljudeh in življenju ter svetu, kakršne je pisatelj, »močan, moder in bogat na domišljiji«, nizal med svojimi pripovedovanji in z njimi vselej izrazito slikovito in muzikalno nehote označeval tudi samega sebe: »Jaz sem persona uma in kaligrafije.« In prav tako presojal tudi svoje besede: »Kakšen besedni narastek! Vreden *doctorja Subtilisa* na sienski univerzi!«

Kot zaprisežen stilist je Vuga vselej največ dal na formo, na vizualno bujnost in zven stavkov. Bistvo njegove literature je v slikanju podob, tudi v tem je bil soroden prijatelju Rudiju Šeligu, sicer pa je bil izvirna osebnost, ki ji je bil po tipu najbliže Ivan Pregelj, o katerem je rad pripovedoval. Prepričan je bil, da pisatelj ne more biti brez glasbenega posluha, in je v ozadju svojega besednega ritma predpostavljal šum Soče z rodnega Mosta na Soči, ki tolikokrat zveni v njegovem delu. Pa tudi prizorišča njegovih knjig so največkrat osredotočena na tolminsko-kobariško-goriški svet, iz katerega se izvijajo trdoživi, čudaški, trmasti in vselej originalni hribovski otroci Soče. V tem je bil ustvarjalni sorodnik Cirila Kosmača, o katerem je prav tako rad pisal in govoril, in pravcati simbol te pokrajine je postal tudi on sam.

V njegovi umetnosti zaživi zgodovina različnih časov s prizori iz srednjega veka, dramatičnega 16. stoletja, napoleonskih vojn in prve in druge svetovne vojne. Ustvarjalno ga je vznemirjal občudovani junak Rudolf Maister in vse bolj ga je pritegoval tudi poznejši čas po slovenski osamosvojitvi z nenehnimi prerekanji in vsakršnimi tatovi, tajkuni in berači, ko je razpoznaval svet kot vse bolj kaotično smetišče. Z besednimi soočenji svojih grotesknih ljudi pa je dileme časov tudi intenzivno etično presojal (v romanu *Opomin k čuječnosti* posebno posledice bratomorne druge svetovne vojne) in tuja mu je bila vsakršna brezbrižnost, po njegovo vseenost, po kateri je poimenoval celo enega od romanov.

Sámo življenje v vseh zgodovinskih časih, v katerih se vso večnost »nad nami pojavlja ista groza«, je doživljal predvsem kot kaos in norost; zato mu je bilo blizu fantastično groteskno slikarstvo Hieronima Boscha, in tudi vsakršna aktualnost mu je sproti tonila v brezno nesmisla. Pri vsem doživljanju nenehnega kaosa pa je bil vitalist, fantast in hlasten besedni (po)uživalec življenja, zato je bilo v njem tudi marsikaj rabelaisovskega, ne le ekspresivno krčevitega oziroma trpko pregeljanskega, in zato je rad besedno slikal tudi junaško duhovite figure, od katerih v njegovem opusu najbolj izstopa legendarni vitez Erazem Predjamski. V istoimenski trilogiji je oživil junakov poznogotsko-renesančni čas v vsej njegovi vznemirljivosti in se v njegov pitoreskni imaginarij nadvse prepričljivo naselil z na novo iznajdenim jezikom, kakršnega v naši literaturi še ni bilo. Zato

ta knjiga najbolje uteleša prototip Vugovega ustvarjalnega načina, usmerjenega v slikovit prikaz vsakršnih posameznikov in dramatičnih scen ter prizorov, ki izpričujejo tudi umetnikov smisel za dramaturško napetost. Nazadnje pa se je od obsežnega triptiha usmeril v t. i. romaneskne triptihe, v katerih se vse bolj gostijo tudi meditacije o minevanju in smrti, ki jo je sicer premagoval s podsmehom in krčevito grotesko, v osebnem življenju pa je morebitne zdravstvene tegobe, ki so ga zavratno pahnile smrtni uri v naročje, molče in ponosno zatajeval.

Če kdo od slovenskih pisateljev, je Saša Vuga živel predvsem v jeziku, njegovi predstavni podobotvornosti in zvenu, ki ga je izostril že kot znamenit radijski govorec. Zato se mu tradicionalna pripovedna sklenjenost najraje spreminja v teatralno mozaično scensko dogajanje, temelječe na optični bujnosti podob, realistično psihologijo pa mu s svojim pretiravanjem, obešenjaškim humorjem in karikiranostjo nadomešča groteska. Bolj bistveni od nosilne zgodbe so za izraz njegovih del sámo vzdušje, tudi krajinarsko, dramatizirani dialogi ter značilne sentence.

Njegova življenjska spoznanja in pogledi, oživljeni z bujno zgovornostjo, zvenijo kot pregovori iz davnine, v katero se je z veliko razgledanostjo vživljal in nam jo na novo ustvarjal kot vizijo bujne fantazije, zazrte v zgodovinsko resničnost. Skoznjo pa se razkriva ena in ista filmsko pestra podoba vselej enako nesmiselno tragikomičnega človeškega sveta, ki ga simbolizirajo mrtvaški ples, čudaška knjiga, fantastični bordel, klavrni karneval ali ladja norcev. Podobo takega univerzuma je sestavljal v panoptikom ali kalejdoskop iz vselej izrazitih figur, vsakršnih natanko izcizeliranih kulturnozgodovinskih predmetov in slikovito prikazanih ambientov, od gradov, patricijskih salonov in ciparnic do beznic, smetišč in sodišč. Vse take podobe, prepredene z resničnimi ali izmišljenimi citati iz starih del in celotnega svetovnega kulturnega izročila, umetnik oživlja z alkimistično močjo svojega nezamenljivega (in neprevedljivega) jezika, ki se mu predaja kot protej, saj ga iz poezije v prozi sproti preobraža v dramatične registre vizualnih slikarskih prizorov ter v sunkovite melodije, zveneče v zvočnem ritmu nenehne besedne glasbe.

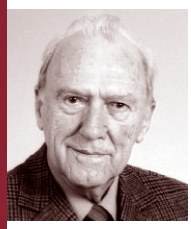
Vugova umetnost izhaja iz na novo oživljene davnine, nad katero zlovešče bdi srednjeveška tolminska riba faronika, in se izteka v temò sodobne negotovosti; ves čas pa v njej razigrano ali tudi bolj polemično zveni životvorna polnost in hkrati absurdnost vse bolj iztekajočega se življenja (»Iz dneva v dan se čas vse huje oži«), ki ga pisatelju s svojo žlahtnostjo osmišlja le umetnost. Ta je bila zanj, tako kot za retoriko njegovih junakov, predvsem sinonim za neizčrpno besedno domiselnost, v katero je zajemal tako nenehno »bobnanje vojská« kot človekovo molitev in tolažbo.

Življenje je bilo za Sašo Vugo »preveč majhno, da ne bi bilo veliko«! Njegov vihar »stresa pajčevino usod«, »biti bitje« je na takem svetu »naključje, skoraj že nesporazum«, in človek je videti kot smet, ki »se hitro izgubi«. A Saša Vuga je človeško bitje tako v njegovem sijaju kot nebogljenosti, v junaštvu in zablodah, očitno imel zelo rad, saj ga je v ustvarjalnem svetišču nad bistro Sočo z besedo, zajeto iz brezdanjega »biblijskega vodnjaka«, na posvečenem oltarju svoje Literature vse življenje majestetično povzdigoval in neusmiljeno razgaljal.

Dr. Ignacij Voje

Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike

2. del

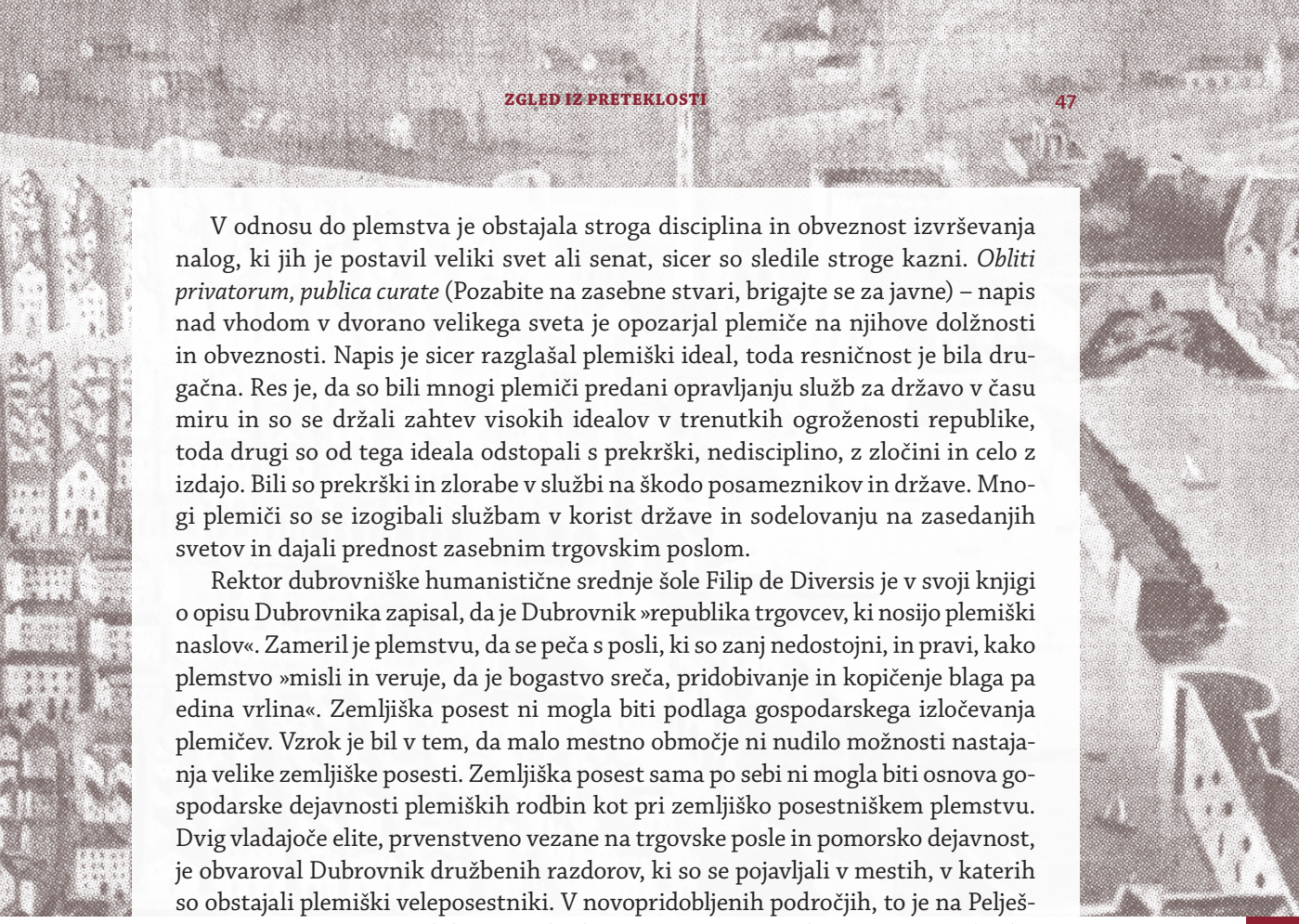
~ ESEJ ~

Družbena razmerja

Vsa oblast v srednjeveškem Dubrovniku je bila v rokah plemstva, romanskega in slovanskega porekla. Staroselskim Romanom, podanikom bizantinskega cesarstva, so se pridružili slovanski prišleki. Preživele epidavrske elite so predstavljale jedro prebivalstva, v katero so se vključevale uglednejše bogate slovanske družine, preseljene iz zaledja. Precej rodov, ki so se vključili v dubrovniško plemstvo, je prišlo iz Kotorja. Romanska tradicija pa je ostala še naprej stanovska domena plemstva. Prvič se plemiči (*nobiles*) omenjajo v nekem dokumentu iz leta 1023.

Izločevanje plemstva

Veliki svet, ki se je postopoma oblikoval v zakonodajalno telo, se je formalno zaprl z odredbo 12. maja 1332, v kateri je rečeno, da je treba izbrati tri »boljše ljudi«, da bi popisali člane sveta in druge, ki se jim zdijo dostojni te časti. Pred tem datumom je namreč mali svet skupaj s knezom izbiral člane velikega sveta pred vsakim zasedanjem. Z odlokom iz leta 1332 se je dubrovniško plemstvo opredelilo za najstrožjo stanovsko endogamijo v Evropi. Na podlagi prvih popisov iz začetka 14. stoletja je potrjen obstoj 80 plemiških rodov. Ker so mnogi rodovi izumrli v 14. stoletju, predvsem zaradi kuge, je 15. stoletje dočakalo le 33 rodov. Veliki svet je na začetku 15. stoletja štel 200 članov, na koncu pa 300. Od leta 1600 je članstvo v velikem svetu prispevalo le še 25 plemiških rodov, preostali rodovi so ostali brez naraščaja in so izumrli. Veliki svet je v prvi polovici 17. stoletja štel le še okrog 150 do 155 polnoletnih članov.

V odnosu do plemstva je obstajala stroga disciplina in obveznost izvrševanja nalog, ki jih je postavil veliki svet ali senat, sicer so sledile stroge kazni. *Obliti privatorum, publica curate* (Pozabite na zasebne stvari, brigajte se za javne) – napis nad vhodom v dvorano velikega sveta je opozarjal plemiče na njihove dolžnosti in obveznosti. Napis je sicer razglašal plemiški ideal, toda resničnost je bila drugačna. Res je, da so bili mnogi plemiči predani opravljanju služb za državo v času miru in so se držali zahtev visokih idealov v trenutkih ogroženosti republike, toda drugi so od tega ideala odstopali s prekrški, nedisciplino, z zločini in celo z izdajo. Bili so prekrški in zlorabe v službi na škodo posameznikov in države. Mnogi plemiči so se izogibali službam v korist države in sodelovanju na zasedanjih svetov in dajali prednost zasebnim trgovskim poslom.

Rektor dubrovniške humanistične srednje šole Filip de Diversis je v svoji knjigi o opisu Dubrovnika zapisal, da je Dubrovnik »republika trgovcev, ki nosijo plemiški naslov«. Zameril je plemstvu, da se peča s posli, ki so zanj nedostojni, in pravi, kako plemstvo »misli in veruje, da je bogastvo sreča, pridobivanje in kopičenje blaga pa edina vrlina«. Zemljiška posest ni mogla biti podlaga gospodarskega izločevanja plemičev. Vzrok je bil v tem, da malo mestno območje ni nudilo možnosti nastajanja velike zemljiške posesti. Zemljiška posest sama po sebi ni mogla biti osnova gospodarske dejavnosti plemiških rodbin kot pri zemljiško posestniškem plemstvu. Dvig vladajoče elite, prvenstveno vezane na trgovske posle in pomorsko dejavnost, je obvaroval Dubrovnik družbenih razdorov, ki so se pojavljali v mestih, v katerih so obstajali plemiški veleposestniki. V novopridobljenih področjih, to je na Pelješcu, v Primorju in Konavljih, so imeli plemiči samo pravico do uživanja zemlje, lastnik pa je bila država. Zemljiška posest je imela za plemiča le statusni simbol.

Strah pred zarotami

Strah zaradi zarote je bil večna mora dubrovniške vlade. Pravi vzrok družbene stabilnosti ni temeljil v represiji, temveč v tem, da uporniški načrti niso naleteli na plodna tla v mestu, v katerem je varno in dobro življenje meščanov zagotavljal družbeni konsenz. Toda rivalstvo posameznih plemiških rodov in kast je bilo, kot se zdi, stvar vsakdanje prakse in daleč stran od idiličnega delovanja plemstva kot celote. Element klanovskega boja kot odraz medsebojnih odnosov lahko prispeva k razjasnitvi mnogih dogodkov in političnih odločitev v obstoju Dubrovniške republike.

Legenda o knezu Damijanu Judi pripoveduje o prvem travmatičnem dogodku v Dubrovniku. Knez Damijan Juda je bil tiran in proti njemu naj bi se organizirala zarota. Zarotnike iz rodu Bobaljevićev je izgnal v Bosno, vendar je bil pozneje z beneško pomočjo nasilno odstranjen in Dubrovnik se je 1205 podredil Benečanom. Bobaljevićev klan je z beneško pomočjo zamenjal Judin klan. Kontinuiteti klanovskega boja lahko sledimo skozi vse nevralgične točke dubrovniške zgodovine. Boj med dvema klanoma, Bobaljevićevim in Judinim, ki se po izumrtju Judinega (okrog leta 1366) preoblikuje v Gundulićev klan, se nadaljuje vse do leta 1358. Ko so morali Dubrovničani v času beneške dominacije narediti popis talcev, ki so morali bivati v Benetkah, so bili vsi pripadniki Judinega klana. V uporih proti Benečanom leta 1284 in 1336 so bili organizatorji predvsem člani iz rodu Jude.

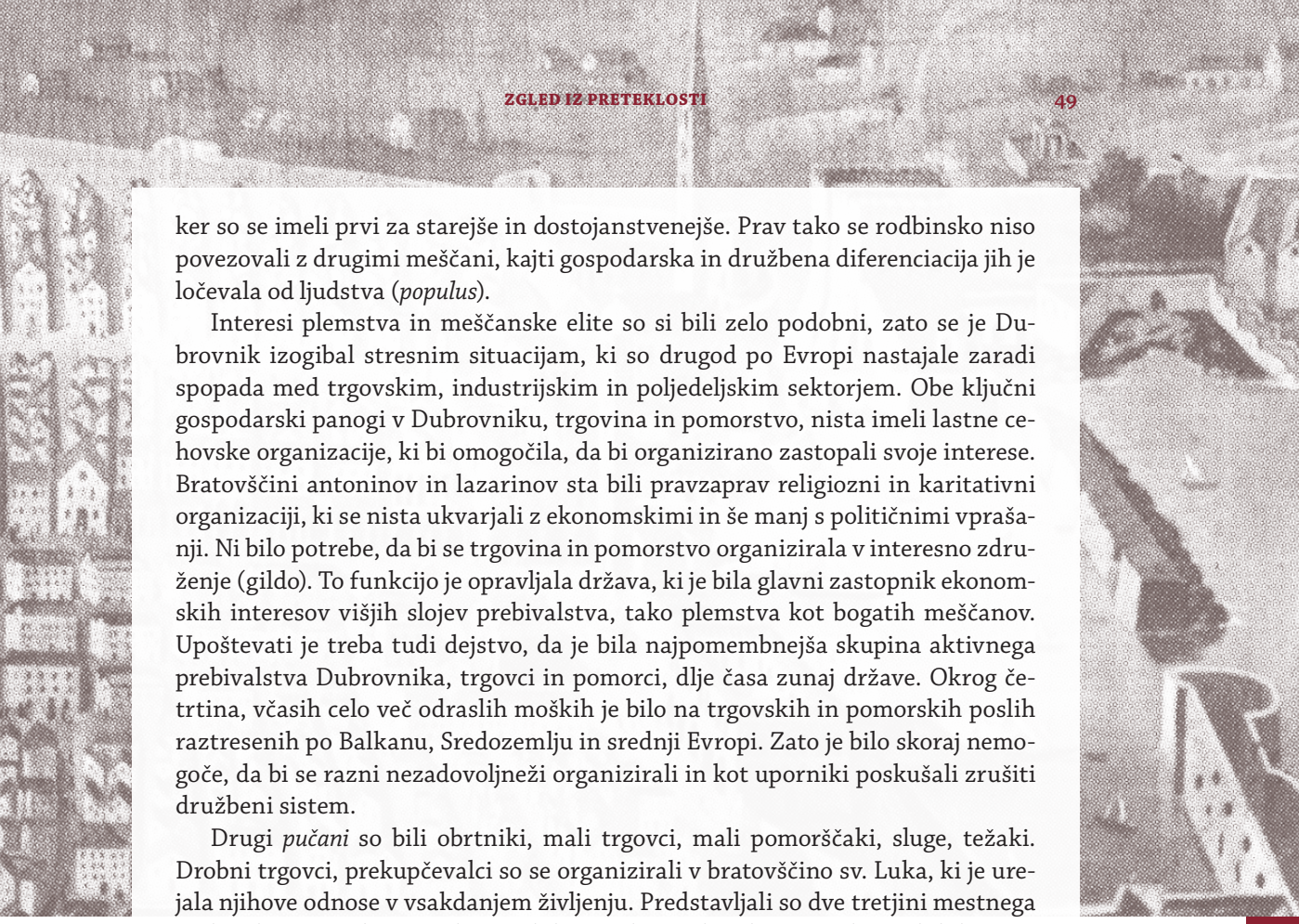
Dve stoletji in pol (od 1358 do 1612/13) je vladal Gundulićev klan v povezavi z Gučetićevim klanom. V tem obdobju je bilo več neuspešnih poskusov odstranitve Gundulićevega klana. Zelo nevarna je bila zarota članov rodbin Zamagna-Bodaça leta 1400 ob pomoči vojvod iz zaledja. V letih 1483–1486 so zarotniki iz rodbin Palmota-Resti iskali pomoč pri osmanskih Turkih, medtem ko so se zarotniki iz rodbine Boçignoli leta 1526 oprli na Habsburžane. Leta 1566 se je zgodila zarota kot krajša epizoda dramatika Marina Držića ob pomoči Firentincev. Bolj usodna za Gundulićev klan pa je bila zarota, ki jo je povzročil spopad, povezan s cerkveno jurisdikcijo, ki so ga vodili pripadniki rodbine Palmota. Šlo je za boj proti razširitvi svetne jurisdikcije nad cerkveno oblast in uvedbo tridentinskih cerkvenih reform. V tem spopadu je bil ubit diplomat Frano Gundulić leta 1589. Njegov uboj pa je bil uvodni dogodek velikega klanovskega spopada, ki je doživel vrhunec v začetku 17. stoletja v t. i. Veliki zaroti. Takrat je Bobaljevićev klan na institucionalen način (ob pomoči Špancev) odstranil Gundulićevega in pod neformalnim imenom *salamankezov* vladal vse do propada republike.

Tri menjave oblasti s strani klanov in osem zarotniških poskusov niso dokaz, da se je dubrovniška zgodovina odvijala v neprestanem spletkarjenju, zarotah in prevratih. Prav to govori na nek način o stabilnosti dubrovniškega sistema vladanja. Prevlada enega klana ni istočasno pomenila uničenja nasprotnega klana. Tudi slabši ali odrinjeni klani so sodelovali v oblasti, prav tako so bili njihovi člani izvoljeni na najpomembnejše državne funkcije. V tem naj bi se odražala modrost dubrovniške politične oblasti. Dubrovniška politična elita je zgodaj dojela dva bistvena elementa uspešnega političnega boja za vpliv v notranjih okvirih in v boju za obstoj v mednarodnih okvirih. V ravnotežju teh bistvenih elementov je dubrovniška politična elita zagotovila obstoj države in dolgo ohranjanje oblasti.

Struktura meščanstva (pučanov)

Trgovska in pomorska usmeritev dubrovniškega gospodarstva je v veliki meri vplivala na strukturo mestne elite. Plemstvo je začelo pojmovati dubrovniško družbo kot dokončno tvorbo in je še naprej vse svoje sile usmerjalo k ohranjanju obstoječega stanja. Z zapiranjem velikega sveta leta 1332 je izginila stara delitev na meščane (pučane) in plemstvo, utemeljena na bogastvu, načinu življenja ter osebnem ugledu in položaju. Izoblikovala se je nova politična delitev. Drugim meščanom (pučanom) so bile odvzete politične pravice in možnosti vzpona na družbeni vrh. Razlike med plemstvom in višjim slojem meščanstva pa so se brisale v gospodarskih dejavnostih, premoženjskem stanju in načinu življenja. Edino vrata politike so bila zaprta za novo elito meščanov, in ker se bogati in uspešni meščani niso mogli vključiti v politično hierarhijo, so se organizirali v bratovščino sv. Antona. Začeli so se imenovati *antunini*. Trgovali so predvsem z Zahodom in Sredozemljem. Bratovščina antuninov je bila religiozno-karitativna organizacija. V 15. stoletju je postala institucionalni okvir stanovskega izločevanja bogatih dubrovniških meščanov.

V 15. in 16. stoletju se je pojavil še en sloj meščanov, ki se je obogatil s trgovino s turškim cesarstvom v Levanti. Leta 1531 so ustanovili svojo bratovščino sv. Lazarja. Po njej so se imenovali *lazarini*. Antunini in lazarini se niso krvno mešali,

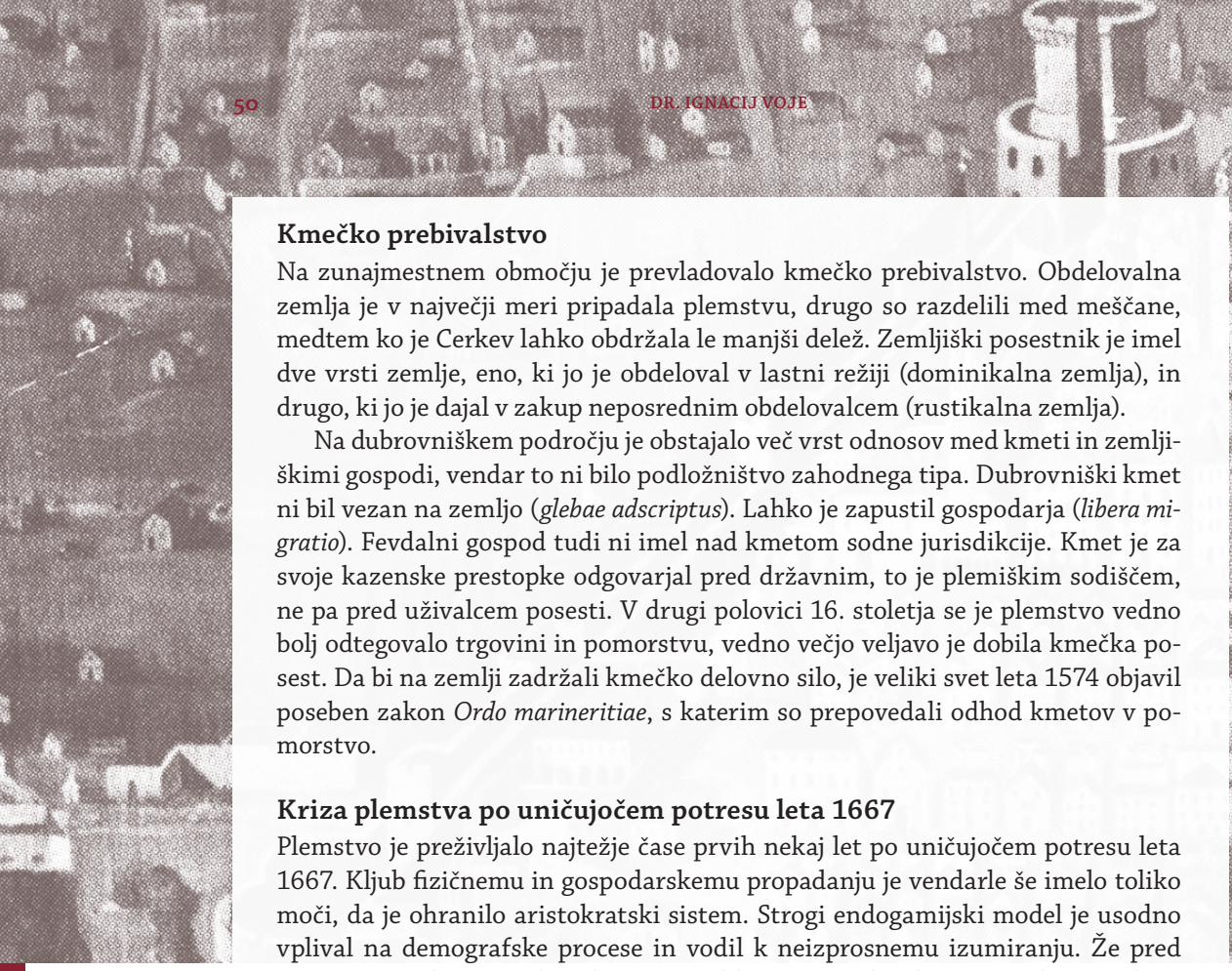

ker so se imeli prvi za starejše in dostojanstvenejše. Prav tako se rodbinsko niso povezovali z drugimi meščani, kajti gospodarska in družbena diferenciacija jih je ločevala od ljudstva (*populus*).

Interesi plemstva in meščanske elite so si bili zelo podobni, zato se je Dubrovnik izogibal stresnim situacijam, ki so drugod po Evropi nastajale zaradi spopada med trgovskim, industrijskim in poljedeljskim sektorjem. Obe ključni gospodarski panogi v Dubrovniku, trgovina in pomorstvo, nista imeli lastne cehovske organizacije, ki bi omogočila, da bi organizirano zastopali svoje interese. Bratovščini antoninov in lazarinov sta bili pravzaprav religiozni in karitativni organizaciji, ki se nista ukvarjali z ekonomskimi in še manj s političnimi vprašanji. Ni bilo potrebe, da bi se trgovina in pomorstvo organizirala v interesno združenje (gildo). To funkcijo je opravljala država, ki je bila glavni zastopnik ekonomskih interesov višjih slojev prebivalstva, tako plemstva kot bogatih meščanov. Upoštevati je treba tudi dejstvo, da je bila najpomembnejša skupina aktivnega prebivalstva Dubrovnika, trgovci in pomorci, dlje časa zunaj države. Okrog četrtina, včasih celo več odraslih moških je bilo na trgovskih in pomorskih poslih raztresenih po Balkanu, Sredozemlju in srednji Evropi. Zato je bilo skoraj nemogoče, da bi se razni nezadovoljneži organizirali in kot uporniki poskušali zrušiti družbeni sistem.

Drugi *pučani* so bili obrtniki, mali trgovci, mali pomorščaki, sluge, težaki. Drobni trgovci, prekupčevalci so se organizirali v bratovščino sv. Luka, ki je urejala njihove odnose v vsakdanjem življenju. Predstavljali so dve tretjini mestnega prebivalstva. Sredi 16. stoletja je bilo v Dubrovniku okrog 20 obrtniških bratovščin (cehov), vseh mojstrov in njihovih pomočnikov pa je bilo okrog 700. Temu številu je treba prišteti še precej veliko število vajencev. Te bratovščine, čeprav so bile zelo številne, niso predstavljale neke močne cehovske organizacije, ki bi branila pravice obrtnikov v odnosu do vladajoče elite. Bile so predvsem karitativne organizacije, ki so skrbele za humanitarne potrebe članov. V bratovščinah so člani odločali o delovnih pogojih in medsebojnih odnosih, nabavi in delitvah surovin, o cenah izdelkov. Vendar je statute bratovščin odobravala državna oblast, spremljala je njihovo delovanje, korigirala njihove sklepe ali izdajala obvezne odloke o vseh področjih obrtnih dejavnostih ter razsojala v zaostrenih odnosih med mojstri in delavci. Preprečevala je tudi težnje, da bi se bratovščine zapirale vase, kar ji je politično ustrezalo, in da ne bi bile samo strokovne organizacije. Da bi preprečili kakršen koli revolt s strani obrtnikov, je dubrovniška vlada leta 1644 sprejela odredbo, ki je omejila avtonomijo bratovščin.

Diferenciacija meščanov na podlagi ožjih interesov je oslabila njihovo moč. Ker njihov način organiziranosti ni bil pogodu plemstvu, so leta 1441 sprejeli zakon, po katerem je bilo članom bratovščin prepovedano oponašanje plemiškega načina življenja: »ker je v Dubrovniku samo ena vlada, ena republika in ena služba zakladnice, tako kot so z veliko zrelostjo in dostojanstvom uredili naši predniki«. Čeprav so se bogati trgovci začeli zavedati omejevanja plemiške administracije v gospodarstvu ter jim je bila pot zaprta do mest v upravi, ni bilo uporov in napetosti. Zavedali so se, da bi se politična stranka, ki bi nasprotovala plemstvu, morala opirati na zunanje sile, kar pa bi ogrozili samostojnost Dubrovnika.

Kmečko prebivalstvo

Na zunajmestnem območju je prevladovalo kmečko prebivalstvo. Obdelovalna zemlja je v največji meri pripadala plemstvu, drugo so razdelili med meščane, medtem ko je Cerkev lahko obdržala le manjši delež. Zemljiški posestnik je imel dve vrsti zemlje, eno, ki jo je obdeloval v lastni režiji (dominikalna zemlja), in drugo, ki jo je dajal v zakup neposrednim obdelovalcem (rustikalna zemlja).

Na dubrovniškem področju je obstajalo več vrst odnosov med kmeti in zemljiškimi gospodi, vendar to ni bilo podložništvo zahodnega tipa. Dubrovniški kmet ni bil vezan na zemljo (*glebae adscriptus*). Lahko je zapustil gospodarja (*libera migratio*). Fevdalni gospod tudi ni imel nad kmetom sodne jurisdikcije. Kmet je za svoje kazenske prestopke odgovarjal pred državnim, to je plemiškim sodiščem, ne pa pred uživalcem posesti. V drugi polovici 16. stoletja se je plemstvo vedno bolj odtegovalo trgovini in pomorstvu, vedno večjo veljavo je dobila kmečka posest. Da bi na zemlji zadržali kmečko delovno silo, je veliki svet leta 1574 objavil poseben zakon *Ordo marineritiae*, s katerim so prepovedali odhod kmetov v pomorstvo.

Kriza plemstva po uničujočem potresu leta 1667

Plemstvo je preživljalo najtežje čase prvih nekaj let po uničujočem potresu leta 1667. Kljub fizičnemu in gospodarskemu propadanju je vendarle še imelo toliko moči, da je ohranilo aristokratski sistem. Strogi endogamijski model je usodno vplival na demografske procese in vodil k neizprosnemu izumiranju. Že pred potresom je plemstvo skušalo rešiti problem stanovske obnove. Sredi 17. stoletja (1646) je bil podan predlog senata, da med plemstvom sprejme pet meščanskih rodbin za plačilo 100.000 dukatov. Pogoj je bil, da izumre kateri od plemiških rodov. Prva meščanska rodbina je bila sprejeta leta 1666 (eno leto pred potresom) – sprejet je bil eden najbogatejših meščanov Vlaho Mihe Bosdari. Tega leta je veliki svet sprejel še sklep o liberalizaciji ženitev. Po velikem potresu je v svoje vrste sprejel deset meščanskih rodbin. Toda novemu plemstvu je bila zaprta pot do opravljanja pomembnih državnih služb. Bili so plemstvo drugega reda. Ponovno zapiranje vstopa meščanskih rodbin leta 1696 pa potrjuje, da je med plemstvom še vedno prevladovalo stališče, ki je nasprotovalo agregaciji.

Diplomacija Dubrovnika

Dubrovničani so bili znani kot zelo spretni diplomati. Le tako so ohranili svobodo svoji miniaturni državi tudi v najtežjih časih. Res je, da Dubrovnik ni zibelka moderne diplomacije. Ta čast pripada Benetkam. Lahko pa bi rekli, da je Dubrovnik eden od ustanoviteljev konzulatov, saj mu na tem področju v marsičem pripada pionirska vloga.

Dubrovničanom se je velikokrat posrečilo, da so se izvlekli iz številnih nevšečnosti in ohranili svojo neodvisnost. To je bil sad sijajne in zares premišljene diplomacije. Obdobje po velikem potresu leta 1667, ko je v Dubrovniku zavladalo popolno brezvladje, predstavlja zlato dobo dubrovniške diplomacije. Rešitev iz tega brezizhodnega položaja lahko pripišemo peščici preživelih plemičev, ki so v zelo kratkem času vzpostavili red. Dubrovnik je moral zdržati pritisk svojega naj-

večjega in najnevarnejšega tekmeca, Beneške republike. Nanj je začela vse bolj pritiskati tudi osmanska država. Posebno grabežljiv in neusmiljen je bil turški veliki vezir Kara Mustafa. Zahteval je, da morajo Dubrovničani izročiti osmanski državi imetje vseh tistih Dubrovničanov, ki so umrli med potresom in niso zapustili zakonitih dedičev. Šlo je za plačilo 150.000 dukatov. V velikem svetu so težko našli dva poslanca, ki bi se šla pogajat na turški dvor. Končno so ju določili, Marojico Kabužića in Đore Bučo. Ker sta odposlanca vztrajala pri navodilih vlade, ju je dal Kara Mustafa vreči v zloglasno ječo Babadžafer. Nov pritisk je prišel tudi s strani bosanskega beglerbega Ahmed paše. Zahteval je 4.000 zlatnikov za plačilo raznih carin in pristojbin. Tudi v Bosno naj bi se šla pogajat dva odposlanca, prvi je bil izžreban Marojica Gučetić, drugega so težje našli. Trinajstkrat je državni tajnik obkrožil dvorano velikega sveta in trinajstkrat je našel žaro prazno. V tej situaciji se je s svojega sedeža dvignil Nikolica Bunić in se prostovoljno javil za odposlanca. Poslej je bila usoda Dubrovnika odvisna od njiju. Tudi onadva nista popustila. Ker pa je v tem času prišlo do vojaškega spopada med Turčijo in Rusijo, je morala bosanska vojska kreniti na bojišče v Bolgarijo. S seboj so vzeli tudi oba dubrovniška odposlanca, vklenjena v verige. Nikolica Bunić je zbolel za tifusno mrzlico in v vlažni in zatohli ječi v Silistriji umrl vklenjen v verige. Ko so v Dubrovniku izvedeli za njegovo smrt, so se odeli v črnino. Zvon velikega sveta je žalostno udarjal kot takrat, kadar je oznanjal smrt kneza. Senat je še istega dne sklenil, da bo v dvorani velikega sveta postavil spominsko obeležje – marmorno ploščo njemu v spomin. Zanimivo je, da predlog ni bil sprejet soglasno. To kaže, kako je bila dubrovniška vlada trda do svojih podanikov, tudi do plemstva. Bala se je, da ne bi slave kdo izkoristil in se polastil oblasti ter tako ogrozil svobode. Zato ima starodavni Dubrovnik samo dva osebna spomenika: manjšega – ploščo plemiču Nikolici Buniću in večjega – kip za meščana in pomorščaka, ki je svoje ogromno imetje po smrti zapustil republiki. Pracatov spomenik stoji v atriju knežjega dvora.

Šele leta 1683 se je Kara Mustafa pogodil s poslanci dubrovniške vlade. Začel se je namreč pripravljati na vojno proti Avstriji. S porazom turške vojske pred Dunajem se je začela t. i. »Dunajska vojna«, ki se je končala z mirom v Sremskih Karlovcih leta 1669. Takrat je še enkrat zablestela dubrovniška diplomacija. Da bi se Dubrovničani izmaknili iz teritorialnih klešč Benečanov, ki so takrat pridobili veliko ozemlje v Dalmaciji in obalni pas Boke Kotorske, so dubrovniški diplomati dosegli naslednjo rešitev: da se dubrovniške meje ne bi dotikale beneškega ozemlja, se je turško ozemlje na dveh skrajnih točkah ob dubrovniški meji spustilo do morja, pri Neum Kleku (po drugi svetovni vojni je bil ta obalni pas dodeljen Bosni in Hercegovini) in pri Sutorini (zahodni pas ozemlja ob vhodu v Boko Kotorsko – danes sporni del polotoka Prevlake, ki si ga lasti Črna gora).

Plemiški sistem vladanja v srednjeveškem Dubrovniku je bil trden, ker je oligarhija v težjih razmerah postavila splošne državne interese nad lastne, ožje razredne interese, ohranila pa je tudi rigoroznost do pripadnikov lastnega razreda.

(Se nadaljuje.)

Marco Manin, dr. Andrej Rahten

Tržaški spomin na Ivana Schwegla

Intervju s Paolom Simcicem o nekdanjem slovenskem diplomatu

Ob priimku Schwegel se poznavalci zgodovine diplomacije Slovencev največkrat spomnijo na Josefa (1836–1914), »gorjansko ekscelenco«, ki se je v sedemdesetih letih 19. stoletja zavihtel v sam vrh avstro-ogrske diplomacije. Med drugim je bil vpliven član avstro-ogrske delegacije na berlinskem kongresu leta 1878, kjer se je z nasveti uveljavil kot »desna roka« zunanjega ministra Andrássyja. Manj znana pa je življenjska pot Josefovega nečaka Ivana Krizostoma Schwegla (1875–1962; v jugoslovanski dobi Švegla), prav tako v Zgornjih Gorjah pri Bledu rojenega diplomata in politika.

Ivan Schwegel je kot avstro-ogrski konzul služboval v začetku 20. stoletja v številnih mestih, še zlasti pa v Kanadi in Združenih državah Amerike. V slovenskem zgodovinopisju ni ostalo neopaženo njegovo delovanje na pariški mirovni konferenci leta 1919, ko je s svojimi zvezami slovenskim rojakom uspel zagotoviti kar dve avdienci pri ameriškem predsedniku Wilsonu. Spet manj znana pa je njegova življenjska pot po vrnitvi v domovino, kjer se je za kratek čas vrnil v diplomacijo in postal leta 1931 poslanik Kraljevine Jugoslavije v Buenos Airesu. V politiki je bil manj uspešen, čeprav vzbuja pozornost njegova – sicer kratkotrajna – epizoda na listi Radićeve hrvaške kmečke stranke, ko se je kot Slovenec prebil v hrvaško parlamentarno zastopstvo v beograjski skupščini. Kratka je bila tudi njegova ministrska doba: v letih 1930–1931 je bil minister brez listnice v Živkovićevi vladi. Druga svetovna vojna je usodno posegla tudi v Schweglovo življenje, pri čemer ga je po nemški okupaciji čakalo še težko soočanje z udarci komunističnega režima, ki je očitno pozabilo na njegove zasluge za slovenstvo in »jugoslovansko stvar«.

Ivan Schwegel v mladih letih (Družinski arhiv Simcic)

Schwegel je za *Slovenski biografski leksikon* sicer pripravil krajšo avtobiografijo, a v njej najdemo zelo malo podatkov iz njegovega zasebnega življenja. Tako tudi ne omenja svoje življenjske sopotnice, Tržačanke Marije Sancin (1899–1980). V njuni zvezi sicer ni bilo otrok, Marija Sancin, ki v pričujočem besedilu nastopa večinoma kot »nona«, pa je imela hči Ledo. Avtorjema tega zapisa je po daljšem poizvedovanju uspelo najti stik z njeno družino in tako je nastal intervju z Marijinim vnukom Paolom Simcicem. Pogovor, ki lahko služi kot koristen vir pri nadaljnjih raziskavah Schweglovega življenja, je potekal 2. avgusta 2017 v Sesljanu v italijanščini; tu objavljamo nekoliko skrajšan slovenski prevod.

Dragi g. Paolo, zahvaljujeva se vam za gostoljubnost na domačiji družine Simcic-Schwegel.

Pozdravljeni, rekel bi, da je tale naša domačija pretežno več Simciceva kot Schweglova; res pa je tudi, da v teh prostorih hranimo kar nekaj predmetov in spominov na našega prednika Ivana Schwegla. Prav stoli, na katerih sedimo, prihajajo iz njegovega dvorca na Bledu.

Takoj ko stopimo čez hišni prag vaše hiše, je mogoče opaziti, da je njena notranjost v tradicionalnem avstrijskem stilu.

Da, res je; nekoliko navdiha za to smo dobili prav v Schweglovem dvorcu na Bledu. Dejansko smo precejšen del naše mladosti preživeli v tisti hiši na Bledu skupaj z nono.

Ivan Schwegel in Marija Sancin z družinsko prijateljico, gospo Seiler (Družinski arhiv Simcic)

Ste pogosto hodili na Bled na dom Ivana Schwegla?

Da, skoraj vsako poletje, včasih tudi pozimi. Medtem ko smo se poleti odpeljali z avtomobilom, smo se pozimi vozili iz Solkana z vlakom po bohinjski železniški progi.

Če se osredotočimo na diplomata Ivana Schwegla: kdaj je pravzaprav spoznal vašo babico oz. njegovo bodočo soprogo?

Družinska prijateljica družine Schwegel, gospa Ksenija Vidali, ki je bila v Ljubljani operna pevka in soproga dirigenta Demetrija Žebreja, mi je v mladih letih pripovedovala nekaj anekdot o moji noni in Ivanu Schweglu: spoznala sta se v Buenos Airesu. Moja nona se je izselila v Južno Ameriko, kjer je dobila zaposlitev v neki knjižnici, kjer so med drugim hranili tudi slovenske knjige in časopise. V to knjižnico je zahajal tudi Schwegel in tam sta se spoznala. Točnega datuma, kdaj sta se spoznala, ne vem.

Kdaj pa sta se poročila?

Nikoli se nista poročila, kljub temu da sta celo življenje živela skupaj kot mož in žena. Čeprav nista bila poročena, je naša nona postala Schweglova dedinja. Imela je jugoslovansko državljanstvo in si je do smrti želela ostati v Jugoslaviji, tudi po nastopu Titovega totalitarnega režima.

Marija Sancin s psičkom (Družinski arhiv Simcic)

Kako si razlagate, da je vaša babica ostala v Jugoslaviji in ni odšla v Trst k sorodnikom?

Moja babica se je rodila v Škednju in njena družina izhaja delno iz Škednja in delno iz Boljunca v občini Dolina pri Trstu. Kot večina škedenjskih družin so doma pekli kruh, ki so ga potem nosili v mesto. Izhajala je iz slovenske družine in je zaradi domoljubja raje ostala

na ozemlju, ki je pripadalo Jugoslaviji, kot pa da bi bila v Italiji. Naj pa povem, da ni bila simpatizerka komunistične diktature.

Dejansko se je vaša babica iz Trsta znašla na Bledu, kjer je ostala do smrti.

Res je. To ni bilo prav enostavno. Čeprav je bila Slovenka, so jo prebivalci Bleda imeli za tujko in je niso nikoli dobro sprejeli. Jasno, da je Schwegel kot veleposestnik in diplomat imel nadvse »višji« življenjski standard, ki pa je bil zelo oddaljen od vsakdanjega življenja tamkajšnjih prebivalcev; mogoče je bil to tudi razlog, zaradi katerega so ji zavidali.

Kako bi sicer ocenili Schweglov pomen kot diplomata?

Schwegel je bil med drugim diplomat tudi v Združenih državah Amerike, kjer je stkal prijateljske vezi s takratnim predsednikom ZDA Wilsonom. Slednji ga je prišel tudi obiskat na Bled, Schwegel pa je po njem imenoval svoj blejski dvorec z imenom Wilsonia. Obstajala je zelo močna povezava Schwegla z ZDA; to potrjujejo tudi številni obiski raznih ameriških senatorjev. Kot lahko dojamemo iz nekaterih njegovih dopisov, je Schwegel po drugi svetovni vojni ostal nekoliko razočaran nad Ameriko in njegovimi ameriškimi prijatelji, senatorji. Ko se je s prihodom komunističnega režima znašel v stiski, so namreč njegovi prijatelji ostali »gluhi« na njegove prošnje. To so bili prijatelji, ki so bili prej večkrat njegovi gostje na Bledu … To so politiki.

Kje se nahaja Schweglov dvorec na Bledu?

Schweglov dvorec (Wilsonia) oziroma grad Grimšče se nahaja v naselju Rečica severno od Blejskega jezera. Žal je bil glavni del hiše po drugi svetovni vojni nacionaliziran. Gospodarsko poslopje, ki je bilo namenjeno služabnikom, pa so pustili Ivanu Schweglu in moji noni za prebivališče. Približno leta 1980 se je moja nona odločila, da se bo zaradi neugodnih bivanjskih razmer v grajskem gospodarskem poslopju preselila v Koper, točneje na Semedelo. Gospodarsko poslopje pa je odkupilo tekstilno podjetje Almira.

Zakaj se je Schwegel odločil, da se ga s soprogo pokoplje na solkanskem pokopališču?

Kolikor je meni znano, je na solkanskem pokopališču, točno na tistem mestu, kjer je grobnica Schwegla in none, nekoč stal velik hrast. In baje so na tistem mestu pokopani trije slovenski vitezi iz srednjeveških časov. Ne vem, če se omenjena legenda nanaša na kakšen vojni dogodek ali upor. Čeprav Schwegel s Solkanom ni imel prav nobene skupne vezi, kajti njegova družina je bila doma na Bledu, ga je zgodba o vitezih prevzela do take mere, da se je odločil, da bo na tistem mestu pokopan. Zgodba je prevzela tudi babico in tako je tudi ona izrazila željo, da jo tam pokopljejo.

Kako pogosto je Schwegel obiskoval Trst?

Lahko rečem, da je bil pri nas le malokdaj na obisku. Tedaj je bil že starejši in bolan. Za njega je bilo potovanje iz Jugoslavije v Trst vse prej kot enostavno, kajti v Jugoslaviji je bil po krivem večkrat obtožen. Čeprav je bil na koncu sojenja vedno oproščen, se je moral večkrat braniti pred Titovim režimom, da ga ne bi obsodili kolaboracionizma. Naj povem, da je med drugo svetovno vojno na skrivaj finančno podpiral odporništvo in partizane. Čeprav Schwegel ni bil nikoli komunist, je med obdobjem odporništva z domačini vzpostavil »po-

litični« stik in prav ta stik mu je pozneje pomagal pri razreševanju procesov proti njemu; kajti ljudje, ki jim je med vojno pomagal, so pričali, da ni bil izdajalec. Lahko slutim, da je skoraj »razumljivo«, da je bil Schwegel kot nekdanji minister Kraljevine Jugoslavije, torej kot monarhist, vedno pod drobnogledom komunističnega režima, ki ga je zaman skušal na vse načine obsoditi. Če preidemo ponovno na obiske v Trst, mislim, da je bil tu približno desetkrat. Obiski so bili bolj sporadični in zelo kratki. Pri nas je ostajal največ dve uri, nato se je navadno odpeljal domov ali pa prespal v Trstu pri kakem sorodniku.

Zahl

Zeugnis.

Sancin Marie, geboren am 21. Juni 1899
zu Servola in Österreich, Schülerin der dritten Klasse
an der k. k. Mädchen-Bürgerschule in Triest, erhält hiemit über das zweite Halbjahr
des Schuljahres 1912/13 nachstehende Noten:

Betragen: lobenswert
Fleiß: lobenswert

Aus den einzelnen Lehrgegenständen:

Gegenstand	Fortgang	Unterschriften
Religion	lobenswert	B. Radej
Unterrichtssprache in Verbindung mit Geschäftsaufsätzen	lobenswert	Josef Koch
Geographie und Geschichte	lobenswert	
Naturgeschichte	vorzüglich	Prof. Buchhorst
Naturlehre	befriedigend	
Rechnen in Verbindung mit einfacher Buchführung	lobenswert	
Geometrie und geometrisches Zeichnen	lobenswert	L. Pilhaga
Freihandzeichnen	befriedigend	
Gesang	lobenswert	Josef Koch
Weibliche Handarbeiten	lobenswert	L. Pilhaga
Nicht obligate Gegenstände: Stenographie		
Turnen	lobenswert	Mikschandl
Sprache		
Sprache		

Äußere Form der schriftlichen Arbeiten:
Zahl der versäumten ganzen Schultage: Davon nicht entschuldigt

Diese Schülerin hat die allgemeine Volksschule vom 1. September 1905 bis 30. Juni 1909, die Bürgerschule vom 1. September 1909 bis 27. Juni 1913 besucht und im Sinne des § 17 des Gesetzes vom 2. Mai 1883, R.-G.-Bl. Nr. 53, eine über das Lehrziel der allgemeinen Volksschule hinausreichende Bildung genossen.

Šolsko spričevalo Marije Sancin (Družinski arhiv Simcic)

Kakšno je bilo njegovo mnenje o komunističnem režimu v Titovi Jugoslaviji?

Babica mi je povedala, da čeprav je bil Ivan Schwegel zvest služabnik cesarstva, študiral je v Avstriji, njegov stric je bil nadvse vplivni Josef baron Schwegel, je po prvi svetovni vojni podpiral ustanovitev Jugoslavije; podpiral je avtonomistično zasnovo države in slovanstvo. Bil pa je zelo razočaran glede vloge Srbije v Jugoslaviji. Če bi bil danes še živ, sem prepričan, da bi bil zelo zadovoljen in vesel zaradi ustanovitve Republike Slovenije. Kot intelektualec pa je ostajal navezan na Avstro-Ogrsko zaradi njene kulturne raznolikosti in strpnosti. Glede na njegovo izobrazbo in družinsko okolje, v katerem je odraščal, je razumljivo, da ni bil simpatizer komunizma. Nad Jugoslavijo je bil razočaran predvsem zaradi gospodarske politike in zaradi nacionalizacijskih zakonov.

Se morda spominjate še kakšne anekdote?

Izpostavil bi dve. Stara mama mi je pripovedovala, da so bili med drugo svetovno vojno v dvorcu na Bledu. Nekajkrat so jih obiskali SS-ovci, ampak k sreči niso izkazali zanimanja, da bi Schweglovo rezidenco uporabili za vojne namene. Zatem pa so prišli partizani, ki so vdrli v notranjost vile s konji in namestili krmo za konje v dnevno sobo. Obnašali so se nasilno, podobno kot huni. Druga zanimiva anekdota je vezana na München. Schwegel je v središču bavarske prestolnice kupil dve veliki palači s štiridesetimi apartmaji. Palači so med vojno bombardirali in porušili do tal. Po vojni je Schwegel dobil pismo takratnega župana, ki mu je odrejal, da naj ruševine odstrani z zemljišča ali pa bo to zanj storila občina, v zameno pa si bo zemljišča prilastilo županstvo. Schwegel v tistem trenutku ni imel ne fizičnih moči ne finančnih sredstev, da bi lahko odredbo izpolnil in tako je tudi v Nemčiji izgubil posestvo.

Dr. Mathias Rambaud[1]

Krščanski obred v sodobnem francoskem romanu

Prevod dr. Edvard Kovač

Francija je bila v sedemdesetih letih priča velikega upada krščanskih obredov in začeli so se uveljavljati laični rituali. Toda presenetljivo, 40 let pozneje ob samo tretjinskem številu Francozov, ki se predstavljajo vsaj kot občasni praktični katoličani, kar dve tretjini Francozov želita imeti krščanski pogreb.

Kako naj si razlagamo ta pojav v dobi, ki smo jo kar prehitro imenovali »odčarana«? Ali ni to znak, da kljub upadanju verske prakse laični obredi ne morejo nadomestiti verskih, ker v sebi ne nosijo dovolj simbolne moči?

Poglejmo, kaj nam o tem govorijo prizori krščanskega pogreba v sodobnem francoskem romanu. Zanimivo je, da dokler je bil katoliški obred nekaj samoumevnega, romanopiscev ni zanimal. Šele zdaj, ko je postal stvar osebne odločitve, se rad pojavlja v literaturi.

V romanu *Življenja, ki se razlikujejo od mojega*[2] nam Emmanuel Carrère pripoveduje o Julijini smrti, ki jo je strla bolezen raka. Ker je Julija vedela, da je neozdravljivo bolna in da so ji dnevi šteti, je premišljevala o svojem pogrebu. Čeprav se ni imela za verno, se je vseeno odločila za krščanski pogreb, in sicer iz več razlogov. Najprej iz estetsko-čustvenih, »bo manj hladen obred«, potem iz socialnih, »ljudje bodo lahko prišli skupaj«, in nazadnje tudi iz družinskih, »drugače bo prehudo za moje starše, tega jim ne smem narediti«. Tik pred smrtjo je organizacijo pogreba zaupala prijateljskemu katoliškemu paru in ne svojemu možu Patriciju. Morda zaradi tega, da ne bi preveč obremenila očeta svojih treh otrok, ali pa tudi ker mu ni zaupala, da bi uresničil njeno poslednjo željo. Patricij je bil namreč bojevit ateist. Pogrebna slovesnost je zato po njeni volji potekala v cerkvi. Čeprav so bili njeni dragi, ki so bili prav tako neverni, kritični do tega obreda, so vendar priznavali, da jih pomirja, poleg tega so bili tukaj še krščanski »okraski«, brez katerih bi imeli občutek, da je vse prazno. Toda če Julija ni čisto zaupala svojemu možu, se je izkazalo, da je imela prav. Ko so pokojno polagali v grob, je mož prevzel vodstveno vlogo in pisatelj Carrère pravi, da so se stvari »pokvarile«. Patricij, ki ga je razjezil diakonov govor in ga je imel kar za pobožnjakarsko spakovanje, je povabil vse navzoče, naj vsak na svoj način izrazi Juliji slovo. Tako so, namesto da bi v spoštljivi vrsti vsi potrosili zemljo na krsto, pristopali h grobu razpršeni in zmedeni in nihče ni vedel, kaj bi pravzaprav rad naredil. Svobodnjaška ideologija namesto verskega obreda ni imela ničesar ponuditi. Spontanost se je razodela kot čista nepremišljenost, pluralizem kot razkropljenost in izvirnost gest kot nesprejemljiva poljudnost. Da bi se ljudje lahko

[1] Mathias Rambaud, doktor francoske književnosti, je francoski kulturni ataše v Ljubljani, kjer si je tudi ustvaril družino. Je avtor knjige *Livre des séjours et des lieux*, Arlea, 2015, slov. prevod *O bivanju in krajih: ljubezen od Languedoca prek Devina do Uršlje gore*, Totaliteta, 2016, kjer opisuje svoje doživljanje Slovenije.

[2] Emmanuel Carrère, *D'autres vies que la mienne*, Gallimard, zbirka Folio, 2010, 292.

skupaj zbrali in zamislili, je potreben skupen obred, torej skupen protokol. Če sakralnega ne podpira liturgija, ki mu daje trdnost in doslednost, sveto izgine, a želja po sakralnem še vedno ostane. Poskus, da bi versko sveto nadomestili z neverskim sakralnim, ni uspel. Brez verskega obreda nastopi čustvena zmedenost. Žal potem ostane samo še *profanost*.

Ko se živi razpršijo, se mrtvi oddaljijo in človečnost kot taka je v nevarnosti. Jean Delumeau ima prav, ko se sprašuje, ali »civilizacija, ki bi pozabila na svoje pokojne in ki bi izmaličila obrede smrti, ne bi bila v nevarnosti, da izgubi tudi svojo človeškost«.[3] Vsekakor, v krščanstvu je občestvo svetih samo ena izmed obrednih oblik, ki obstajajo, pa vendar za francosko družbo predstavljajo možnost identitete, ki se ji Julija kljub svoji neveri ni odrekla. In Jean Delumeau nadaljuje: »Zgodovinsko dejstvo je, da je krščanstvo bolj kot druge religije prežeto z odnosom do pokojnih in da hkrati poudarja večnostno razsežnost vsakega človeka ter tako daje miselno ogrodje za solidarnost med vsemi ljudmi. Ti iz preteklosti niso ločeni od teh v sedanjosti in prihodnosti.« In ko Michel Houellebecq v svojem romanu *Zemljevid in ozemlje* v ospredje postavi svojega junaka, ki je žrtev strašnega umora, je smrt priložnost, da razčisti svoj dvojen odnos do katoliške vere. Tako pripoveduje o njem: »Čeprav je vse svoje življenje kazal svoj neizprosni ateizem, se je dal šest mesecev prej v neki cerkvi v Courtenayu neopazno krstiti.«[4] Junak omenjenega avtorja, Jed Martin, po pogrebu niha med »čistim dolgočasjem« in nevarnostjo, da bi poslušal nekaj o Jeruzalemu iz »onstranstva«. Ko premišljuje o krščanski veri, pride do naslednje ugotovitve: »Vendar se mu je zazdelo, da je ta obred na mestu in da so mu obljube o večnem življenju zelo dobrodošle. Nastop Cerkve pri pogrebu se mu je zdel veliko bolj umeven kot pa ob priložnosti rojstva ali poroke. Tukaj je bila Cerkev čisto v svojem elementu, saj je imela o smrti kaj povedati.« Onkraj pretirane družbene vloge, ki si jo želijo »Božji možje«, je za Houellebecqa zanimiva vsebina krščanske vere, ki vzbuja pozornost tudi njegovim junakom. Pogled, ki ga ima osebnost Jeda Martina na smrt, daje avtorju možnost, da nepristransko razlaga verske vsebine. Romanopisec je uspel vzpostaviti odmik od dveh nasprotujočih si drž do religije. Od nadvse spoštljive, ki jo imajo verniki na eni strani, in neprizadete ali celo zaničujoče drže ateistov na drugi. Gre za novo hermenevtiko, ki je hkrati hladna in strastna. To je tretja pot, ki pričuje o očitnem pisateljevem mešanem navdušenju nad krščanstvom in njegovimi okrnjenimi metamorfozami. Avtor romana *Možnost nekega otoka* (*Possibilité d'une île*) ceni tako krščanstvo kot njegove osiromašene tokove, pa naj bo to Comtejev nauk ali pa Raëlienov, ki je verjel, da življenje prihaja od Elohima iz vesolja.

Zato lahko rečemo, da je pogrebni obred na eni strani zadnje zatočišče sakralnosti in na drugi razkrivanje sodobnega sinkretizma. Kakor da bi šlo za »polimorfno sakralnost«, kot pravi Chantal Delsol. Sodobni romani razkrivajo sedanjo mentaliteto in naznanjajo delo sociologov. Tako bo lahko za njimi Marcel Gauchet zapisal: »Odslej je sodobna religiozna duša iskanje in ne sprejemanje, je pot spoznavanja in ne brezpogojna pobožnost.«[5]

[3] Jean Delumeau, »La communion des saints: toussaint et prière pour les morts dans le christianisme«, v: Frédéric Lenoir et Jean-Philippe Tonnac (ur.), *La Mort et l'immortalité: encyclopédie des savoirs et des croyances*, Bayard, 2004, 796–797.

[4] Michel Houellebecq, *La Carte et le territoire*, Flammarion, 2010, 318.

[5] Marcel Gauchet, *La Religion dans la démocratie*, Gallimard, zbirka Folio essais, 2001, 149.

Toda, kot priznava filozof Jürgen Habermas ob krščanskem pogrebu agnostičnega švicarskega misleca Maxa Frischa v cerkvi svetega Petra v Zürichu, leta 1991, »prosvetljenska modernost še ni našla resničnega nadomestila za religiozno dopolnitev poslednjega obreda smrti«.[6] Zato je zelo zanimivo, da si agnostične in laične osebnosti, ki so v življenju veri celo nasprotovale ali pa jo kratko malo ignorirale, ustvarjajo svoj način verovanja, kot predsednik François Mitterand,[7] in si ob koncu življenja zaželijo obred klasičnih verstev.

Zanimivo je tudi, da v primerjavi z likoma meniha in redovnika, ki sta izginila iz sodobnega francoskega romana, podoba duhovnika in pastorja še vedno prebuja domišljijski svet romanopiscev. Čeprav duhovnik ne predstavlja več utelešenega onstranstva, je vendar za vsakega privilegirana osebnost v trenutku smrti. Ljudem so verske vsebine sicer tuje, a jim duhovnikova navzočnost ob izgubi drage osebe pomeni tolažbo, morda tudi mir, če ne celo upanja.

Vprašanje smrti v sodobnem romanu sproža še druga vprašanja. Gre za dilemo med klasičnim pogrebom in upepelitvijo. Upepelitev je po večini protestantskih cerkva dovoljena od leta 1989, v Katoliški cerkvi od leta 1963, medtem ko jo uradna Pravoslavna cerkev še vedno odklanja. V Franciji je iz 8 % od leta 1992 porasla na 31 % v letu 2011. Zanimivo pa je, da junak v Houellebecqovem romanu *Zemljevid in ozemlje* ne želi biti upepeljen in celo na tihem priznava, da je zadovoljen ob misli, da se bo lahko njegov skelet »osvobodil od prisile telesa«. Zdi se, da je pisatelj občutljiv na to temo od svojega prvega romana *Razširitev bojnega polja*, kjer duhovnik govori o smrti stare Bretonke in pravi, da je prepričan, da si je želela klasični pogreb.[8]

Toda danes bi po mnenju drugih pisateljev upepeljevanje vodilo celo k lepši prispodobi krščanskega vstajenja. Tako v *Večnem otroku* Philippe Forest podaja pretresljivo pripoved o bolezni in smrti deklice Pavline in spoštljivo izrazi upepeljevanje: »Majčkena krsta čaka ognja. Lahko jo še poljubijo ali po njej s prsti podrsajo znamenje križa.«[9] Nasproti nesprejemljive podobe otroka, ki postaja pepel, se besedilo bibličnega čudeža vstajenja ponuja kot izraz starševske globoke obupavajoče želje, da bi zanikali smrt v imenu nadnaravnega čudeža življenja. In pisatelj navaja besede preroka Ezekiela 37,9: »Tako govori Gospod Bog, od štirih vetrov pridi, duh, in dihni v te pobite, da oživijo!«

Tako bi lahko rekli, da je pri sodobnih francoskih avtorjih krščanski obred pokopa nek spoj med sekularizacijo in ponovnim odkrivanjem krščanske identitete. V sebi nosi privilegij identitete z doživljanjem in bogato tradicijo, zato lahko v času žalovanja nudi zatočišče pred nemočnimi tuzemskimi ideologijami. Toda na drugi strani je prisiljeno dati odločilno mesto duhu časa, to pomeni tudi civilnim obredom, kritični presoji, nevernim voditeljem obreda. Naši romanopisci, ki zelo dramatično opisujejo pogrebne obrede, pokažejo, kako se srečujeta na eni strani laičnost, ki je zaradi svoje praznine prisiljena sposojati si religiozno simboliko, in na drugi strani krščanski obred, ki je živ in krhek ter mora iskati poti med nevarnostjo profanacije in nove sakralizacije.[10]

[6] Jürgen Habermas, *Entre naturalisme et religion: les défis de la démocratie*, Gallimard, 2008, 141.

[7] Odlomek iz testamenta Françoisa Mitterranda navajata Évelyne Cohen in André Rauch v: »Le corps souverain sous la Ve République«, *Vingtième siècle: revue d'histoire*, april 2005 (n° 88), 77–93.

[8] Michel Houellebecq, *Extension du domaine de la lutte*, J'ai lu, 1997, 139.

[9] Philippe Forest, *l'Enfant éternel*, Gallimard, 1997, 396–397.

[10] Takšna je tudi značilnost predsedniškega rituala, za katerega bi lahko rekli, da je na pol poti med »verskim in profanim obredom«, Denis Fleurdorge, *Les Rituels du président de la République*, Presses universitaires de France, 2001, 257.

Giovannino Guareschi

Don Camillo in Peppone 6

Novih petinštirideset zgodb

Izid: **januar 2018**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Dean Rajčić**
Uredila: **Alenka Veber**

Delo in kapital

Na skrajnem robu vasi, v smeri proti Torricelli, se je dvigala tovarna, ki jo je postavil Furlan in so jo podedovali njegovi potomci.

Priimek sicer ne izhaja iz teh krajev, vendar je družina živela tukaj že dolgo, kajti dediči pokojnega Vinicia Furlana so se rodili in odraščali prav v tej vasi in jih je krstil don Camillo.

Resnici na ljubo, je bil don Camillo krstni boter tudi tovarni, saj ta brez don Camillovega neposrednega posredovanja ne bi nikoli zagledala luči sveta.

Ta zgodba je bila že stara, začela se je tistega dne, ko se je oče Furlan znašel v vasi – bogsigavedi kaj ga je tja prineslo – skupaj z ženo in z razmajanim tovornjačkom, polnim ropotij, ki jih je prevažal okrog kot potujoči trgovec s pozamenterijo: trakov, klobčičev sukanca, šivank, gumbov, naprstnikov in podobnih reči.

Hišo, v katero se je vselil in v njej živel, je imel kot bazo za opravljanje poklica potujočega trgovca z drobnim blagom, in kmalu so ljudje spoznali, da je tujec poleg neizmerne volje do dela imel tudi veliko nedvomno genialnih idej.

V Nižini za »nedvomno genialne« ideje ponavadi uporabljajo drug, nekoliko slabšalni izraz, in človeka, ki te ideje ima v glavi, označujejo za »čudaškega«; kljub temu pa so ga vsi poslušali z zanimanjem in mu izkazovali naklonjenost, saj je ljudem v teh krajih všeč človek, ki pametno govori in ima v sebi le toliko norosti, da ga ločuje od normalnosti in povprečnosti, ne pa toliko, da bi bil uvrščen v kategorijo nenormalnih ljudi.

Furlan je kaj hitro sklenil prijateljstvo s precej ljudmi, toda na prvem mestu je bil brez dvoma don Camillo. Furlan se je don Camillu namreč zaupal in mu popolnoma odprl svoje srce, kajti v župnišču je vedno našel večje razumevanje za svoje težave kot kjer koli drugje.

Toda ko mu je Furlan nekega dne odkrito povedal, kaj namerava storiti, je bil don Camillo neznansko presenečen in ga je gledal, kakor gleda človek podivjanega blazneža.

»Se šališ ali kaj?«

»Ne, resno mislim, častiti.«

»Da bi tukaj zgradil tovarno gumbov?« je zavpil don Camillo. »To vendar ni resna ideja. To je bolj podobno pustni šali kot resnemu načrtu.«

Furlan je bil pripravljen na tako don Camillovo reakcijo, zato je mirno nadaljeval razlago. Iz žepa je potegnil večjo beležnico, v kateri je bil narisan celoten načrt, in tega začel razlagati z neverjetno jasnostjo.

Na koncu je don Camillo široko razširil roke: »Kaj naj ti povem? Imaš prav; nihče ti ne bi mogel reči, da nimaš prav. Ampak vsemu navkljub še vedno trdim, da je to res nenavadna ideja in da bi človek zagotovo pokal od smeha, ko bi izvedel, da misliš zgraditi tovarno gumbov v tem kraju. Zato ne govori okrog o svojem načrtu, sicer te bodo uvrstili v kategorijo posebnežev in se ti bodo smejali za hrbtom. Naj vse to, kar si povedal, ostane med nama.«

»V redu, častiti,« je odgovoril Furlan. »Naj to ostane med nama. In glede na to, da moram najti nekoga, ki bi mi pomagal postaviti tovarno pokonci, to pomeni, da mi boste pomagali vi, častiti.«

Don Camillo je bruhnil v smeh: »Le kako naj ti pomagam jaz, če pa nimam niti prebite pare in sem reven kot cerkvena miš?«

»Nekaj denarja imam jaz; vi mi lahko pomagate tako, da mi prodate na kredit tisti košček zemlje, ki ga imate v Grdem kotu.«

»Ampak to je zemlja, ki tvori župnijski beneficij. Prodati jo je mogoče le v izrednih primerih in dovoljenje za prodajo je treba dobiti iz Rima. To nikakor ne pride v poštev.«

»To zemljo bi mi lahko oddali v najem za deset let; jaz bi jo najel, izgradil tovarno in čez deset let se bo zgodila ena od dveh možnosti: ali mi bo uspelo ohraniti tovarno pri življenju – v tem primeru bi vam lahko za vašo zemljo dal toliko denarja, da bi se križali vi in vaši nadrejeni iz Rima – ali pa mi to ne bo uspelo – v tem primeru mi ne bi preostalo drugega, kot da bi se odpravil v Argentino in tovarniško zgradbo podaril Cerkvi.«

Tako je don Camillo oddal Furlanu v najem ta košček zemlje, nekoliko pozneje pa mu je našel tudi denar, da je dokončal majhno tovarno in kupil nekaj strojev. Ko so se ljudje v vasi popolnoma prepričali, da Furlan s tovarno gumbov misli resno, so se razdelili v dva tabora: ljudje v prvem taboru so trdili, da je Furlan popolnoma znorel, tisti v drugem pa, da je ubogi prismuknjenec.

Dejstvo je, da je Furlan po desetih letih lahko kupil kos prej omenjene zemlje in plačal zanjo toliko denarja, da je predstavnikom rimske kurije vzelo sapo. In za plačilo zemlje mu ni bilo treba ničesar žrtvovati, saj sta vse, kar je bilo treba žrtvovati, žrtvovala Furlan in njegova žena že na začetku, ko sta gradila tovarno, zdaj pa je tovarna gumbov delovala s polno paro in nadvse uspešno ter si na trgu pridobila velik ugled in dobro ime.

Med svojim življenjem ni Furlan sprejel nobene odločitve, ne da bi se prej posvetoval z don Camillom. In edina odločitev, ki jo je sprejel sam, brez don Camillovega védenja, je bila zanj usodna. In to se je zgodilo, ko se je odločil skupaj z ženo vstopiti na vlak, ki mu je bilo usojeno, da se zaleti v nasproti drveči tovorni vlak. In tako je ugasnilo življenje Furlana in njegove žene.

Na srečo so bili Furlanovi otroci že tako veliki, da so lahko vodili tovarno naprej brez pomoči staršev, tako da je tovarna gumbov nadaljevala s polnim obratovanjem in z uspešnim delom.

Furlanovi potomci niso nikoli prišli v župnišče k don Camillu po kakšen nasvet. In don Camillo si ni nikoli drznil, da bi šel na svojo pobudo k njim in jim kar koli svetoval;

omejil se je zgolj na to, da je v molitvah prosil večnega Očeta, naj razsvetli um Furlanovih potomcev. In to je bilo tudi vse, kar je lahko storil.

V zadeve Furlanovih se je vpletel tistega dne, ko je tovarno po koncu vojne zasul plaz težav. Furlanovi potomci niso mogli izplačati delavcem plač in ti so se nekaj tednov zatem, ko so to izvedeli, odločili, da ne pridejo več v tovarno in da bodo ukrepali po svoje.

Devetdeset odstotkov delavcev je bilo žensk in osemdeset odstotkov teh žensk je vsako nedeljo hodilo v cerkev; don Camillo je to izkoristil in neko nedeljo pri maši povedal zgodbo o kmetu, ki je posejal pšenico in nato čakal, da ta dozori. Toda pšenica ni dozorela, ker je deževalo dan in noč, brez prestanka, medtem ko je pšenica potrebovala sonce.

Kmet je čakal in čakal, toda pšenica je bila še naprej zelena, kajti dežja ni in ni hotelo biti konec. Nazadnje se je kmet naveličal čakanja in požel še zeleno pšenico. Tako je izgubil popolnoma ves pridelek in ni dobil nazaj niti semena za naslednje leto.

Skratka, don Camillo je uspel prepričati ženske, da spet začnejo delati v tovarni, in ženske in moški so res spet začeli delati, ne da bi dobili eno samo liro, nato pa je prišlo posojilo iz Rima.

Tedaj so Furlanovi potomci sklicali delavce in jim z zelo jasnimi in preprostimi besedami povedali: iz Rima smo dobili posojilo v višini toliko in toliko lir, kar zadostuje za plačilo zaostalega dela plač. Če vam plačamo zaostali del plač, bomo zamašili eno luknjo, toda ostala bo odprta še ena, večja luknja in podjetje se bo vseeno potopilo. Tovarna potrebuje tolikšno in tolikšno vsoto likvidnih sredstev, da z njimi sanira finančno situacijo. Situacija je torej takšna: ali se odpoveste tridesetim ali štiridesetim tisoč liram na delavca ali bo vsega konec.

Delavci so se odpovedali tridesetim ali štiridesetim tisoč liram na osebo, spontano podpisali papir, na katerem je pisalo, da so prejeli ta denar, in tovarna se je ohranila pri življenju ter se spet postavila na noge.

Podjetje, ki se je rešilo pred breznom bankrota, si je sčasoma opomoglo in njegovo finančno stanje se je zdelo kolikor toliko solidno.

In to se je brez kakšnih večjih zapletov vleklo vse do dne, ko je kar ne lepem odjeknila novica.

Vodstvo tovarne je napravilo obračun in delavcem sporočilo: »Tako ne moremo iti več naprej. Ne moremo držati koraka s konkurenco, ker so naši proizvodni stroški previsoki. Moramo porabiti manj, kar pomeni, da smo prisiljeni odpustiti vse stare delavke, da bi za določen čas zaposlili mlada dekleta, ki niso upravičena do tako visokih plač kot stare delavke. Če hočejo stare delavke ostati, se bodo morale zadovoljiti s takšno plačo in s takšnimi pogoji, kot jih bodo imela dekleta, zaposlena za določen čas.«

Ženske so Furlanovim potomcem skušale dopovedati, da je njihovo razmišljanje nespametno, še posebej zato, ker se količina dela v tovarni vse bolj povečuje in morajo delati celo nadure, da bi izpolnile normo.

Furlanovi potomci so odgovorili, da je vodstvo tovarne naredilo pravilne izračune in da morajo, če nočejo izgubiti strank, začeti delati še bolj kot doslej ter za vsako ceno izpolniti vsa naročila.

Tedaj so se delavke odločile, da bodo v znak nestrinjanja z vodstvom tovarne zagrozile s stavko, pri čemer so navedle eno samo zahtevo: ali pustite, da tečejo stvari naprej tako, kot so tekle doslej, ali pa ne pridemo več na delo.

Don Camillo se je čutil dolžnega posredovati.

Šel je obiskat Furlanove potomce in jim razložil: »Vaš oče me je vedno prosil za nasvete in jih tudi upošteval.«

»Naš oče je na žalost mrtev,« so mu odgovorili.

»Ko je bil vaš oče živ, ni nikoli pozabil tega, da tovarna ne bi bila postavljena, če mu ne bi pomagal jaz,« je mirno vztrajal don Camillo. »Dobro bi bilo, če tega ne bi pozabili niti vi.«

»Naš oče je ravnal, kakor je pač ravnal,« so odvrnili potomci. »Naša dolžnost je zgolj ta, da ne smemo pozabiti, da vse, vključno s svojimi življenji, dolgujemo svojemu očetu in da je to tovarno zgradil naš oče, ne pa župnik.«

Don Camillo jih je samo poslušal in se ni premaknil niti za milimeter.

»V redu. Potem pa ne bi smeli pozabiti vsaj tega, da bi pred nekaj leti tovarno zagotovo zaprli, če ne bi bilo tistih žensk, ki so ogromno prispevale k uspehu vašega podjetja.«

»S tem ko so prispevale k uspehu podjetja, so imele tudi same precejšnjo korist od tega, kajti če bi takrat tovarno zaprli, bi vse te ženske ostale na cesti, brez službe in brez denarja. Zdaj vemo, da moramo zmanjšati proizvodne stroške, da ne bi zaostajali za konkurenco. Ni nam jasno, zakaj ste prišli k nam, častiti, bolj prav bi bilo, če bi šli k tistim ženskam in jim razložili, da bodo v primeru, če ne bodo prišle na delo, še poslabšale situacijo. Lahko jim poveste tudi, da bomo začeli zaposlovati mlada dekleta, če stare delavke jutri ne bodo prišle na delo.«

»Tega jim raje ne bi povedal,« je pripomnil don Camillo. »Sicer pa bi bilo dobro, da vsaj za zdaj ne bi nikogar zaposlovali. Bolje bi bilo, če bi malo počakali in istočasno začeli pogovore, saj obstaja možnost, da bi med delavkami in vodstvom prišlo do dogovora. Sem bil jasen?«

»Popolnoma jasen,« so odgovorili Furlanovi potomci. »Med vrsticami hočete povedati, da lahko pridemo k vam v župnišče po kakšen nasvet, če ga bi potrebovali. Kakor koli že, ni vam treba skrbeti za to; raje še naprej rešujte duše, medtem ko bomo mi skrbeli za rešitev tovarne gumbov pred propadom.«

Don Camillo se je vrnil domov trdno odločen, da se ne bo več ukvarjal s to zadevo, toda dva dni pozneje se je hočeš nočeš spet moral ukvarjati s tem.

Zjutraj so mu namreč prišli povedat, da so v tovarni nemiri: »Furlanovi potomci so zaposlili dekleta, in ko so to izvedele stare delavke, ki stavkajo doma, so pohitele v tovarno.«

Tudi don Camillo je pohitel v tovarno in pred njo naletel na delavke, ki so bile nadvse razburjene. Karabinjerji so stražili pred rešetkastimi vrati na dvorišču tovarne, da bi preprečili delavkam vstop vanjo.

Toda delavke so za vsako ceno hotele izgnati iz tovarne stavkokazinje in don Camillo je moral na hitro pripraviti zborovanje, da bi pogasil iskre, saj je obstajala nevarnost, da bi iz teh isker izbruhnil požar.

Skušal je narediti tako, da bi bil volk sit in koza cela, toda svoj govor je moral zaključiti s temile besedami: »Če se boste vedle kulturno in v okvirih zakona, na svoji strani ne boste imele le mene, temveč vse pravičneže, da bi vam pomagali doseči zaščito vaših nedotakljivih pravic.«

Adam Makos in Larry Alexander

Višji klic

Resnična zgodba o boju in viteštvu sredi razklanega neba druge svetovne vojne

Izid: **november 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Martin Petrovčič**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Tri tedne pozneje, začetek maja 1942

V temi se je Franz spotikal ob šotorske vrvi in kline, ko se je po majhni vzpetini spuščal v skalno dolino, kjer je 3. eskadrilja postavila svoje šotore. Opazil je šotor, ki je bil večji od ostalih in je pilotom služil kot bar in igralnica. Schröer je Franzu naročil, naj se tisto noč oglasi v baru, da ga predstavi Marseillu. Če bi se uvodno srečanje dobro izteklo, je nameraval Franz Marseilla prositi za avtogram.

Bar 3. eskadrilje je bil sam po sebi poklon Marseillu, saj se je napis tik nad vhodom glasil: Zvezda Libije. Tja so ga postavili med snemanjem prispevka za poročila o Marseillu in nihče ga ni želel sneti.

Ko je Franz stopil v šotor, je iz gramofona hruščal ritem rumbe, čeprav je bila takšna »amerikano« glasba v Nemčiji prepovedana. Po tleh so bile pogrnjene orientalske preproge. Na stenah so visele slike igralk in manekenk, ki so pisale Marseillu. Franz je slišal govorice, da naj bi Marseille z vsemi spal.

Schröer je bil že tam in opazoval moška, ki sta igrala šah. Zagledal je Franza in mu nakazal, naj pride do njega. Eden od šahistov je bil Marseille, suh, eleganten, boemski Berlinčan. Po videzu je ustrezal svojemu francoskemu poreklu, imel je oglat obraz, obokane obrvi, oster nos in tanke ustnice. Bil je mlad, šele dvaindvajset, in je nosil dolge lase počesane za ušesa. Okoli vratu je nosil viteški križec.

Drugi igralec je bil mlad Afričan kratkih puhastih las, ki je nosil enako peščeno srajco in kratke hlače kot Marseille, toda brez našitkov z oznako čina na ramenih. Bil je nekdanji desetar Mathew Letuku, ki so ga v eskadrilji poznali kot »Matthiasa«. Franz je slišal zanj. Matthias se je boril za južnoafriško vojsko, preden so ga prejšnje poletje zajeli Nemci. Nekako je Matthias pristal v 3. eskadrilji, kjer je bil zaposlen kot voznik in točaj na njenih zabavah, kar je bila precej boljša usoda, kot da bi hiral v taborišču za vojne ujetnike. V službenem času je Matthias delal dvojno kot neke vrste »častnikov sluga« za Marseilla, opravljal je gospodinjska opravila, kot je bilo kuhanje in pranje perila. V prostem času sta se Matthias in Marseille družila in igrala šah. Matthias je Marseillu pomagal izboljšati angleščino, Marseille pa ga je učil nemško. Sčasoma sta postala najboljša prijatelja.

V Nemčiji bi to predstavljalo kršitev rasnega zakona. Toda v puščavi so Marseille in piloti JG-27 sprejeli Matthiasa za več kot ujetnika – bil je njihov prijatelj.

»Franz, primakni stol,« je dejal Schröer. Marseille in Matthias sta potisnila svojo igro na stran. Schröer je predstavil Franza Marseillu, ki je sedel v lesenem naslanjaču iz dostavnih zabojev, darilu preskrbovalcev. Marseille in Schröer sta si v letalski šoli delila isto sobo in sta drug drugega spremljala tudi nad Rokavskim prelivom. Marseille je imel na bližnji mizi steklenico francoskega konjaka in je poklical dežurnega, naj Franzu prinese kozarec za žganje. Matthias se je opravičil, da bi se piloti lahko pogovorili.

Franz je bil presenečen nad Marseillovo tiho karizmo in uglajenostjo, ki sta bili daleč od njegovega bahavega slovesa.

»Franz je nov v enoti,« je rekel Schröer.

»Si že zabeležil zmago?« je vprašal Marseille.

»Ne še,« je v zadregi odgovoril Franz. Vsakdo je vedel za prakso v JG-27, da se potrudijo, da nov pilot zabeleži prvo zmago v desetih misijah. Toda za Franza jih je deset že prišlo in odšlo.

»Nimaš razloga, da bi se opravičeval, ker še nisi ubil človeka,« je rekel Marseille. Franzu je natočil poln kozarec konjaka. »Kot vojaki moramo ubiti ali biti ubiti, ampak ko enkrat nekdo uživa v ubijanju, je izgubljen. Po svoji prvi zmagi sem se počutil grozno.«[1] Prazno steklenico zatem sta Marseille in Schröer Franzu, ki se je z očmi, lenimi od preveč pijače, nagnil bliže, zaupala svoje skrivnosti boja in preživetja.

»Streljaj karseda od blizu, s sedemdesetih metrov ali manj,« sta mu povedala.

»Pij veliko mleka, ker je dobro za oči.«

»Vsak dan nekaj minut glej v sonce, da si zvišaš odpornost.«

»Obremenjuj noge in trebušne mišice, da boš lahko prenesel več G-jev.«

Franz je pokimal in si v glavi naredil meglen seznam.

Marseilla je hotel vprašati, če so vse zgodbe, ki jih je slišal, resnične. Ali je imel res stanovanje, kjer je zabaval ženo italijanskega generala, ali je spal s hčerko feldmaršala, in ali je hodil z ameriško damo, ki je delala kot časopisna novinarka. Ampak, čeprav so ga te zgodbe o letanju za ženskami zanimale, ga je eno vprašanje bolj peklilo. »Si res letel čez britansko letališče in jim odvrgel sporočila?« je vprašal Franz.

Marseille je vedel, na kaj namiguje Franz, a je samo skomignil z drobnim nasmeškom krivde.

Franz je prebral in slišal zgodbo, a je nikoli ni mogel potrditi. Po legendi naj bi Marseille sestrelil britanskega pilota po imenu Byers, ki je bil hudo opečen, ko so ga zajeli. Marseille je osebno peljal Byersa v poljsko bolnišnico, kjer je osebje Marseillu povedalo ujetnikovo ime in enoto. Tisti večer je Marseille letel skozi britanski protiletalski ogenj, da je nad Byersovim letališčem odvrgel sporočilo, naslovljeno na Byersove tovariše. V sporočilu je pisalo, da je Byers težko ranjen, a da skrbijo zanj. Dva tedna pozneje, ko je Byers podlegel poškodbam, je bilo Marseillu tako hudo, da je še enkrat letel skozi protiletalsko obrambo na britansko letališče in odvrgel še eno sporočilo, v katerem je obvestil Byersove prijatelje in jim izrazil najgloblje sožalje. Bilo je viteško dejanje, s katerim si je pridobil spoštovanje številnih v vojnem letalstvu, z izjemo drugega najvplivnejšega moža v pártiji, ki je bil

[1] Marseille je na noč svoje prve zmage pisal svoji materi: »Ves čas mislim, kako mora biti materi tega mladeniča, ko prejme novico o sinovi smrti. In jaz sem kriv za njegovo smrt. Žalosten sem, namesto da bi se veselil prve zmage.«

obenem poveljnik vojnega letalstva – *rajhsmaršala* Hermanna Göringa. Göring je bil nekoč as v eskadrilji Rdečega barona med prvo svetovno vojno, toda od tedaj so ga v vojnem letalstvu že dolgo gledali s prezirom. Nekdo je Göringu zaradi njegove teže nadel vzdevek »debeli«, ki se je prijel. Göring je izdal razglas, da se ne sme noben pilot nikoli več lotiti trika, kot ga je izvedel Marseille.

»Je zgodba resnična?« je Franz vprašal Marseilla.

Schröer je bežno pokimal, da je videl samo Franz.

»Odgovarjamo samo Bogu in svojim tovarišem,« je odvrnil Marseille. Franzu se je to zdelo kot nekaj, kar mu je pred leti dejal oče Josef. Radoveden je vprašal Marseilla, ali je veren mož. Marseille je razkril, da je tudi sam katoličan.

Ko je njihov pogovor postajal čedalje globlji, je Franz spoznal, da je pijan, bolj pijan, kot je bil kadar koli. Ni bil vajen žganja, saj je zrasel ob bavarskem pivu in ni še nikoli prej poskusil konjaka. Franz je omotičen vstal in se opravičil. Zahvalil se je Marseillu in Schröerju za njuno gostoljubnost in skušal salutirati, a je z dlanjo zamahnil pod napačnim kotom. Marseille je salutiral nazaj, enako površno in z nasmeškom. Znano je bilo, da je od nekdaj slabo salutiral, trezen ali pijan. Ko se je opotekel v temo in je vetrič privzdigoval pesek, se je Franz spomnil, da je pozabil reči za avtogram.

Več noči zatem

Vögl se je naveličal poslušati Franza, kako v baru eskadrilje razlaga o svojem srečanju z Marseillom.

»Nekaj bi ti rad pokazal,« je rekel Franzu in ga zvlekel ven. Franz ni bil pri volji, da bi šel ven, kjer je veter raznašal pesek naokoli, toda sledil je svojemu nadrejenemu. Ko sta se vlekla mimo tihih vrst parkiranih letal, sta se ustavila ob Marseillovi *Rumeni 14*. V bližini je letališko osebje ob reflektorjih, prekritih s težkimi plahtami, popravljalo motor nekega drugega letala. Vögl je pokazal na smerno krmilo Marseillovega letala. »Imam dvanajst uničenj. Ampak ta mulec jih ima oseminšestdeset,« je rekel Franzu. »Res verjameš, da je to mogoče?«

Franz je v tišini preštel črtice. Enkrat je videl Marseilla, kako se je sam bojeval v daljavi, medtem ko je preostanek njegove eskadrilje opazoval njegov zračni balet. Franz je verjel. Vedel je tudi, da je Vögl nadvse častihlepen. Čeprav je bil fizično slaboten in sin poštnega delavca, se je nekako poročil s hčerko nemškega državnega tajnika v Berlinu. Franzu se je zdelo, da se Vögl vedno poskuša nekam pririnitи. Raje kot da bi se zapletal z njim, ni Franz rekel ničesar.

»Nočem obrekovati Marseilla,« je rekel Vögl. »Kar pravim, je, da je v boju redko čas opazovati sovražnika, kako strmoglavi, zato je prostor za dvom. Marseille si ta dvom šteje v prid.«

Vögl je udaril po Marseillovem smernem krmilu in se odkujal v temo, nazaj proti baru eskadrilje.

Tri tedne pozneje, 31. maj 1942

Franz je umiril svojo 109-ico proti trdim puščavskim tlom in pristal skozi oblake prahu, ki jih je dvigal Vöglov lovec pred njim. Vzhajajoče sonce je razkrilo njun novi dom, zapuščeno nedokončano zasilno letališče, imenovano Tmimi, dobrih

trideset kilometrov vzhodno od Martube, blizu fronte. Rommel je II. skupino poklical v Tmimi. Načrtoval je velik prodor, a je najprej potreboval počasne in zastarele bombnike-strmoglavce štuka vojnega letalstva, da zmehčajo sovražne bojne linije. Da štuk ne bi sklatili z neba, je poslal po JG-27. Franz in tovariši so obžalovali, da zapuščajo preprosto udobje Martube, toda ukazi so bili ukazi, zlasti če jih je izdal novi poveljnik skupine – Rödel. Nedavno je bil povišan in je zdaj v skupini poveljeval trem eskadriljam – 4., 5. in 6. Ko je zapustil 4. eskadriljo, je Rödel predal poveljstvo Vöglu, čeprav je imel glede njega še vedno pomisleke.

Z nasmeškom se je Franz zadrsal s krila svojega lovca. Vögl je pritekel in ga udaril po hrbtu. Sklical je poveljnike bližnjih posadk in oznanil, da je Franz zabeležil svojo prvo zmago. Pravkar sta se vrnila z zaščitne misije štuk, ki sta jih spremljala do kraja po imenu Fort Acroma, skoraj dvajset kilometrov za sovražnimi linijami. Tam sta se s sedmimi 109-icami borila proti šestnajstim lovcem Puščavskega vojnega letalstva nad besnečim peščenim viharjem. Prav kot sta mu svetovala Marseille in Schröer, je Franz počakal, da je bil P-40 blizu – tako blizu, da je bil njegov rep v merku videti kot jadro, ko ga je sklatil z neba. Franz in Vögl sta pohitela do štaba II. skupine, da bi se zglasila in poročala. Srečala sta Rödla, kako se je sklonjen ravno odpravljal iz šotora.

Rödel je vprašal, kako je potekala misija. »Zabeležil sem prvi ulov, gospod,« je rekel Franz. Rödlov nasmešek je počasi izginil. Franz se je spraševal, če je kaj narobe rekel.

»Jaz sem dobil dva,« je dodal Vögl. Na Rödla to ni naredilo vidnega vtisa. Vprašal je, če so bile kakšne izgube.

»Tri,« je odvrnil Vögl. »Fluder, Krenzke in Gromotka.« Pogrešani piloti so bili iz 6. eskadrilje. Fluder je bil poveljnik eskadrilje in Rödlov prijatelj. Franz je Rödlu povedal, da je videl eksplodirati tako Fluderjevo kot Krenzkejevo 109-ico, zato je bil prepričan, da sta oba umrla.

»Zakaj sta potem nasmejana?« je vprašal Rödel s pretresenim pogledom.

»Zaradi njegovega prvega ulova,« je rekel Vögl.

Rödel je spustil roke ob boke.

»Zabeležiš *zmage,* ne ulovov,« je Rödel razočarano razložil Vöglu. »Se nisi ničesar naučil?« Obrnil se je k Franzu in dodal: »Streljaš na *stroj,* ne na človeka.«

Vögl je nekaj zamomljal in pogledal proti obzorju.

Kazalo je, da bo Rödel še nekaj povedal, a je le zmajal z glavo in odkorakal proč.

Vögl je zamomljal, da ga ima Rödel na piki. Odcepetal je stran. Franz je vedel, da se Vögl noče osramotiti. Ampak vedel je tudi, da je imel Rödel razlog, zakaj ni maral Vögla. Prejšnji dan je Vögl pristal in zatrjeval, da je sestrelil tri lovce v štirinajstih minutah, njegove osma, deveta in deseta zmaga, vse v enem poletu. Vöglov spremljevalec in kompanjon, pilot in narednik Karl-Heinz Bendert, je kot priča potrdil Vöglove trditve. »Marseille bi lahko tako hitro sestrelil tri letala, toda ne Vögl,« so šepetali. Rödel ni imel dokaza, da bi izpodbijal Vöglove trditve, zato je o zmagah poročal v Berlin.

Franz se je sam odmulil v svoj šotor. Dosegel je mejnik za lovskega pilota in okusil maščevanje. Namesto da bi občutil zadovoljstvo, se je naenkrat počutil zelo praznega.

Miha Pintarič:
Dvojni presledek
Studia Humanitatis, 2017, 195 strani

Dr. Edvard Kovač

Specialist za staro francosko književnost, prevajalec, pesnik v več jezikih in pisatelj prof. dr. Miha Pintarič ni novinec v pisanju esejev. Za dve izmed svojih zbirk je bil že nominiran za Rožančevo nagrado. Prva je bila *Neškropljene limone*, ki jo je izdal leta 2008 pri Celjski Mohorjevi, druga pa *Na poti v črno luknjo*, ki je izšla leta 2013 pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete. Prav tako ga je Društvo slovenskih pisateljev dvakrat nagradilo za posamični esej.

Odlika avtorjevega peresa je, da izjemno znanstveno akribijo združuje s svojim nagajivim značajem, kar daje njegovim spisom posebno iskrivost. Tako povezuje težo širokega strokovnega znanja z lahkotnostjo, pa vendar stoji za vsakim stavkom, rekli bi, da je njegova beseda on sam.

V letošnji knjigi *Dvojni presledek*, ki je prejela Rožančevo nagrado, avtor stopnjuje prodornost svoje misli, saj se odloči za kar dvojen razmislek: na eni strani ga ni strah pogledati v zgodovino, vse tja od starega Egipta do današnjih dni. Tako se tudi samokritično spopada s trenutno digitalno civilizacijo. Vse to pa se odvija v okviru razmisleka o sebi. Ob svojem velikem znanju nima samo neke kritične razdalje do zgodovinskega utripa, temveč tudi do pokrajin svoje duše. Slednje celo privilegira, saj mu je spopad z lastnim doživljanjem najbolj »objektivni« kriterij, ki nima priziva. Lahko se sicer huduje nad svojo nemočjo ali zapletenostjo svoje resničnosti, ne sme pa ignorirati iskrenosti svojega srca.

Ob takšnem pogledu na Pintaričevo znanstveno in doživljajsko pisanje, ki je povrhu vsega začinjeno s humorjem, se tudi njegovi tripartitni eseji pokažejo v svoji enotnosti. Zato bi njegovo knjigo lahko poimenovali »triptih«, ali pa »skladba v treh stavkih«.

V prvem stavku se avtor spopade z vprašanjem: čemu pisati? Morda, da bi pustil za seboj sled, kakor pravi nobelovec Modiano v romanu *Pomladni pes*, ki ga naš esejist rad navaja. Toda takoj se mora soočiti tudi z mitološkimi odgovori in zanimivo, da vanje vključuje prav tako ideologijo napredka. V drugem delu se esejistu najbolj pozna, da je doma v francoski literaturi, saj v svoje dialoge vnese največ hudomušnosti in ironije. Svoja esejistična razmišljanja o tem, kdo bo prvi dosegel večnostni trenutek sreče, razgrne v pogovorih, ki jih imajo duhovnik, učitelj, zdravnik in potem razmišlja še o šamanu. Kar nekaj pikrosti je v teh zapisih, pa vendar avtor ne prekorači meje in nikoli ne zdrkne v privoščljivost ali zavist. Gre samo za navdih Voltaira, ki se mu avtor zavestno ne odreka. Sicer pa so dialogi najstarejša oblika filozofskega razmišljanja že pri starih Grkih in za avtorja postanejo poskus (esej) približati se večno oddaljeni lepoti in resnici.

Tretji stavek njegove esejistične kompozicije je himnično najbolj globok in se po stilu približuje velikemu Avguštinu, ko avtor razmišlja o človeški zavesti, svobodi, sreči, samoti in ostaja miselno odprt, saj spregovori tudi o misli dalajlame.

Eseji se ob koncu pokažejo kot »arheologija« mišljenja, ker tipajo vse do tja, kjer se poraja človekovo občutje sebe in sveta, kjer se razgrne začetek svetlikajoče se modrosti,

ko začne utripati srce še za nekoga drugega. Neverjetni poskus, ki je vreden pozornosti in branja.

Alenka Puhar:
Izidor Cankar. Mojster dobro zasukanih stavkov. Življenje in delo Izidorja Cankarja (1886–1958).
Mladinska knjiga, 2016, 280 strani

Jože Faganel

Knjižni dokumentarec

Nenadkriljiva publicistka Alenka Puhar s svojo monografijo o Izidorju Cankarju ni le do vrhunske mere uresničila izdajateljskih standardov knjižnih izdaj, ampak prestopila same meje ustvarjalnih zvrsti, pri čemer mislimo na slikarstvo, pisateljevanje, filmske stvaritve, tako da je Slovencem poklonila nekak dokumentarni film v knjižni obliki. S tem je v dobi medmrežja knjigi kot zvrsti zagotovila neminljivost.

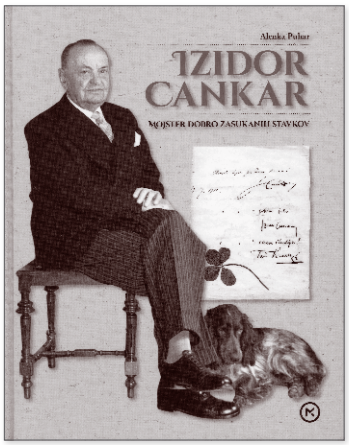
Prav osebnost Izidorja Cankarja, kot bi lahko razmišljali, jo je v to dejansko prisilila. Kako prikazati razsežnosti pisatelja, utemeljitelja slovenske umetnostne zgodovine, politika diplomata, tudi duhovnika, skratka nadvse delavnega in produktivnega misleca svetovnih razsežnosti celovito in pri tem nepovršno, tj. brez zapostavljanja kake prvine tako raznolike osebnosti, recimo osebne, tudi neke tako tragične očetovske zgodbe, ne da bi zanemarili t. i. duh časa in zgodovinske mejnike, ki so uokvirjali njegovo »življenje in delo«, kakor je Puharjeva podnaslovila to svojo knjigo? Že sam vpogled v NUK-ov kataložni zapis, t. i. CIP, pokaže, s kakšnimi zadregami so se morali ukvarjati bibliografi za opredelitev te knjižne zvrsti.

Puharjeva se je odločila tako, kakor velja za tehnologijo filmskega ustvarjanja, pri katerem ne gre brez številnih sodelavcev, vidnih ali manj opaznih, pri čemer ostaja ključni avtor »filma« vendarle »režiser«. Tako je Puharjeva postala režiserka knjižne dokumentarne monografije. Temelj vsakega dokumentarca je vsekakor likovni izraz, za katerega je iz nepredstavljivo raznolikih virov nabrala izjemno gradivo kar 15 arhivov, od tega tudi 4 osebnih, in ga uporabila celo na praznih straneh za trdimi platnicami, kjer se npr. nahajajo faksimili *štempljev* prepolnega potnega lista. Pri tem ne smemo spregledati tudi prispevka fotografij 5 sodelavcev, ki jih ni mogoče opredeliti kar z oznako *fotografov*. Pri likovnem izrazu je blestel oblikovalec Klemen Kunaver. In ob tem navajanju smo pri bistvu tega odličnega primerka medzvrstne zvrsti: pri številnih sodelavcih, ki pa so *režiserki* monografije Puharjevi poklonili svoj del tudi na ravni besedila. Puharjeva je napisala osrednji del, ki je preplet t. i. življenja in delovanja Izidorja Cankarja in ga vsebini primerno naslovila *Vse stiske in radosti v zlatih okvirjih*. Iz te formulacije, kakor tudi iz vmesnih naslovov (*Sremski Cankar in njegova družina*, *»Vrag je v tej moderni kulturi«*, *Pravica do čustev*, *Brez konfesije, a ne brez vere*, *Pod smrtnimi sencami*, */.../ v zašitem žaklju*, *Smrt v Emoni*) se prepozna pisateljska *kamera* Puharjeve. V vsaki vrstici občuti bralec osebnost, njegove bližnje, okolje in dobo. Pri tako izjemno raznolikem in bogatem 72-letnem življenju se razpira pravzaprav ne samo slovenski, ne samo avstro-ogrski in jugoslovanski, ampak širši evropski, recimo kar globalni svet, ko imamo pred očmi tudi Latinsko Ameriko. Podoživljamo politične sisteme, dve svetovni vojni in »osvobojeno« Slovenijo, ki je Izidorja Cankarja pahnila v »*strogo nadzorovano samoto*«.

Veliki duh Izidorja Cankarja je bil kljub nadštevilnim družabnim stikom vse življe-

nje pravzaprav izrinjen v duhovno samoto, v kateri pa se ob stiskah, recimo, ni zapil kot njegov bratranec Ivan Cankar, ampak je ustvarjal. Neskončno ogromno na številnih področjih. To ustvarjanje je z naslovi in naslovnicami evidentirala *Bibliografija* Matjaža Hočevarja, ki jo je kljub izjemni izčrpnosti skromno poimenoval le kot »izbrano«, morda v bojazni, da se kje skriva še kaj neevidentiranega. Puharjevi pripisujem avtorstvo tudi izjemno sestavljenega *Izbora Cankarjevih [Iz.] tekstov*, med katerimi kraljujeta dnevnika iz Londona (28. 7. do 2. 9. 1944) in dva utrinka iz povojnega dnevnika (14. in 23. 1. 1946; sta še neobjavljena /?/, kajti v bibliografiji ju nisem našel, ali pa ob toliki pestrosti le spregledal, ko sem zaman iskal rubriko *rokopisi*). Ne gre prezreti tudi rodovnika rodbine Cankar, ki ga je, hvala Bogu, duhovito uporabniško izdelal rodoslovec Boštjan Perger, saj je rodbini sledil vse do aktualnih lastnikov avtorskih pravic Izidorja Cankarja.

Skoraj kar slabo tretjino tega filmskega knjižnega dokumentarca pa vsebujejo tehtna poglavja sedmih raziskovalcev. Bernard Nežmah se je lotil projekta, »Kako bi označili avtorja, ki je napisal serijo časopisnih tekstov, ki so bili že ob izidu prelomni, ki so desetletje kasneje izšli še v knjižni obliki z močnim odmevom, doživeli ponatis po petdesetih letih in stoletje kasneje pred bralcem še naprej stojijo v vsej svoji moči?« Luka Vidmar, poznavalec literarne in umetnostne zgodovine in teorije, je izjemno učinkovito prikazal njegov roman *S poti* (1913) in ga s sklepnimi besedami učinkovito subtilno umestil v Izidorjevo življenje: »Roman, to knjižico mladostnih bojev in razmišljanj /.../, je pustil nedokončan, sam pa se je skupaj s svojima junakoma še nekaj časa obotavljal na življenjskem razpotju.« Ne da bi prezrli tehtnih raziskovalnih prispevkov Igorja Grdine (*Cankar o(b) Cankarju*), Željka Oseta (*Vogalni kamni kulturnih ustanov*), Irene Mislej (*Poslanik Cankar v Buenos Airesu*), Milčka Komelja (*V svoji stroki* [= umetnostni zgodovini] *na konici časa*), pa je treba zaradi razumevanja Izidorjeve osebne usode in zaudarjajočega slovenskega duha časa izvzeti nenadkriljivo in izjemno tehtno razpravico Aleša Maverja *Med evnuhi in junaki*. In medias res jo namreč uvede stavek »Ob Izidorju Cankarju se vprašanje, kako je bilo s spolnim življenjem katoliškega duhovnika v njegovem času in nasploh, ponuja kar samo od sebe.« Katoliški duhovnik je moral namreč leta 1926 izstopiti iz Katoliške cerkve (?!), da se je v versko pluralni Jugoslaviji, ki je priznavala verske (v tem primeru cerkvene) poroke, ki jih samostojna Slovenija v nasprotju s Hrvaško še ne, sploh lahko »civilno« poročil. To je pač družinskopravni vidik zadeve, ki so ga s prestopom v islam izkoristili nekateri Slovenci tudi za bigamijo. Toda ko je tragično umrla nesrečno poparjena hčerkica Kajtimara, ki je asistirala prizadeti teti pri čiščenju cerkve očetovega strica v Srbiji, so se našli privoščljivi katoličani, ki so celo objavili misel o Božji kazni za duhovnika, ki je prelomil celibat ...

V tej luči, da, resno mislim, bi bilo treba vendarle zasnovati objektivno raziskovanje t. i. *kulturnega boja*, ki ga je ideologizacija obeh strani (komunistične in katoliške, nekdaj in še danes) doslej nekorektno enostransko, nekompleksno prikazovala. Objavljenega gradiva je danes več kot dovolj! Na eni strani je to *Jegličev dnevnik* (Mohorjeva 2015, 1152 str.), na drugi strani pa monografija Alenke Puhar o Izidorju Cankarju ...

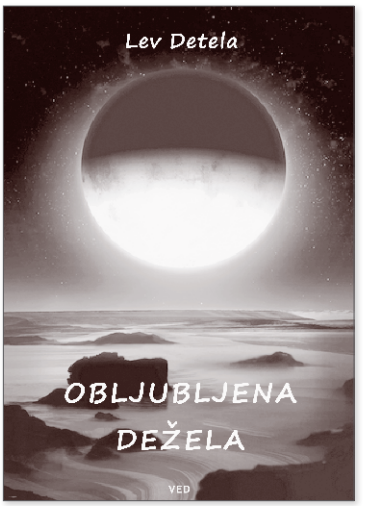
Post scriptum
Ne brez ironije dostavljam, da o tem potrebnem projektu z vidika obeh knjig mislim nadvse resno. (Seveda v pričakovanju na odziv, če je kulturna polemika na, recimo, francoski način, na Slovenskem, ko se obnavljajo formalne značilnosti kulturnega boja, sploh možna. O da bi se motil!

Lev Detela:
Obljubljena dežela
Lirični zapisi s potovanj
Založba VED, 2017, 96 strani

F. H.

To je dvainpetdeseta samostojna leposlovna knjiga pesnika in pisatelja Leva Detele (roj. 1939 v Mariboru), ki živi že več kot pol stoletja pretežno na Dunaju in piše v slovenščini in nemščini. Avtor je za svoje literarno ustvarjanje prejel več literarnih nagrad, nekatera njegova dela pa so izšla v knjižni obliki v prevodih v tuje jezike.

V pesniško zbirko *Obljubljena dežela*, ki je razdeljena na devet samostojnih enot, uvedejo bralca *Razglednice iz dveh avtorjevih domovin*, s čimer je nakazana dvojnost Detelovih osebnih življenjskih izkušenj v razpetosti med rojstno Slovenijo in Avstrijo, v katero se je iz političnih in družinskih razlogov izselil leta 1960.

Zbirka deluje kot zaokrožena celota, čeprav se dotika različnih vsebin, ki so nastajale na številnih avtorjevih potovanjih v sončno Sredozemlje, v Severno Afriko, na azijski Sinaj ali na Kanarske otoke, in – kot nasprotje doživetjem v topli Grčiji ali Egiptu – v zimsko zasneženo češko pokrajino ob Vltavi.

Avtor je svoje občutke z različnih potovanj upesnil že v nekaterih prejšnjih zbirkah. V *Grških pesmih* (Mohorjeva založba v Celovcu) iz leta 2009 na primer izvrstno upodobi, kot je ugotovila kritika, čar sredozemske poletne pokrajine, nič manj prepričljiv pa ni tudi tokrat v ciklusu *Achilleion* s pesmimi z otoka Krf.

Posebno obširen in tudi kulturnozgodovinsko zanimiv je niz pesmi *Egipčanska rapsodija*, ki ga je avtor opremil s številnimi opombami o starem faraonskem in o današnjem socialno in politično težko preizkušanem Egiptu. V Detelove lirične izpovedi z močno osebno bivanjsko konotacijo so vedno znova v dodanih opombah skoraj enciklopedično uokvirjena pomembna zgodovinska ozadja in spoznanja. To velja še posebej za cikel *Los volcanes* o ognjeniški katastrofi na atlantskem otoku Lanzarote v letu 1730, še bolj pa za zadnjo v zbirki objavljeno pesnitev *Obljubljena dežela*, ki je knjigi podarila ime. Zanjo je Lev Detela februarja 2016 ob Prešernovem dnevu na literarnem natečaju tržaške revije *Mladika* prejel prvo nagrado. V tej duhovno močno obarvani pesnitvi avtor jasno in odločno posega ob obisku najstarejšega še obstoječega krščanskega samostana Sv. Katarine pod Mojzesovo goro na Sinaju v aktualno problematiko terorizma, državljanskih vojn in z njimi povezanim begunskim valom, ki ogroža mirni razvoj sveta.

Pesnik, ki že več kot pol stoletja živi zunaj Slovenije, še vedno išče svojo *Obljubljeno deželo*. Ta se mu prikaže sredi nevarnih negativnih silnic modernega sveta in temne zgodovine kot optimistična vizija v novi boljši svet. Toda morda moramo najti *Obljubljeno deželo* najprej v svojih srcih.

Alenka Veber

Izza odra

Ob sedemdesetletnici prof. Jožeta Faganela

Ko me je doseglo vabilo izvršne urednice *Zvona* Cvetke Rezar k pisanju prispevka ob sedemdesetletnici nekdanjega direktorja najstarejše slovenske založbe, Celjske Mohorjeve družbe, Jožeta Faganela, sem v prvem trenutku od presenečenja obstala.

Življenjski jubilej v Ljubljani rojenega ljubitelja materine in Božje besede ni šel brezbrižno mimo slovenske kulturne elite kot tudi ne mimo njegovih, danes že nekdanjih, zvestih sodelavcev na uredništvu Celjske Mohorjeve družbe. Zapis, ki se bo ohranil med toplimi platnicami *Mohorjevega koledarja 2017*, je pripravil njegov prijatelj in sodelavec z Inštituta za kulturno zgodovino ZRC SAZU Martin Grum.

Čemu potem še en pogled? Kaj za(objeti) v kratkem zapisu za najstarejšo slovensko revijo za literaturo, kulturo in družbo? Kaj zaradi predpisanega števila znakov pre(črtati) in pod(črtati)? Kako podati pristen lik človeka, mentorja številnim študentom, katerega življenjski oder je že ob rojstvu zaznamovala huda bolezen – motnja strjevanja krvi – hemofilija. Ko se je rodil, leta 1947, mu je statistika napovedala le 15 let življenja. Med njegovim otroštvom narkotikov, ki bi blažila hude bolečine, ni bilo.

Tako otroštvo kot mladost je Jože Faganel skupaj s še tremi brati s težko hemofilijo večinoma preživel doma. Ob skrbi ljubeče matere Elizabete ter poslušanju radia si je mladenič oblikoval pretanjen čut za govorjeno besedo. Medtem ko so se trije starejši otroci Faganelove družine odločili za študij medicine, se je sam odločil za študij slovenskega jezika s književnostjo in francoščine na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Foto: arhiv Mohorjeve družbe

Poklicna pot ga je iz Ljubljane vodila v Pariz za lektorja za slovenski jezik na Inštitut za vzhodne jezike. Po vrnitvi v Ljubljano leta 1975 se je kot lektor zaposlil na Zavodu Republike Slovenije za statistiko. Od leta 1982 je bil lektor za slovenski odrski jezik na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT) v Ljubljani. Leta 1988 se je zaposlil kot raziskovalec starejše književnosti in strokovnjak za tekstologijo na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Ob tem je nadaljeval pedagoško delo na AGRFT, od leta 1994 tudi na Teološki fakulteti pri predmetu govorništvo, delal v gledališčih, predaval na strokovnih seminarjih, objavljal in urejal strokovna dela.

Ob vsem tem pa je postal predsednik Društva hemofilikov Slovenije, ki ga vodi že od leta 1983. V društvu, katerega osnovni cilj je »živeti s hemofilijo«, je trenutno registriranih več kot 850 članov. S svojim delovanjem sega na številna področja oseb, ki se soočajo s hemofilijo A, hemofilijo B, von Willebrandovo boleznijo in motnjami v delovanju trombocitov.

Na enega izmed svojih največjih izzivov v obdobju službenega življenja se je odzval leta 2004 in prevzel vodenje najstarejše slovenske založbe vse do upokojitve leta 2015.

K osvetljevanju življenja in dela osebnosti, kot je lik Jožeta Faganela, ne kličejo samo življenjski jubileji, temveč njegovo delo, ki ga tudi zadnja življenjska prelomnica – upokojitev – ni prelomila in ohromila. Čeprav je bil, vdan lepi besedi in skrbi za ljudi, ki živijo z motnjo strjevanja krvi, na slednjo mogoče najmanj pripravljen.

Na enega izmed njegovih zadnjih *Mohorskih večerov*, na katerem je sodeloval kot direktor, 10. decembra 2015, sva v knežje mesto prišla skupaj. V avto je vstopil z domače Tavčarjeve ulice, poimenovane po pisatelju Ivanu, doma iz Poljanske doline.

Ko sva se vozila po dolini Rokovnjačev, sem ga opozorila na cerkev enega izmed štirih evangelistov – Sv. Luke v Praprečah. Na triladijsko gotsko cerkev z začetka 16. stoletja, ki ima nenavadno in neobičajno obliko. Kot ena redkih cerkva je ohranila gotske prvine in kot taka predstavlja eno najpomembnejših stavb iz prve polovice 16. stoletja. In v tej cerkvi naj bi potekala prva protestantska maša, zato je bil tu posnet tudi del filma o Primožu Trubarju.

Tisti večer sem začutila nekaj otožnosti v sicer nekoliko zadržanem profesorju. V mislih sem se vprašala, kateri izmed štirih evangelistov je najbližji učitelju branja Božje besede? Pomislim: apostol Luka premore vse tisto, s čimer bi lahko označila Jožeta Faganela: visoko izobraženost, medicinsko vedenje, smisel za izražanje, predvsem pa vztrajnost in delavnost.

Med drugim sv. Luka velja tudi za zavetnika zdravnikov in knjigovezov. Njegov razpoznavni znak na slikah je vol. Zdravnikova prerokba o številu dni njegovega življenja je Jožeta Faganela zaznamovala za vedno. Mogoče tudi od tod njegova volovska trma in želja po ustvarjalnosti.

Najino prvo sodelovanje sega v leto 1991, ko mi je bila v urejanje zaupana knjiga *Slovenske pridige Petra Pavla Glavarja* (Celjska Mohorjeva družba, 1991), k njej je Jože Faganel dodal nekaj uvodnih misli. Še bolj pa so naju združile in povezale Simčičeve *Odhojene stopinje* (Celjska Mohorjeva družba, 1993), ki so izšle v pričakovanju podelitve nagrade Prešernovega sklada za Simčičevo knjigo *Človek na obeh straneh stene*, in sicer kot prvemu izseljenskemu ustvarjalcu. Sledili so številni knjižni projekti, ob katerih sem se kalila, brusila in rastla kot urednica.

Povezal, a ne razvezal, naju je torej jezik – sistem izraznih sredstev za govorno in pisno sporazumevanje.

Najprej kot človek, pozneje kot zunanji sodelavec in mentor ter nazadnje kot nadrejeni mi je vedno dajal izjemen občutek, da lahko pester poklicni ustroj zasedenih uredniških mest na Celjski Mohorjevi družbi tvori harmonijo oblik in vsebine naših izdaj. Če je sodobna računalniška tehnologija pripomogla k temu, da dandanašnji uredniki ne mečka(m)jo več papirja in ga meče(m)jo v koš – temveč zre(m)jo v računalniški zaslon –, nam je kot nadrejeni dal vedeti, da je urejanje knjig lahko dolgotrajni proces, ki ne poteka samo po prav(opis)nih normah, temveč tudi po življenjskih.

Nedvomno je Jožeta Faganela zaznamovala lastna življenjska drama, zato je kot vodja uredniškega kolektiva imel pretanjen posluh tudi za naše.

»Skrb v srcu tare človeka, dobra beseda pa ga razveseljuje«. (Prg 12,25)

Jože Faganel, učitelj in mentor, in nazadnje nadrejeni: hvala za vse vaše dobre besede.

Cvetka Rezar

Ddr. Anton Stres

Ob petinsedemdesetletnici življenja

Foto: Robi Krumpak

Življenje in delo ddr. Antona Stresa odkriva preprostega in srčnega človeka širokega pogleda, vedrega duha, utemeljenih argumentov, jasnih mnenj, neizmernih obzorij znanja in neomajne zavezanosti Dobremu.

Čeprav s trdno ukoreninjenostjo v rodne kraje in osnovnošolsko izobrazbo pod Donačko goro je vedoželjnost Antona Stresa kmalu vodila na tujo zemljo, najprej v srednjo šolo v Zagreb, nato pa na študij teologije na Teološko fakulteto v Ljubljano in na pariški Katoliški inštitut, kjer je tudi opravil magisterij in doktorat filozofije. Pred tem je vstopil v Misijonsko družbo lazaristov, bil posvečen v duhovnika in pozneje v družbi opravljal različne službe, od najpreprostejših oblik služenja bližnjemu po zgledu svetega Vincencija, do zahtevne provincialne vloge. Kot doktor teologije in filozofije je predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani, kjer je bil tudi prodekan in dekan. Po škofovskem posvečenju je opravljal vodilne službe tudi v Cerkvi na Slovenskem – od mariborskega pomožnega škofa, prvega škofa novoustanovljene celjske škofije, nadškofa koadjutorja mariborske škofije do ljubljanskega nadškofa in metropolita – ter bil ob tem član najrazličnejših cerkvenih delovnih teles tako doma kot v tujini, med drugim je bil predsednik Komisije za pravičnost in mir.

Po upokojitvi in številnih preizkušnjah je njegova delovna vnema še močnejša in prodornejša, saj kot zaslužni profesor predava na Katoliškem inštitutu, kjer je tudi rektor, svoj misijonski poklic pa predano uresničuje ne le v domovini, temveč tudi po svetu. Poleg tega bogato bero svojega bibliografskega opusa znanstvenih, strokovnih in poljudnih del neutrudno, predvsem pa vztrajno in potrpežljivo usmerja k vrhuncem dolgoletnega filozofskega raziskovanja.

Upokojenemu nadškofu in metropolitu ter zaslužnemu profesorju ddr. Antonu Stresu tudi v uredništvu *Zvona* iskreno voščimo ob življenjskem jubileju.

Ifigenija Simonović

Risba izstopi iz slike, slika razodene stvarjenje

Ob razstavi Reinholda Pratschnerja v Galeriji Družina, oktober 2017

Na sproščenem oktobrskem praznovanju ob državnem prazniku republike Avstrije sem spoznala nekaj odličnih kulturnikov s severne strani Alp. Najbolj mi je padel v oči general v čudoviti beli uniformi. Med poslovneži in diplomati je bilo kar nekaj glasbenikov, urednikov, pesnikov in slikarjev. Občudovala sem gospo veleposlanico mag. Sigrid Berke, ki nas je nagovorila v čudoviti slovenščini. Izvedela sem, da je jezikoslovka! Torej se je možno naučiti našega jezika! Počutila sem se počaščeno.

Proti koncu večera je naneslo, da me je nekdo predstavil umetniku Reinholdu Pratschnerju, čigar slike sem videla v Galeriji Družina na Krekovem trgu v Ljubljani. Iz njegove biografije je razvidno, da je avstrijski arhitekt, slikar in kipar in da je svetovljan, ki je živel in razstavljal že v mnogih mestih in državah od Sofije, Beograda do Kijeva, Rima, Milana in Pariza. Zadnji dve leti živi v Ljubljani.

Galerija Družina ima samo dva prostora, nima naravne svetlobe, a ta umetnik jo je razsvetlil, kakor da bi bile slike čudežna okna v razprto osrčje neizmernosti. Ogenj, veliko rdeče, oranžne barve v črni skrivnostni prostranosti. Naslov razstave *Stvarstvo* mi je potrdil občutek, da barve na slikah Reinholda Pratschnerja (kakor velja tudi za vse živo ali neživo v resničnem življenju) ne mirujejo, ne spijo, niso zakrknjene, da se nenehno mešajo, prekrivajo, da se v času zazrtja v sliko pravzaprav rojevajo, se gnetejo in prerivajo kakor plameni ali oblaki v viharju. Stvarstvo si predstavljam kot eksplozijo in Reinhold Pratschner je to predstavo naslikal nezadržano, nepritajeno, pogumno, glasno. Čeprav so njegove slike na prvi pogled abstraktne, drzne barvne metafore občutkov, ki jih zmore prebujati močna glasba (spominjajo me na nekatera dela klasika abstraktnega slikarstva Franka Auerbacha ali na simfonije Dmitrija Šostakoviča), pa je vanje pogosto, skoraj v vsako sliko, vslikana človeška figura. Telo v vrtincu barv se bodisi ravno izvija iz prameterije ali pa se vanjo za večno vrača. Vesolje ni črna luknja praznine, temveč živa, spreminjajoča se snov. Belina prepušča svetlobo, ki na sliko prisije od zadaj. To daje slikam optimističnost. Še črnejša črnina se bo nekje nekoč razprla in razrahljala.

Najmanj abstraktna slika ima naslov *Človek* (2014). Iz te slike izstopajo žice, ki so črte zunaj slike. Žice zamejujejo barvo na platnu, ki kakor steze vodijo pogled po naslikanem sproščeno sedečem človeku. Tako risba postane relief.

Reinhold Pratschner, *Uomo* (*Človek*), 2014, 160 cm x 125 cm

Ko slikar uporabi oglje na papirju (dela iz leta 2005 ali 2004), torzo stilizira do osiromašenega znaka posameznega giba. Telo sloni, lebdi, je skrčeno, ujeto v trenutku golote. A v trenutku videnega giba je izraženo občutje samote, zaskrbljenosti, ujetosti. Risbe z ogljem so kot pečati trenutka.

Reinhold Pratschner je tudi kipar. Njegova osrednja skulptura na razstavi je narejena iz žice, najnovejše delo – približno 1 m x 1 m x 1 m. Ustvaril je kip iz črte. Kip, ki je pravzaprav risba – tridimenzionalna risba? Naslov je *Adam*. Žica me je spomnila na ožilje, morda na splet živčevja, ki je spleteno v to, kar je človekov »jaz«, v splet okoliščin, ki vplivajo na vsak posamezni »jaz« kot zaključen izdelek stvarjenja. Morda splet spominov, sklopov obeležij različnih obdobij človekovega življenja. V vozlišču žic je razpoznavna razprta dlan, ki je v moji zaznavi v trenutku prisotnosti simbolizirala tisto, na kar se posameznik zanese, kar mu daje težišče in nudi možnost, da se obvaruje pred razkrojem. Ta roka me je nagovorila in opogumila. Lahko bi bilo iz abstraktnih povezav izvzeto srce, stopalo, glava … pomen bi bil popolnoma drugačen. Ob tem kipu sem se identificirala na podoben način kot pri branju kakega romana.

Razstava v Galeriji Družina je delo kulturnih društev in ustanov, ki si prizadevajo vzpostavljati stike med ljudmi, ki živijo vzdolž državnih meja. Tako je bilo v Kranju na festivalu *Fine Arts Kranj* predstavljenih dvajset avstrijskih fotografov in likovnih umetnikov, v okviru čezmejnega festivala *Kult-Štajerska* so v Mariboru odprli skupno razstavo sodobnih slikarjev slovenske in avstrijske Štajerske, v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki pa poetično likovno razstavo z naslovom *Narava v nebo, človek vase*, razstavo mojstrovin iz zbirke Koroškega muzeja moderne umetnosti iz Celovca.

Jerneja Planinšek Žlof

Čim enotnejši, tem močnejši

Razstava ob 90-letnici od prihoda Mohorjeve družbe v Celje
(Muzej novejše zgodovine v Celju, od 11. oktobra do 31. decembra 2017)

Obeležje prihoda Mohorjeve družbe v knežje mesto je skupni projekt Muzeja novejše zgodovine v Celju in Celjske Mohorjeve družbe, ki obiskovalcem ponuja zanimivo kulturno doživetje in vabi k razmišljanju o pomenu dobre knjige in branja, o odnosu do slovenščine, naše literarne in kulturne dediščine ter o trdoživem razvoju narodove identitete.

Ob odprtju razstave so obiskovalce nagovorili nekateri vidnejši soustvarjalci kulturnega dogajanja v Celju, ki so ji ob spremljajočem kulturnem programu dijakov I. gimnazije v Celju zaželeli dobrodošlico in jo umestili v kontekst celjskega kulturnega in duhovnega življenja. Razstava ponuja na ogled raznolikost materialnih, pisnih in avdiovizualnih virov, mdr. slikovno gradivo, osebne predmete, video in avdio posnetke, koledarje, leposlovje, priročnike, revije in druge publikacije, tiskarske naprave, pribor, pripomočke in dokumente – a vendarle proslavlja predvsem zgodbe ljudi. Spoštovanje in hvaležnost zaslužnim posameznikom je bilo moč začutiti v nagovoru Jožeta Planinška, predsednika Društva Mohorjeve družbe, in v pogovoru z ravnateljico dr. Tanjo Ozvatič. Osrednjega pomena so avtorji, predani sodelavci, bralci in drugi zvesti mohorjani, ki tvorijo širok krog ljubiteljev leposlovja in humanistike; so ljudje, ki jih zanimajo najrazličnejša strokovna in znanstvena področja in s svojim prispevkom soustvarjajo izjemno široko zastavljen program založbe. S svojim delom, znanjem in podporo pomagajo gojiti in promovirati dragocene krščanske vrednote po načelu sodelovanja za boljšo družbo s polnokrvno kulturno zavestjo, ki jih Celjska Mohorjeva družba, kot ena naših najstarejših in visoko spoštovanih kulturnih ustanov s kontinuiteto, živi in uresničuje v svojem poslanstvu.

Ob sprehodu skozi razstavo obiskovalce nagovarjajo citati zaslužnih piscev, narodnih buditeljev in sodelavcev založbe, ki zaradi občutka intimnega pogovora z njimi obiskovalcu pustijo posebno čustven pečat. Lovro Kuhar – Prežihov Voranc se npr. spominja svojega zgodnjega otroštva, ko je kot deček bral mohorjevke v osami na paši, kar ga je pozneje gnalo k temu, da je tudi sam prijel za pero. Z vedno aktualno idejo po politični strpnosti Slovencev pa obiskovalce nagovarja citat Frana Saleškega Finžgarja iz Koledarja za leto 1926: »Mohorjeva družba je za vse stranke in stanove. Saj smo si kljub razlikam vendar bratje, sinovi ene matere, Slovenije. Prav za prav je Mohorjeva družba nam vsem še toliko bolj potrebna, čim bolj smo si politično in strankarsko razdeljeni. Kajti tem bolj so nam potrebne stvari, ki so nam skupne. Čim enotnejši, tem močnejši.«

Foto: arhiv MNZC

Tistim, ki smo prisluhnili uvodnim nagovorom zaslužnih za postavitev te razstave in raziskali vse njene skrite kotičke, je jasno, da ustvarjalci niso želeli prikazati le razvoja Mohorjeve družbe od njene ustanovitve leta 1851, njene delitve, selitve v Prevalje in Celje ter njenega poslanstva izbire, proizvodnje in prodaje literarnih del domačih in tujih avtorjev, ki pomembno plemenitijo izbor knjižnih del, namenjenih širšemu bralskemu krogu vse do dandanes. Pobudniku razstave dr. Tonetu Kregarju, avtorici razstave dr. Mariji Počivavšek in idejnima snovalcema Jožetu Planinšku in dr. Tanji Ozvatič s sodelavci je uspelo v očarljive arkadne prostore na Prešernovi ujeti tudi nekaj duha preteklega časa, vrtinčenega v turbulenci notranjepolitičnih razhajanj, ki vsebinsko pomembno prispeva k sestavljanki, ne le zgodovine založbe in literarne zakladnice slovenske tiskane knjige, temveč tudi zgodovine Celja. Mesto je s selitvijo Mohorjeve družbe s Prevalj leta 1927 postalo dom kulturne ustanove, zaslužne za dolgoletno prizadevanje na področju širjenja znanja in krščanskih vrednot skozi nagovarjanje najrazličnejših skupin bralcev, ki s svojim delovanjem in že samo omembo svojega imena izvaja pomembno promocijo Mestne občine Celje.

Zanimivo bi bilo povprašati naše, mnoge zdaj že klasične avtorje, ki so svoja dela objavljali pri Mohorjevi in tudi kot sodelavci aktivno sodelovali pri tem, da se je kot založba obdržala v burni zgodovini 20. stoletja, njihova dela in dejanja pa izkazujejo zavest o moči in pomenu neprestanega intelektualnega in duhovnega razvoja vseh Slovencev, ne le izobražencev in višjih slojev, kako ocenjujejo delo svojih naslednikov in njihovo odzivnost na potrebe in posebnosti sodobnega časa. Blaženi Anton Martin Slomšek, karizmatični idejni oče ustanovitve Mohorjeve družbe in velik domoljub, je v svojih zapisih poudarjal pomen materinščine, ki smo jo podedovali od prednikov, in potrebo po tem, da jo zapustimo prihodnjim rodovom ohranjeno in oplemeniteno v dobrih *bukvah*, ki bralcu pomenijo tako prijatelja v veselju kot tudi tolažnika v žalosti.

Menim, da se ljubiteljem kakovostnega leposlovja in najrazličnejšim knjižnim radovednežem, zaradi Mohorjeve, ne godi slabo. Velja zaupati besedam Frana Saleškega Finžgarja, namenjenim bralcem Mohorjevega koledarja za leto 1927: »Mohorska knjiga naj ostane pri hiši! Ni za enkrat, je za dolgo, za vedno, za kasnejše rodove; čim starejša, tem večjo vrednost bo imela.« Prav bi bilo, da tudi ta pomembna razstava, tako kot v Finžgarjevi misli Mohorska knjiga, ostane *pri hiši* – v Celju – na ogled obiskovalcem dlje časa, saj nam je lahko vsem ljubiteljem žlahtne besede zgodba, ki jo pripoveduje, v ponos in navdih.

Irena Švab Kavčič

»Naj žariš«

Foto: Miha Lokovšek

Pri Sv. Jožefu nad Celjem je oktobra znova prepeval svetovno znani operni pevec Luka Debevec Mayer, ki je s Celjem tudi simbolno povezan. V cerkvi, kjer so po zaslugi dr. Janeza Zdešarja položene relikvije blaženih Lojzeta Grozdeta in Antona Martina Slomška, je njegov glas odmeval daleč preko fizično dojemljivega. Huda preizkušnja Teharij je Lukovega očeta tesno povezala z dr. Zdešarjem. Nedvomno je molitev rožnega venca, ki je položen ob relikvije obeh za nas svetih mož, v rokah dr. Zdešarja redno spremljala tudi Luko Debevca Mayerja. Njegov recital »Naj žariš« je ob takšnem zavedanju prinašal še dodatno sporočilo naše nadčasovne povezanosti.

Istega večera je povsem stvarna povezanost odsevala z obrazov poslušalcev, ki so z Luko Debevcem Mayerjem spletli živo navezo prijateljstva že v časih, ko sta z gospo Ano Rode začela obiskovati Celje. Številni spomini zbranega poslušalstva so spletli atmosfero pričakovanja, ki je uvedla v novo umetniško izkušnjo 24. oktobra 2017 zbranega poslušalstva.

Recital sakralnih pesmi je zvenel v prepletanju meditacije, petja in orgelske igre, ko smo v trepetu od skoraj neslišnih prošenj in priporočil prehajali v gromke hvalnice Njemu, ki nas je priklical v življenje. V umetniškem izražanju Luke Debevca Mayerja in organista Roka Juharta smo odkrivali in čutili globine duhovnega, ki nas povezuje v slutnji presežnosti. Povezovanje tišine, besede, vokala in orgelske igre nas je pretresalo v negotovem pričakovanju in utrjevalo v mogočnem slavljenju, ko smo skoraj nezavedno sodelovali pri interpretaciji glorije v skoraj nepredstavljivih vokalnih odtenkih.

Hvaležni smo, da sta Luka in Rok za prizorišče enega od izkušenj njunih recitalov izbrala prav našo cerkev. Njena zgodovina in umestitev v prostor sta spodbudili izkustvo nevidnega, globokega, nedoumljivega. Umetnika sta nam omočila neponovljivo izkustvo »glasbe, kot posrednice med duhovnim in stvarnim življenjem,« kakor sta napovedala v koncertnem listu.

Ugledni glasbeni umetnik Luka Debevec Mayer tudi tega večera ni sklenil brez omembe zvonov. Zanje pravi, da nikjer na svetu ne zvenijo tako, kot pri nas v Sloveniji. V iskrenem zaupanju nas je na svoj neuklonljiv način opomnil, da se vračamo k Njemu, ožarjeni in povezani tudi z našimi predniki, na katere nas spominja zvonjenje slovenskih zvonov. Ožarjeni z izkušnjo tega večera in spominov, ki nas vežejo nanj, se s hvaležnostjo oziramo k novim glasbenim potovanjem in srečanjem z njim.

Celoletno kazalo 2017

št./str.

UVODNI ESEJ

Kovač, Edvard: **Plečnikova izpoved vere** 1/3
Kregar, Tone: **Pismo iz soseske** 6/3
Prunk, Janko: **Sto let Majniške deklaracije** 2/3
Prunk, Janko: **Sto let od oktobrske revolucije** 5/3
Smrekar, Andrej: **Ivan Grohar – nacionalni junak** 3-4/3

DOMOVINI

Debeljak, Milan: **Domovini** 3-4/7

SMER LITERATURA

Arko, Andrej: **Sled** 5/15
Alyn, Marc: **Pesmi v prozi** 2/5
Capuder, Andrej: **Soneti** 1/5
Černo, Viljem: **Poženi/Blagoslovi** 3-4/11
Detela, Lev: **Fotografija iz družinskega albuma** 3-4/20
Dickinson, Emily: **Pesmi** 1/11
Jelenko, Aleš: **Pesmi** 5/12
Kožuh, Katja: **Pesmi** 5/9
Kreutz, Samo: **Haiku** 3-4/13
Pibernik, France: **Kritični čas pesnika Ivana Hribovška** 6/16
Pišljar, Marko: **Odsevi bližine** 2/8
Simonović, Ifigenija: **Pesmi** 6/7
Strojan, Marjan: **Pet zimskih pesmi** 6/11
Sturman, Primož: **Šverckomerc (pa ne samo)** 1/16
Štirn, Slavica: **Pesmi** 5/6
Trobiš, Smiljan: **Pesmi, domislice in spoznanja** 3-4/15

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE

Remše, Matija: **Plesala je eno samo desetletje – Nova mladika (1970–1980)** 1/25
Remše, Matija: **Voda, rožice in marsikaj vmes** 2/15
Remše, Matija: **Trikrat slike, gib in beseda** 3-4/23
Remše, Matija: **Strgarjevi zborniki** 5/18
Remše, Matija: ***Smisel življenja* in *Hoja za človekom* pred pol stoletja** 6/25

POGOVOR

Bohak, Tina: **Marija Bitenc Samec: »Koncertno petje je nekaj unikatnega«** 3-4/31
Kovač, Edvard: **Emmanuel Pierrat: »Za svobodo govora in proti smrtni kazni«** 3-4/42
Kurinčič, Jože: **Dr. Andrej Capuder: »Dnevi odhajajo, jaz ostajam, trajam ...«** 5/24
Kurinčič, Jože: **Dr. Janez Bogataj: »Samo obnavljanje zgodovinskega spomina je premalo«** 6/31
Petrovčič Jerina, Tadeja: **Dr. Tomaš Valena: »Arhitektura je zame predvsem stvar odnosa«** 1/31
Rezar, Cvetka: **Dr. Kozma Ahačič: »Slovnice ne moreš pisati, če do jezika nimaš nekega čustvenega odnosa«** 2/21

PORTRET

Faganel, Jože: **Berta Golob** 5/36
Faganel, Jože: **Ivan Malavašič** 5/35
Košir, Manca: **Ifigenija Simonović: Z žilami, polnimi bivanja** 2/52
Kovač, Edvard: **Jože Plečnik (1872–1957)** 1/57
Lipovšek, Brigita: **Dušica Kunaver** 3-4/39
Schmidt, Goran: **150 let od rojstva Frana Milčinskega (1867–1932)** 6/35

IN MEMORIAM

Faganel, Jože: **In memoriam dr. Marijanu Smoliku** 1/59
Komelj, Milček: **Saša Vuga – pisatelj, ki živi v jeziku** 6/43
Kovač, Edvard: **In memoriam mag. Veselki Šorli Puc** 5/39
Rezar, Cvetka: **In memoriam dr. Janku Čaru** 5/37

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE

Kunaver, Dušica: **Zvon v slovenski ljudski dediščini** 5/41
Kunaver, Dušica: **December v slovenski ljudski dediščini** 6/41

ESEJ

Antoličič, Gregor: **100 let Majniške deklaracije (1917–2017)** 3-4/77
Bider, Romana: **Križev pot in Vseposvojitev** 2/38
Debevec, Leon: **Na štiri oči s Plečnikovo arhitekturo** 1/51
Dobravec, Jurij: **Odgovor življenju Alberta Schweitzerja** 3-4/91
Gomboc, Mateja: **Človek v kolesju sistema** 1/42
Hlebš, Jože: **Darwin in svetovnonazorski darvinizem** 5/61
Komelj, Milček: **Pomen Ivana Groharja za Slovence: slikar in domovina** 3-4/70
Kovač, Edvard: **Upor z mišljenjem in besedo** 2/33
Križnar, Franc: **Marko Bajuk (1882–1961)** 3-4/96
Manin, Marco, Rahten, Andrej: **Tržaški spomin na Ivana Schwegla** 6/52
Marenk, Nika: **Emily Dickinson, religiozno-mistična pesnica narave** 1/47
Maver, Aleš: **Je Putinu vendarle uspelo?** 2/48
Ogrin, Matija: **Premišljevanje Odrešenikovega trpljenja in duhovnost Jezusovih svetih ran** 2/37

Otrin, Blaž: **Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah** 3-4/84
Otrin, Blaž: **Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah** 5/43
Podbersič, Renato ml.: **Sveta dežela, čarobna in vabljiva** 3-4/63
Poniž, Denis: **Sodobnost drame Amerikanci prve slovenske poklicne pisateljice Zofke Kveder** 3-4/51
Požar, Pavel: **Zakaj ravno Berdjajev?** 3-4/57
Rambaud, Mathias: **Krščanski obred v sodobnem francoskem romanu** 6/56
Simonović, Ifigenija: **Pesem ima korenine v jeziku pesnika** 3-4/47
Simonović, Ifigenija: **Lastovičje gnezdo** 5/58
Škamperle, Igor: **Huxley, Bartol ter izzivi sodobne družbe** 2/41
Voje, Ignacij: **Migracije v slovenske dežele v času turških vpadov** 1/37
Voje, Ignacij: **Migracije v slovenske dežele v času turških vpadov** 2/28
Voje, Ignacij: **Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike** 5/52
Voje, Ignacij: **Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike** 6/46
Zgojznik, Nika: **Manipulacija kot sredstvo za dosego višjih ciljev** 2/44

PREDBRANJE

Arko, Andrej: **Gaudeamus** 1/63
Delacourt, Gregoire: **Seznam mojih želja** 3-4/107
Grün, Anselm: **Sreče polno leto** 2/62
Guareschi, Giovannino: **Don Camillo in Peppone 6** 6/59
Jerebic, Drago in Sara: **Bližina osrečuje** 1/67
Korun, Borut: **Zadnji inkovski zaklad** 3-4/111
Lukas, Elisabeth: **Osnove logoterapije** 2/58
Lukas, Elisabeth: **Vse se uglasi in izpolni** 5/70
Macos , Adam; Alexander, Larry: **Višji klic** 6/63
Mancuso, Vito; Meroi, Nives: **Sinaj** 3-4/115
Munro, Alice: **Pogled z grajske pečine** 3-4/119
Poljak Lukek, Saša: **Ko odnosi postanejo družina** 5/66
Soukupova, Petra: **Pod snegom** 3-4/103
Zore, Franjo: **1204 dni teme** 2/54

KNJIŽNE OCENE

Arko, Andrej: **France Pibernik / Pozni november za pesnika. Biografska pripoved: France Balantič** 2/65
Arko, Andrej: **Franjo Zore / 1204 dni teme** 3-4/123
Cigoj Krstulović, Nataša: **Edo Škulj / Fran Gerbič (1840–1917)** 3-4/126
Detela, Lev: **Aljaž Pestotnik / Smeji se naj vesolje** 3-4/129
Detela, Lev: **Jože Strutz / Sanjska dežela** 5/74
Faganel, Jože: **Alenka Puhar / Izidor Cankar** 6/68
Griesser Pečar, Tamara: **Andrej Rahten / Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije** 2/64
H., F.: **Lev Detela / Obljubljena dežela** 6/70
Jesenšek, Marko: **Kozma Ahačič / Slovnica na kvadrat** 2/69
Jurič, Zora A.: **Drago Jančar / In ljubezen tudi** 5/76
Knep, Milan: **Leon Oblak / Neumrljiva duša in sedem glavnih grehov** 2/67
Kovač, Edvard: **Franc Puncer / Gospod je bil z menoj** 1/76
Kovač, Edvard: **Antonia Bernard / Cvetje bolečine/Fleurs de douleur** 3-4/127
Kovač, Edvard: **Étienne Gilson / Heloiza in Abelard** 5/78
Kovač, Edvard: **Miha Pintarič / Dvojni presledek** 6/67
Novak, Bogomir: **Stanislava Chrobakova Repar / Agonija smisla** 1/73
Pintarič, Miha: **Andrej Capuder / Zamrznjene besede** 3-4/124
R., C.: **Silvester Čuk / Svetnik za vsak dan** 1/80
Rožič, Megi: **Darinka Kozinc / Les Goricienes** 1/78

JUBILEJ

Faganel, Jože: **Andrej Arko – 70 let skromnosti v vrhunski odličnosti** 1/71
Rezar, Cvetka: **Ddr. Anton Stres. Ob petinsedemdesetletnici življenja** 6/73
Škulj, Edo: **Saša Frelih – sedemdesetletnik** 5/80
Veber, Alenka: **Izza odra. Ob sedemdesetletnici prof. Jožeta Faganela** 6/71

KULTURNI ODMEVI

Letonja, Franc: **Slovenska župnija sv. Vladimirja v Montrealu** 5/86
Pahor, Sergij: **Draga 2017** 5/84
Pirc, Metka: **Tudi nasmejati se je treba znati** 2/72
Planinšek, Jože: **Z mladimi med Slovenci v Kanadi in Ameriki** 3-4/131
Planinšek Žlof, Jerneja: **Čim enotnejši, tem močnejši!** 6/76
Rihter, Mateja: **Slovenska gimnazija – včeraj, danes in jutri** 5/82
Simonović, Ifigenija: **Risba izstopi iz slike, slika razodene stvarjenje** 6/74
Šorli Puc, Veselka: **Zbirateljstvo kot poslanstvo** 2/74
Švab Kavčič, Irena: **»Naj žariš«** 6/78